

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**LIBERALNE DEMOKRACIJE I IZVANREDNO STANJE:
ANALIZA PROTUTERORISTIČKIH STRATEGIJA SAD-a I EU**

Studentica: Ana Bajan

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mirko Bilandžić

Zagreb, studeni 2017.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. TERORIZAM KAO GLAVNA PRIJETNJA LIBERALNIM DEMOKRACIJAMA	3
2.1. O terorizmu	3
2.1.1. Religijski/vjerski/islamistički terorizam	5
2.1.2. Državni terorizam.....	6
2.2. Odgovor na terorizam: protuterorizam i njegovi elementi.....	8
2.3. 11. rujan 2001. godine i pojava „novog terorizma“	10
2.3.1. „Poziv na teror: Rastuće carstvo nepoznatog“	14
2.4. Sloboda i(li) sigurnost	15
3. PROTUTERORIZAM SAD-a I EUROPSKE UNIJE	18
3.1. Protuterorizam Sjedinjenih Američkih Država	19
3.1.1. Odgovor na napad: „Rat protiv terora“ i izvanredno stanje	20
3.1.2. Protuteroristička strategija SAD-a	27
3.2. Protuterorizam Europske unije.....	33
3.2.1. Terorizam u Europskoj uniji	33
3.2.2. Sigurnost Europske unije i borba protiv terorizma	37
3.2.3. Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku – pomak prema „državnosti“ i „tvrdoj moći“	44
3.2.4. Protuteroristička strategija Europske unije	46
3.3. Usporedba američkog i europskog protuterorističkog modela	54
3.4. Rezultati protuterorističkih strategija SAD-a i Europske unije.....	57
4. (PROTU)TERORIZAM KAO GENERATOR IZVANREDNOG STANJA: BIOPOLITIČKA DIMENZIJA BORBE PROTIV TERORIZMA	61
4.1. O izvanrednom stanju.....	61
4.2. Biopolitika i liberalne demokracije	62
4.3. Izvanredno stanje: iznimka ili pravilo?	65
5. ZAKLJUČAK	71
POPIS LITERATURE	74
SAŽETAK.....	80
SUMMARY	81

1. UVOD

Cilj je ovog diplomskog rada analizom protuterorističkih strategija Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije te analizom postignutih rezultata u borbi protiv terorizma, istražiti način na koji se koncipira suvremena teroristička prijetnja, sredstva koja se koriste u borbi protiv terorizma, odnos između sigurnosti i slobode u strategijama, kako bismo analizirali na koji način to utječe na temeljne postavke liberalnih demokracija.

Terorizam se danas smatra jednim od najopasnijih društvenih, političkih i sigurnosnih problema. No unatoč tomu, ne postoji općeprihvaćena definicija terorizma što utječe i na uspješnost borbe protiv terorizma. Stoga se u prvom dijelu rada detaljno analizira koncept terorizma, navode obilježja suvremenog terorizma te tematizira koncept državnog terorizma i protuterorizma. Brojni autori smatraju kako je 11. rujn 2001. prekretnica u borbi protiv terorizma koja podrazumijeva stvaranje novog koncepta terorizma, jačanje vojnog odgovora na terorizam, uvođenje izvanrednog stanja i ukidanje ljudskih prava i sloboda kako bi se povećala sigurnost. Iz tog razloga tematizira se koncept novog terorizma te odnos između slobode i sigurnosti. Nakon što se time pruži svojevrsni kontekstualni okvir, u drugom dijelu rada tematiziraju se protuterorizam Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije.

Polazišna je točka ovog rada da američki i europski način borbe protiv terorizma, iako u svojoj suštini potpuno različiti, proizvode iste učinke, tj. ne uspijevaju suzbiti problem terorizma. Svojim odgovorom na terorizam, koji podrazumijeva trajno generiranje izvanrednog stanja, ukidanje ljudskih prava i narušavanje privatnosti, proizvode kontraefekt, odnosno narušavaju koncept liberalne demokracije i time se približavaju neprijatelju protiv kojeg se bore. Stoga su u drugom dijelu rada kritičkom analizom diskursa analizirane protuterorističke strategije i relevantni dokumenti Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije. Također, navedeni su i najbitniji potezi dviju zajednica u borbi protiv terorizma. Analizom se obuhvatilo nekoliko kategorija: pogled na svijet (odnos prema ranjivosti i globalizaciji) i način koncipiranja terorističke prijetnje, sredstva obrane protiv terorizma, te odnos između ljudskih prava i sloboda i sigurnosti. Zatim je komparativnom analizom prikazana usporedba američkog i europskog pristupa borbi protiv terorizma te su navedeni postignuti rezultati te borbe.

Kako se ispostavilo, jedan od načina borbe protiv suvremenog terorizma uvođenje je izvanrednog stanja, koje podrazumijeva smanjenje građanskih sloboda i prava u svrhu rješavanja sigurnosne prijetnje. Stoga se u zadnjem poglavlju definira taj pojam u političkom smislu te navode njegove bitne karakteristike. Zatim ga se smješta u biopolitički okvir Agambenove teorije. Njegova je temeljna postavka da je izvanredno stanje ukalkulirano u redovno funkcioniranje liberalnih demokracija čime se svi nalazimo u opasnosti da postanemo *homines sacri*, svedeni na goli život, i stanovnici velikog globalnog logora. Njegovu tezu potvrđuje konstantnost izvanrednog stanja u određenim državama te diskurs i širenje straha vezanog uz problem terorizma u zapadnom svijetu, stoga se u zadnjem poglavlju govori o tome je li izvanredno stanje u liberalnim demokracijama iznimka, ili je postalo pravilo.

2. TERORIZAM KAO GLAVNA PRIJETNJA LIBERALNIM DEMOKRACIJAMA

2.1. O terorizmu

Terorizam se danas smatra jednim od najvećih i najopasnijih društvenih, političkih i sigurnosnih problema s kojima se svijet suočava. Unatoč toj činjenici, na međunarodnoj razini ne postoji općeprihvaćena definicija tog sveprisutnog pojma. Najveći broj definicija navodi da je terorizam politički motivirano nasilje pojedinaca ili nedržavnih skupina koje je usmjereno protiv države i/ili međunarodne organizacije. Mahmoud Cherif Bassiouni terorizam definira kao ideološki motiviranu strategiju nasilja koja unutar društva stvara stanje terora, radi postizanja političkih probitaka i bez obzira djeluju li počinitelji u svoje ime ili u ime i za račun države (Derenčinović, 2005:125).

Navodi se kako su razlozi nemogućnosti usuglašavanja oko definiranja terorizma dvojaki. Prvo, dok god se terorizam smatra političkim fenomenom i promatra kroz prizmu politike, neće biti moguć dogovor o njegovoj definiciji. Drugo, ne postoji definicija koja može potpuno definirati sve inačice terorizma koje su se pojavljivale kroz povijest, a čak i da se pojavi objektivna definicija terorizma, naći će se oni koji je neće prihvatiti zbog ideoloških razloga (Laquer, 1987 prema: Perešin, 2010:60). Konsenzus o definiciji terorizma nije bio moguć jer je terorizam za jedne legitimno pravo na obranu, pa se i teroristi smatraju borcima za slobodu, a za druge je riječ o teškom zločinu (Perešin, 2010:60). Walter Laqueur, izbrojivši više od 100 definicija terorizma, zaključuje kako je jedina zajednička osobina oko koje se sve definicije generalno slažu ta da terorizam podrazumijeva nasilje i prijetnju nasiljem (Laqueur, 1999 prema: Furedi, 2009:25).

Furedi smatra kako je rasprava o terorizmu opterećena tolikim problemima zato jer ona neprestano traži donošenje vrijednosnih sudova. Ističe kako terorizam nije samo opisni pojam jer predstavlja sud koji ima neku vrijednost – moralno osuđivanje čina koje ujedno služi kao politički stav o neprijatelju (Furedi, 2009:38). Bilandžić (2010) se pita kako je moguće da teorijska analiza i višestoljetna uporaba terorizma, ukazujući na njegov sadržaj, nije dovela do suglasnosti oko generičkog određenja pojma terorizma. On smatra da je odgovor na to pitanje jedinstven. Naime, problem je u političkim interesima. Navodi da se terorizam primarno generira iz političkog područja u kojem se

i nalazi presudna prepreka za postizanje suglasnosti i jednoznačnog definiranja terorizma. Svaka od država (svaki akter na političkoj sceni) odgovor na terorizam bazira na vlastitim interesima, a ne na kriterijima za njegovo definiranje. Paradoks je da su upravo ti različiti, politički motivirani pogledi na terorizam jedan od izvora moći koju terorizam ima u svijetu (Bilandžić, 2010:80). Također, mnogi smatraju da je terorizam „oružje slabih protiv jakih“. Chomsky (2004:109) smatra da se time čini ozbiljna analitička pogreška, jer, kako navodi, u praksi je terorizam nasilje što ga oni čine nad nama – bez obzira tko to mi zapravo bili. On smatra da se ova pogreška ponavlja kroz povijest jer moćni određuju što je povijest, te zbog toga kroz filtre prolazi samo terorizam slabih protiv jakih i njihovih štićenika.

Jasno je da terorizam kao koncept postizanja političkih ciljeva nije nedavnog podrijetla, no tek odnedavno čini nam se da je postao sveprisutan i bliži nego ikada. Brojni autori smatraju kako je razlog tomu fenomen globalizacije, navodeći kako je u globaliziranom svijetu mnogo lakše organizirati, financirati i provoditi terorističke aktivnosti. Dok će zagovornici globalizacije isticati njezin pozitivni utjecaj na širenje ekonomskog rasta i napretka, i širenje vrijednosti demokracije, protivnici globalizacije ističu negativni dio globalizacije, odnosno sve veću dominaciju moćnih država nad slabije razvijenim zemljama. Iako je globalizacija većinom definirana kroz ekonomsku prizmu¹, protivnici globalizacije ističu da je to trend koji se može bolje sagledati kroz političku prizmu, pa tako globalizaciju smatraju političkim projektom čiji su učinci vidljivi na socio-ekonomskom polju. Za njih je globalizacija novi oblik imperijalizma jer sugerira borbe za vlast i dominaciju razvijenijih što dovodi do niza konflikata (Gotchev, 2006:103-104). Ostali razlozi munjevitog razvoja međunarodnog terorizma koji se navode u literaturi su: politička različitost, nezadovoljstvo kod različitih grupa protiv režima, dostupnost modernog naoružanja koje je pružilo i manjim skupinama veliku snagu, razvoj civilnog zrakoplovstva i mogućnost otimanja zrakoplova, razvoj medija i popularnost koju teroristi dobivaju u svjetskim okvirima (Marković, 2009:218).

¹ Globalizacija kao ekonomski proces podrazumijeva razvoj ekonomske integracije, rast međunarodne razmjene i međuovisnosti. Također, ona implicira liberalizaciju, tj. eliminaciju državnih restrikcija u trgovini, smanjenje državne kontrole kapitala, rada, znanja i tehnologije. Sve to dovodi do tehnoloških i socijalnih promjena, unaprjeđujući povezanost ljudskih aktivnosti (Gotchev, 2006:103).

2.1.1. Religijski/vjerski/islamistički terorizam

Govoreći o suvremenom terorizmu, zapadni politički lideri i stručni akademski krugovi koriste naziv religijski terorizam ili vjerski terorizam². Ti su se pojmovi učestalije počeli koristiti pojavom političkog islama, tj. islamizma koji predstavlja političku strategiju poistovjećivanja vjere i politike. Dakle, islamizam je naziv za političke ideologije koje islam smatraju i religijom i političkim sustavom. Iz toga je vidljivo da je vjerski terorizam pogrešno kvalificiranje jednog segmenta suvremenog terorizma jer se radi o terorizmu s vjerskim obilježjima, a ne o terorizmu koji se koristi radi ostvarenja vjerskih ciljeva. Islamistički terorizam ima političke ciljeve rušenja sekularnih političkih režima u muslimanskom svijetu, osvojiti vlast u takvim državama i organizirati je u skladu s islamskim fundamentalizmom i šerijatskim pravom³. Kada govorimo o odnosu religije i terorizma, unutar akademske zajednice postoje dijametralno suprotna stajališta. Jedna strana smatra da je religija uzrok terorizma, dok druga brojnija strana zastupa stajalište da je religija žrtva terorizma. U skladu s navedenim možemo zaključiti da je politički islam instrumentalizacija religije, s elementima njezine ekstremizacije i militarizacije radi ostvarivanja političkih ciljeva. Možemo zaključiti kako postoji povezanost između religije i terorizma, no uzroke terorizma treba tražiti u političkim, ekonomskim i socijalnim nezadovoljstvima (Bilandžić, 2010:93-95).

Izraz „religijski terorizam“ implicira da politički motivirano kolektivno nasilje proizlazi iz religije i da je njegov sadržaj određen vjerskim postavkama, što je u potpunosti netočno. Naime, religija po svojoj definiciji isključuje nasilje, pa i ono koje je politički motivirano. Terorizam je u svakom smislu „ultimativna perversija religije“, pa je i nazivanje politički motiviranog kolektivnog nasilja koje se temelji na pogrešnom tumačenju vjerskih odrednica „religijskim terorizmom“, zapravo zlonamjeran pokušaj prikrivanja stvarnih uzroka suvremenog terorizma i opravdanja radikalnih diskriminatornih mjera „novog antiterorizma“ kojim su ugrožena prava na slobodno uživanje i ispovijedanje vjere. Zlouporaba religije vidljiva je na obje strane, i kod onih

² Dvostruki kriteriji Zapada mogu se primijetiti i kod upotrebe ovog pojma. Začeci „vjerskog terorizma“ vidljivi su još od kraja 1960-ih kad se takav terorizam javlja u Ujedinjenom Kraljevstvu kada je započeo sjevernoirski sukob između protestanata i katolika. Tada nije bilo govora o vjerskom terorizmu. Početkom 1970-ih sličan sukob javio se u Indiji između Sikha i Hindusa. Ni tada nije bilo govora o vjerskom terorizmu (Bilandžić, 2010:94).

³ Neke od takvih terorističkih organizacija su Hamas, egipatska Islamska grupa, alžirska Oružana islamska grupa, Hezbollah, Al Qa'ida, i trenutno najaktualnija Islamska Država Iraka i Levanta (ISIL) (detaljnije u: Bilandžić, 2014:192-239).

koji je namjerno pogrešno interpretiraju kako bi opravdali kolektivno nasilje, ali i kod onih koji takvo pogrešno tumačenje ⁴ namjerno prihvataju i produbljuju radi legitimizacije diskriminatorne reakcije na takvo kolektivno nasilje.

2.1.2. Državni terorizam

Kako ne postoji suglasnost oko definiranja terorizma, tako se javljaju i problemi kod rasprava o državnom terorizmu i državno sponzoriranom terorizmu. Bilandžić (2014:141-142) ističe kako je državni terorizam kao socijalnoznanstveni subjekt nedovoljno obrazložen i teorijski razvijen, s manjkom empirijskih podataka koji su nužni za analizu i izgradnju znanja. Napominje kako nije upitno da je nedržavni terorizam ozbiljan sigurnosni izazovi i prijetnja državama, društvima i međunarodnom poretku te da je time akademska zajednica „dominantno državno orijentirana“, odnosno usredotočena na rješavanje problema nedržavnog nasilja. Kao primjer tomu može poslužiti „Enciklopedija svjetskog terorizma“ unutar koje natuknica „državni terorizam“ zauzima tek 13 od 768 stranica (Townshend, 2003:48).

Potrebno je razlikovati državni terorizam od državno sponzoriranog terorizma. Kod državno sponzoriranog terorizma interesi terorističkog djelovanja nisu usmjereni prema vlastitim građanima nego prema drugim državama ili međunarodnim organizacijama (Derenčinović, 2005:129). Države-sponzori terorizma pružaju podršku (ideološku, financijsku, vojnu, operativnu) terorističkim organizacijama u izvođenju terorističkih akcija koje državi-sponzoru mogu donijeti korist na unutarnjem ili vanjskom političkom planu (Perešin, 2010:61).

Pojednostavljeno, državni je terorizam uporaba sile koja ne dostiže razinu rata i agresije, odnosno kojom se nastoje postići politički ciljevi bez objave konvencionalnog rata (Perešin, 2010:60). On se može manifestirati u raznim oblicima kao što su politički progoni neistomišljenika, teror nad vlastitim stanovništvom, ograničavanje temeljnih ljudskih prava i sloboda i slično. Metode kojima se to ostvaruje su tzv. vansudska ubojstva i tortura (Derenčinović, 2005:127). Državni se terorizam provodi u tajnosti ili negiranjem odgovornosti u slučaju otkrivanja, a njegovi učinci tek kasnije postaju očiti (Bilandžić, 2014:145). Definirajući državni zločin, Green (2004:114) ga opisuje kao devijaciju državnih organizacija pri kojoj dolazi do kršenja ljudskih prava. Radi se o

⁴ „Tako se, primjerice, pojam *jihada*, izraza koji u islamu označava obvezu svih vjernika da srcem, jezikom, rukom i mačem nastoje ugoditi Bogu, u zapadnim medijima najčešće netočno prevodi kao „sveti rat muslimana protiv nevjernika“, premda iz Kurana jasno proizlazi da je uporaba sile i neprijateljstva u kontekstu *Jihada* sporadična i ograničena na pravednu samoobranu“ (Derenčinović, 2005:8).

devijantnom djelovanju čiji je cilj ostvarenje organizacijskih ciljeva neke državne agencije. Pozivajući se na kriminologiju, zaključuje kako je odlika države da tvrdi da ima pravo činiti ono što bi, da to učini netko drugi, bilo smatrano nasiljem ili iznudom. Primjena državne sile tumači se kao legitimno i legalno sredstvo koje se poduzima radi ostvarenja nacionalne sigurnosti, sprječavanja prijetnji i ugrožavanja nacionalnih interesa (Sekhar, 2010; Primorac, 2002 prema: Bilandžić, 2014:144).

Najpoznatije i najuočljivije oblike državnog terorizma možemo pronaći u autoritarnim i totalitarnim režimima koji provode represiju i kontrolu nad građanima. U ovakvom sistemu građanin je svjestan da je žrtva državnog terorizma. S druge strane, mnoge su se liberalne države, također, služile državnim terorizmom, ali je on bio ograničenog razmjera i ograničenih ciljeva. Navodi se kako nedostatak kontinuiteta i vjera građana liberalnih država u ustavno zajamčene slobode dovode do toga da ovakav oblik državnog terorizma bude neuočljiv i kao takav predstavlja najpodliji oblik terorizma, jer se temelji na obmani vlastitih građana (Primorac, 2006 prema: Brčić, 2007:12). Upravo je element javne percepcije temeljna razlika između državnog i nedržavnog terorizma. Nedržavni terorizam traži medijsku pozornost koja im je nužna kao sredstvo prenošenja poruke, a državni terorizam uvijek nastoji ostati u sjeni (Derenčinović, 2005:128).

Iako se u diskursu terorizma državni terorizam obično pripisuje totalitarnim režimima, a akcije demokratskih država smatraju se opravdanim i zakonitim bez obzira na sadržaj, liberalna demokratska društva nisu imuna na uporabu terora (Bilandžić, 2014:143-149). Terorizam nedržavnih entiteta svakako ugrožava sigurnost demokratskih država. S druge strane, njihove temeljne vrijednosti i koncept liberalizma ugrožavaju i mjere (ograničenja prava i sloboda pojedinaca) koje država primjenjuje u borbi protiv terorizma (Townshend, 2003 prema: Bilandžić, 2010:188).

Unatoč tomu što ne postoje konkretna empirijska istraživanja, možemo reći da je povijesno promatrano državni terorizam prevladavajući oblik terorizma te da su države, od vremena nastanka terorizma do danas, najčešći korisnici terorističkog nasilja. Državni je terorizam opsežniji i smrtonosniji od nedržavnog, i općenito, daleko veće zlo od terorizma nedržavnih čimbenika (Bilandžić, 2014:145). "Državni se terorizam prakticira u ratu, uvjetima izvanrednog stanja i u miru, kao dio protupobunjeničkih i protuterorističkih programa, kao instrument unutarnje ili vanjske politike, a prakticiraju ga bogate i siromašne države, revolucionarne i reakcionarne, ekspanzionističke i rekluzivne, sekularne i religijske, one na Zapadu i one na Istoku. Povijesno,

kontekstualno i instrumentalno racionalno to je stanovita univerzalna forma državnog djelovanja“ (Bilandžić, 2014:147).

2.2. Odgovor na terorizam: protuterorizam i njegovi elementi

Zbog činjenice da je terorizam jedna od najizraženijih prijetnji nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosti, protuterorizam ima posebnu važnost. Zbog toga je terorizam sekuritiziran u zapadnom svijetu. Sekuritizacija je proces u kojem jedan akter proglašava određeni problem, društvena zbivanja ili drugog aktera egzistencijalnom prijetnjom za referentni objekt (McDonalds, 2008 prema: Šušnjara, 2017:12). Kada je neko pitanje sekuritizirano, smatra se da njegovo rješavanje zahtijeva aktivnosti koje nadilaze uobičajene političke prakse. Time je to pitanje pomaknuto iz političke u sigurnosnu sferu. Taj se proces odvija u dvije faze: prva faza podrazumijeva prikazivanje određenog problema ili aktera egzistencijalnom prijetnjom artikulacijom u obliku govornog čina. Druga faza određuje je li sekuritizacija uspješna, ovisno o tome je li javnost uvjerena u ugroženost opstanka referentnog objekta (Emmers, 2010 prema: Šušnjara, 2017:13). U rješavanju sekuritiziranog pitanja, u ovom slučaju terorizma, bitnu ulogu imaju protuterorizam i protuterorističke strategije. No, kao što je to slučaj s terorizmom, i protuterorizam je složen pojam unutar kojeg nailazimo na mnoge dileme i kontroverze.

Prvo je potrebno razlikovati protuterorizam i antiterorizam. Kod antiterorizma naglasak je na pravnom i političkom sustavu, izvornim ili modificiranim pravnim procedurama i snagama reda i zakona (*law enforcement*). S druge strane, protuterorizam uključuje i uporabu „posebnih mjera“ i različitih specijaliziranih institucija nacionalne sigurnosti u eliminaciji terorizma. Cilj je protuterorizma onemogućiti bilo kakvo ugrožavanje nacionalne sigurnosti koje dolazi iz sfere terorizma (Bilandžić, 2010:178-179). Trenutno većina autora miješa ova dva pojma, i to bez ikakve eksplicitne ili implicitne razlike. No unatoč tomu, potrebno je stalno obraćati pažnju na pitanja o degeneraciji liberalno-demokratskih normi koja je implicirana u izrazima „prijegavanje“ ili „pad u kontraterorizam“ zbog toga što države veoma lako mogu otići predaleko (Townshend, 2003:121).

Kada govorimo o sveobuhvatnim protuterorističkim strategijama koje se bave suzbijanjem i prevencijom terorizma, one trebaju sadržavati iste elemente koje sadrži i

terorizam: političke, socijalne i sigurnosne. Dakle, radi se o strategijama koje uključuju politička (ali i socijalna, gospodarska i druga djelovanja) i sigurnosna djelovanja fokusirana na četiri elementa (Pillar, 2004 prema: Bilandžić, 2010:179-180):

- na uzroke koji dovode do terorizma (diskriminacija, deprivacija, socijalne, političke i ekonomske nepravde, nizak životni standard itd.);
- na sposobnosti terorističkih entiteta (reduciranje njihovih sposobnosti);
- na namjere terorističkih entiteta (točne analize o namjerama terorističkih organizacija i utjecaj na namjeravane akcije);
- na konkretne sigurnosne aktivnosti i protumjere.

Stohl (2012:58) ističe potrebu razumijevanja posebnosti terorizma u odnosu na druge oblike nasilja unutar neke zajednice kako bismo razumjeli što sve učinkovita protuteroristička politika treba uključiti. Navodi kako su teroristi orijentirani na publiku, a ne na žrtve te da je terorizam zamišljen tako da stvara direktne i indirektne žrtve. Stoga je, tvrdi autor, ključno razumjeti da je reakcija javnosti jednako važna kao i broj direktnih žrtava nekog terorističkog čina. Zaključuje kako je potrebno da protuterorističke strategije moraju biti orijentirane i na direktno nasilje terorista, ali i na mnogobrojnu javnost na koju to nasilje utječe.

Kada bi se u protuterorističkim strategijama u obzir uzeli svi elementi strukture terorizma, najefikasnije sredstvo za eliminiranje terorizma svakako bi bilo otklanjanje njegovih uzroka. No kako to najčešće nije slučaj, problematici političkog nasilja koje eskalira prema terorizmu, država se suprotstavlja kriminalizacijom, militarizacijom i upotrebom obavještajnog i protuobavještajnog sustava. Aktivnosti u okviru kriminalizacije odnose se na primjenu pravnih mehanizama kroz institucije pravnog poretka, tj. na primjenu izvornih ili modificiranih pravno utemeljenih kaznenih procedura. Militarizacija uključuje uporabu vojnih snaga i uvođenje tzv. vojnog zakonodavstva, zakonodavstva koje je prilagođeno vojnom djelovanju. Također, u uspješnom sprječavanju terorizma države se koriste i svojim obavještajnim i protuobavještajnim sustavom i službama sigurnosti. Oni pružaju potporu policiji, pravosuđu i vojsci, te tajnim akcijama utječu na procese i događaje na nekom području. Iako su mehanizmi kriminalizacije primjereniji demokracijama, oni su najčešće nedovoljno efikasni u borbi protiv terorizma što dovodi do primjene mjera iz mehanizama militarizacije (posebno tajne operacije) jer su one učinkovitije. No s druge strane, te mjere mogu dovesti u pitanje kredibilitet vlade koja ih koristi jer

podrazumijevaju korištenje istih metoda kojima se koriste i teroristi. Naime, takvo „teroriziranje terorizma“ podrazumijeva djelovanje koje je s drugu stranu zakona, morala i ljudskih i građanskih prava (Bilandžić, 2010:180).

Wilkinson (2002:131) ističe kako je većina demokratskih država koje su suočene s dugotrajnim i smrtonosnim terorističkim kampanjama u određenom trenutku posegnula za specijalnim protuterorističkim mjerama kojima je nastojala osnažiti normalne zakone u suprotstavljanju terorističkoj prijetnji. Problem je što te izvanredne mjere donose određene rizike za demokratski sustav. Autor smatra da glavni princip liberalne demokracije u borbi protiv terorizma mora biti da se nikada ne dođe u napast korištenja metoda koje nisu u skladu s liberalnim vrijednostima humanosti, slobode i pravde i ističe kako je opasna iluzija vjerovati da se liberalna demokracija može zaštititi suspendiranjem liberalnih prava i oblika vladavine. Potrebno je izbjegavati pretjerano reagiranje i opću represiju jer će to, smatra Wilkinson, demokraciju uništiti brže i jednostavnije od bilo kakvog oblika terorizma. Ističe kako vlada i sigurnosne snage uvijek moraju djelovati unutar zakona jer će, u suprotnom, potkopati svoj demokratski legitimitet te povjerenje i poštovanje javnosti. Prema njemu, ako se ustanovi potreba za izvanrednim zakonima, oni moraju biti privremeni, podložni čestoj reviziji parlamenta te odobrenju parlamenta prije bilo kakve obnove (Wilkinson, 2002:110-111).

Utjecaj terorizma na legitimnost vlada i povjerenje u javnosti može biti znatan, ali na način da veću opasnost od terorizma predstavlja odgovor vlada na teroristička djela. Kimbra Krueger napominje da je teško proporcionalno djelovati iako je to najdjelotvornije sredstvo za održavanje legitimnosti. Naime, terorizam se svrstava ili u zločine ili u ratove, a demokratske institucije nisu zamišljene da se bave sivom zonom u kojoj se nalazi terorizam (Townshend, 2003:142). Teroristi su svjesni mogućnosti da države u svom odgovoru na terorizam pretjeraju zanemarujući vlastite pravne norme (Stohl, 2006:60). Postoji obilje dokaza koji ukazuju da pretjerano represivna reakcija zapravo odgovara teroristima i da, ako traje dulje vrijeme, postaje potpuno kontraproduktivna.

2.3. 11. rujan 2001. godine i pojava „novog terorizma“

11. rujna 2001. godine dogodili su se teroristički napadi na Svjetski trgovački centar (*World Trade Center*) u New Yorku i na zgradu Pentagona, sjedište Ministarstva

obrane Sjedinjenih Američkih Država koje se nalazi u blizini Washingtona. Slike zabijanja aviona u nebotičke Svjetskog trgovačkog centra ubrzo su obišle cijeli svijet i ostale u sjećanjima mnogih sve do danas. U napadu je poginulo 2996 osoba, a ranjeno ih je više od 6000. Od tog dana mijenja se percepcija javnosti o terorizmu i on postaje sastavni dio svakodnevnog života.

Govoreći o ovom napadu, Bilandžić (2012) ističe kako on predstavlja najuvjerljiviji dokaz čime je sve suvremeni svijet bremenit i što znači terorizam. Zatim, poslužio je kao praktičan odgovor dijela arapskog svijeta na način na koji Amerika provodi svoju vanjsku politiku. Smatra se najbrutalnijim pojedinačnim aktom u svijetu koji je srušio sve postojeće sigurnosne strukture najmoćnije države na svijetu. Kardov i Žunec (2005:948-949) navode dva razloga koja su ovaj napad svrstala u događaj od izvanredne važnosti i kao događaj u kojem se odlučuje o sudbini najviših načela zapadnog društva. Prvi je razlog šok izazvan mjestom i načinom izvođenja napada, dok je drugi razlog velik broj pretežno civilnih žrtvi. Autori smatraju kako je to bio jasan napad na Ameriku i sve bitno što ona predstavlja, tj. na najmoćnije utjelovljenje načela i vrijednosti zapadne civilizacije.

Bitan aspekt koji je ukazivao na promjenu u shvaćanju terorizma i načinu na koji će se Zapad boriti protiv terorizma bila je reakcija vodećih medija i javnosti na napade koji su se odvijali 11. rujna 2001. godine. Čak je i rani stupanj izvještavanja bio prepun senzacionalizma i pretjerivanja događaja koji su već sami po sebi bili dovoljno strašni⁵. Isti proces vidljiv je i u prvim službenim izjavama tadašnjeg predsjednika SAD-a Georgea Busha, te drugih viših državnih dužnosnika i svjetskih vođa⁶. Taj se događaj čvrsto svrstavao u kontekst ratnih zvjerstava. Stoga su se i medijski prikazi oslanjali na konvencije i šablone ratnog izvještavanja, a ne na one koje su povezane s izvještajima o tragedijama i katastrofama. Berrington navodi kako se uz konvencije ratnog izvještavanja, odmah opazilo i pozivanje na ideološke postavke, zazivanje folklornih demona i stvaranje moralne panike. Ponavljanje određenih riječi, fraza i slika izazvalo je čitavu lepezu osjećaja i asocijacija. Već od samog početka u plan su se stavljale određene ključne teme: „mi protiv „njih“, „dobro“ protiv „zla“, demokracija koja se

⁵ Novinski naslovi dan nakon napada, 12.9.2001.: *ACT OF WAR: World Trade Center destroyed; many dead; WAR OF TERROR: Bush vows to hunt down the perpetrators of world's worst terrorist attacks; Terror war on US; IT'S WAR: DAY OF TERROR; WORLD TERROR: 10,000 dead; BASTARDS!*; URL: <http://www.abc.net.au/news/2011-09-05/september-11-newspaper-front-pages/2870784> (5.3.2017.).

⁶ Reakcije svjetskih političara nakon napada, 12.9.2001.: „Velika Britanija će stati uz bok Americi u njezinoj borbi protiv terorizma“ (Tony Blair, tadašnji britanski premijer); „Ovi napadi predstavljaju objavu rata civiliziranom svijetu“ (Gerhard Schröder, tadašnji njemački kancelar) URL: <http://www.nytimes.com/2001/09/12/us/reaction-from-around-the-world.html> (5.3.2017.).

upliće da oslobodi porobljene. Prvi novinski prikazi propustili su upoznati javnost s činjenicom da su logori za obuku, u kojima su navodno nastala zvjerstva 11. rujna, svoje postojanje dugovala američkoj vanjskopolitičkoj intervenciji. Naime, dok je Sovjetski Savez okupirao Afganistan, CIA je djelatno poticala i novčano podupirala tzv. „borce za slobodu“ u borbi protiv Rusa. „Druga strana“ se smjesta svrstala u isti red s nepravdom i sa svim što je loše i zlo (Berrington, 2004:81-85). „Kad se počinitelji demoniziraju i kad se ne prikazuju kao ljudi nego kao čudovišta, stvara se i održava atmosfera koja ometa razumijevanje povijesnog, političkog i kulturnog konteksta dok na mjestu razumijevanja stupa žarka želja za osvetom“ (Scraton, 2004:27).

Od mnogih pitanja koja su se pojavila nakon napada, isticala su se ona koja je zanimalo zašto se dogodio takav napad. Weinberg (2006:51) smatra da u obzir treba uzeti već spomenutu globalizaciju za koju se vjeruje da potiče međunarodni terorizam. Objašnjava da regije u kojima su trendovi globalizacije u ekonomiji, društvu i kulturi izrazito vidljivi imaju veću vjerojatnost političkog zastoja. Terorizam se smatra jednim od odgovora na taj zastoj. On navodi da su međunarodni teroristički napadi na SAD i zapadne europske zemlje rezultat protivljenja ekonomskom i kulturnom utjecaju koji Zapad pokušava izvršiti u takve zemlje. Brojni su se autori složili kako je takav napad posljedica američke, i općenito zapadne vanjske politike, ističući kako Zapad, predvođen Sjedinjenim Američkim Državama, oduvijek ima cilj širiti zapadne vrijednosti, demokraciju i slobodno tržište. „Ono što Zapad propagira kao univerzalizam ostalima je, najčešće, imperijalizam. Ideja je „američkog univerzalizma“ oduvijek bila želja za dominacijom i naravno želja za profitom“ (Brčić, 2007:9). Sjedinjene Države zbog svoje neusporedive vojne i gospodarske nadmoći imaju moć uskratiti intervenciju ako ne vide nikakve interese vrijedne obrane, ili pak intervenirati i time se predstaviti kao pobornici slobode i demokracije. Povrede ljudskih prava i sloboda koje se događaju u zemljama u kojima Sjedinjene Države nemaju stratešku ili materijalnu važnost vrlo vjerojatno će se previdjeti, dok će se na svaku prijetnju Americi reagirati žestoko, polazeći od toga da je prijetnja SAD-u predstavlja prijetnju cijelom civiliziranom svijetu (Hudson, 2004:260-261).

Napad na SAD doista je okarakteriziran kao prijetnja civiliziranom svijetu i zapadnom načinu života te je ukazao na neke nove značajke suvremenog terorizma, a sve su glasnije bile postavke da je svijet suočen s dosad neviđenom prijetnjom i novim terorizmom. Derenčinović (2005:4-8) kao novost ističe način napada, broj žrtava te bezobzirnost napadača. No isto tako, autora zanima jesu li te značajke dostatan

argument u prilog tezi o pojavi supstancijalno izmijenjenog „novog terorizma“? Teze o novom terorizmu nastoje se opravdati prijetnjom terorističkih skupina oružjem za masovno uništenje te intenziviranjem tzv. religijskog terorizma koji mijenja suštinu pojave i politički motivirano nasilje pretvara u jedan od oblika globalnog civilizacijskog sukoba. Ovi argumenti za njega nisu dovoljni da bi se govorilo o izmijenjenom i novom terorizmu. Derenčinović navodi kako, uz izuzetak napada sarinom u Tokiju 1995. godine i tzv. antraks pisama koja su se pojavila neposredno nakon 11. rujna, nisu zabilježeni slučajevi terorističkih napada oružjem za masovno uništenje. Stoga zaključuje kako je, premda postoji određeni rizik, dvojbeno u kojoj je mjeri prijetnja uporabe oružja za masovno uništenje u terorističkim napadima (od strane pojedinaca i nedržavnih entiteta) zaista aktualna.

O spornosti pojma „religijski terorizam“ govorilo se u prethodnom poglavlju, no takvo stvaranje „mita“ o tzv. religijskom terorizmu kao suštinski novoj prijetnji, bezobzirno napada osnove islama. Njime se pripadnici islama nastoje prikazati kao vjerski fanatici koji nasiljem iskazuju mržnju prema svemu što je različito čime produbljuju sukob civilizacija. Promoviranjem te sintagme, novi terorizam definira se kao iracionalna i destruktivna pojava protiv koje se države (unilateralno) i međunarodna zajednica (multilateralno) imaju pravo boriti svim sredstvima i bez obzira na posljedice (novi antiterorizam). Primjećuje se da službena upozorenja uporno ističu kako se, za razliku od drugih nasilnih prijetnji ljudskoj sigurnosti, terorizam ne može spriječiti. Umjesto da globalni terorizam bude shvaćen kao suvremena manifestacija starog problema, donositelji odluka poimaju ga kao radikalno novu prijetnju zbog čega stalno govore o novosti tog problema. Prijetnja društvu definira se kao novi terorizam, a rano 21. stoljeće označava se kao doba terora u kojem je terorizam poprimio nove, jedinstvene i inovativne dimenzije. Stalno se ističe teza da je svijet suočen s prijetnjom koja nije uobičajena⁷ te uslijed kojih donositeljima odluka pravila i institucionalne reakcije iz prošlosti ne mogu poslužiti kao primjer za rukovođenje (Furedi, 2009:45-51).

Kroz vrijeme možemo primijetiti promjene u metodama djelovanja (od otmica zrakoplova do bombaša samoubojica), mijenjali su se objekti napada i sredstva napada, no suština terorizma ostala je ista. Naime, osnovno obilježje politički motiviranog kolektivnog nasilja je komunikacija – zahtjev čije neispunjavanje implicira zatvoreni

⁷ Ulomak iz govora bivšeg britanskog premijera Tonyja Blaira: „Prijetnja s kojom smo suočeni nije uobičajena. To je prijetnja različita od svega s čime je svijet prije bio suočen. To je svjetskoj sigurnosti ono što je globalizacija svjetskoj ekonomiji.“ (Furedi, 2009:51, citirano prema: Guardian, 5.3.2004.).

krug nasilja koje je uglavnom usmjereno prema nedužnima (Derenčinović, 2005:9). Furedi (2009:92-95) također osporava tezu o novom terorizmu i objašnjava kako ne postoji ništa „novo“ i drukčije u terorizmu s kojim se svijet danas suočava. Naime, kako on navodi, oni koji provode političko nasilje oduvijek su se oslanjali na najnovije tehnologije, napadi koji ne biraju žrtve imaju dugu povijest, a i religijski fanatizam kao motiv terorizma nalazimo već od biblijskih vremena. Prema njemu, ono što je neosporno novo, sama je činjenica da se današnji terorizam percipira kao veoma nov, besprimjerno opasan i kao najveća prijetnja globalnoj stabilnosti što od njega čini poseban fenomen (Furedi, 2009:92-95).

2.3.1. „Poziv na teror: Rastuće carstvo nepoznatog“

U svojoj knjizi „Poziv na teror: Rastuće carstvo nepoznatog“ britanski sociolog Frank Furedi donosi zanimljiv pogled na način na koji se formulira prijetnja terorizma. Koristeći planirani scenarij Vijeća domovinske sigurnosti SAD-a koji se poziva na neprijatelja kao na Univerzalnog protivnika (*Universal adversary*), Furedi zaključuje kako je neprijatelj poprimio iznimno difuzan i apstraktan karakter. Naime, koncept univerzalnog protivnika ujedno uključuje i mogućnost da bilo tko bude neprijatelj. Kako se u spomenutom scenariju ističe, napade mogu provoditi strani teroristi, domaće radikalne skupine, protivnici sponzorirani od strane država ili čak razljučeni zaposlenici (Furedi, 2009:20). Jedan od razloga nepostojanja suglasja o neprijatelju, o motivima terorizma i slično svakako je taj što neobaviješteno nagađanje predstavlja prevladavajući trend u diskusiji (Furedi, 2009:27). „Spekulacija, mnijenje, pa čak i fantazija imaju popriličnu slobodu da cvatu u svim smjerovima. Spekulacija je postala glavni pogon u stvaranju obavještajnih izvještaja. Sumnja i bojazan o tome što se ne zna utječe na one koji donose odluke, kao i na odlučivanje“ (Furedi, 2009:32). Uvjerenje koje vlada je da je, u nekoj mjeri, prijetnja terorizma onkraj shvaćanja, tj. da je terorizam prijetnja koja se ne može u potpunosti shvatiti. Stalno isticanje te dimenzije upravo je ono što terorizam čini zastrašujućim u suvremenom svijetu (Furedi, 2009:36-37).

Kako bi se neprijatelji približili javnosti, često se uspoređuju s totalitarnim ideologijama staljinističke Rusije ili Hitlerove Njemačke⁸. I dok su, prema Furediju,

⁸ *Adress to a Joint Session of Congress and the American People* (20.9.2001) „Vidjeli smo takvu vrstu ljudi već i prije. Oni su nasljednici svih ubilačkih ideologija 20. stoljeća. Žrtvujući ljudski život kako bi ispunili svoje radikalne vizije, napuštajući svaku vrijednost izuzev volje za moći, oni slijede put fašizma, nacizma i totalitarizma“.

vokabular Hladnog rata i onaj koji se koristi u kontekstu borbe protiv terorizma poprilično jednaki, ovom „novom neprijatelju“ i njegovoj „novoj totalitarističkoj ideologiji“ nitko nije odredio sadržaj i usredotočeni su samo na sredstva koja koristi (Furedi, 2009:41-42).

Furedi smatra paradoksalnim značaj koji zapadne političke elite pripisuju terorizmu jer upravo on služi kao poziv da budemo terorizirani. „Vlak koji je iskočio iz tračnica ili pad aviona nije naprosto nesreća. Takve nezgode mogu biti „djelo terorista“. Spremnost s kojom se normalni problemi života poimaju kao da su vjerojatno „njihovo“ djelo služi proširenju prijetnje koju oni predstavljaju“ (Furedi, 2009:160). Reakcija zapadnih društava vođena ranjivošću postala je norma, dok je otpornost postala pojam drugog reda. Posljedica je ovakvog odgovora da se gotovo svaka sfera društvenog života počinje poimati kao potencijalna teroristička prijetnja (Furedi, 2009:65). Ovakva tendencija pristupa prijetnji terorizma sa stajališta ranjivosti potiče stav pesimizma, straha i zle slutnje s obzirom na rizik. Umjesto da se pitamo „Što znamo?“, mi radije spekuliramo i postavljamo „Što ako?“ pitanja. Kada ovo pitanje postane norma, onda se doslovno svaka dimenzija života pretvara u ranjivu metu terorista (Furedi, 2009:167). Osobama koje su zadužene za upravljanje u kriznim situacijama sugerira se da očekuju radikalna iznenađenja, a nove prijetnje prikazuju se kao sve ozbiljnije, brže, učestalije i složenije. Sve to dovelo je do toga da određeni akademski analitičari tvrde da takva zamišljanja radikalnih scenarija postaju normalna čime katastrofe postaju normalan dio života (Furedi, 2009:160).

2.4. Sloboda i(li) sigurnost

Slobodu možemo shvatiti kao temeljno ljudsko pravo svakog čovjeka. Pojmu slobode u Velikom hrvatskom rječniku suprotstavljen je pojam ropstva, a slobodnim je opisan onaj pojedinac koji nije ničiji rob, koji nije u vlasti drugih osoba ili institucija, koji uživa sve osobne, političke i socijalne slobode (Anić, 2009:1428). Sama je ideja slobode svoju najsnažniju povijesnu materijalizaciju pronašla u građanskim slobodama i pravima⁹ čija je bit svedena na to da su država ili vlast u odnosu na pojedinca zakonom

URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> (5.3.2017.).

⁹ „Građanska prava uglavnom se odnose na dužnost države da osigura jednakost građana, primjerice jednakost pred zakonom ili jednakost u dostupnosti pozicija u društvu, dočim se građanske slobode odnose na ograničenja nametnuta državi u njezinu utjecanju na živote građana, kao što su pravo govora i

obvezani jednako kao što je i pojedinac obvezan u odnosu na zajednicu i druge pojedince te zaključuju kako, prema tome, nitko ne može biti podvrgnut proizvoljnim postupcima vlasti. Upravo univerzalnost ideje političke zajednice u zapadnoj civilizaciji podrazumijeva da su temeljne slobode i temeljna prava na sličan način zajamčeni u ustavima, tj. društvenim ugovorima, svih zemalja koje pripadaju liberalno-demokratskom krugu (Kardov, Žunec, 2005:950-953). „*Sine qua non* liberalne države u svim njezinim varijantama jest da su državna moć i vlast ograničene sustavom ustavnih pravila i praksi u kojima se poštuju individualna sloboda i jednakost osoba uz vladavinu zakona“ (Gray, 1999:89).

U političkoj teoriji slobodu definiramo kao odsutnost vanjske prisile i mogućnost samoodređenja subjekta oslobođenog vanjskog određenja. U liberalno-demokratskom poretку naglasak je na negativnoj slobodi koja se odnosi na postojanje minimalne države. U ovom shvaćanju država se nema pravo miješati u privatni život pojedinca, osim u slučaju njegove zaštite (Brčić, 2007:10). Dakle, unutar liberalne države postoje granice ovlasti čime je ona pravna država, te granice funkcija čime je ona i minimalna država.

Kako je jedan od bezuvjetnih zadataka države osigurati sigurnost vlastitog teritorija i svojih građana, tj. njihova zaštita, potrebno je obrazložiti na što se odnosi pojam sigurnost. Sigurnost je temeljni preduvjet opstanka, djelovanja i razvoja čovjeka, države i društva. Iako ne postoji općeprihvaćeno razumijevanje sigurnosti, možemo reći da je to stanje bez opasnosti i ugrožavanja koje podrazumijeva i osjećaj sigurnosti, ali i aktivnosti, tj. sustav za ostvarenje sigurnosti (Mangold, 1990; Mitar, 1994 prema: Bilandžić, 2012:49-50). U objektivnom smislu sigurnost je odsutnost prijetnji stečenim vrijednostima, a u subjektivnom podrazumijeva odsutnost straha da će takve vrijednosti biti ugrožene. Nacionalna sigurnost, kao glavna zadaća države, u tradicionalnom smislu bila je usmjerena na državu i uključivala je isključivo vojno i političko područje. Suvremeno shvaćanje nacionalne sigurnosti uvjetovano je brojnim promjenama na globalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Te promjene dovele su do proširenja područja sigurnosti koje, uz vojno i političko, obuhvaća socijetalno područje, gospodarsko područje te područje okoliša. Također, dolazi do pomicanja fokusa s države na druge referentne subjekte sigurnosti (čovjek-pojedinac, društvo, regionalna i globalna razina). Promjenu u shvaćanju nacionalne sigurnosti potvrdila su i brojna

mišljenja, okupljanja i udruživanja, vjerskih uvjerenja, a osobito pravo na pravedan i pošten sudski proces na temelju zakona“ (Kardov, Žunec, 2005:950-951).

empirijska istraživanja koja su se bavila shvaćanjem ugrožavanja nacionalne sigurnosti diljem svijeta. Naime, rezultati tih istraživanja ukazuju na redefiniranje strukture ugrožavanja i promjene vrsta i oblika ugrožavanja. Ispostavilo se da stanovništvo više ne doživljava rat kao dominantan oblik ugrožavanja, te da je došlo do radikalne transformacije s vojnih na nevojna ugrožavanja (Bilandžić, 2012:50-53).

Upravo je terorizam jedna od najistaknutijih nevojnih ugroza današnjeg vremena. Terorizam se nametnuo kao ugroza sigurnosti, ali i ugroza slobodi. Naime, nije sporna činjenica da se zapadna društva moraju poduzimati određene korake kako bi se zaštitili od terorizma, no brojni autori dovode u pitanje ono što liberalne demokracije čine kako bi se zaštitile od terorizma. Pojedinaac zbog stalne opasnosti od terorističkih napada osjeća strah i nesigurnost, a političke vlasti u vremenu opće nesigurnosti smatraju da imaju pravo miješati se u privatni život pojedinca. Legitimitet za takve postupke izvlače iz ideje minimalne države koja nema pravo miješanja u život pojedinca osim u slučaju njegove zaštite (Brčić, 2007:11).

Zbog svega ovoga nameću nam se brojna pitanja. Jesu li sloboda i sigurnost dva suprotstavljena pojma ili se radi o pojmovima koji se međusobno nadopunjuju? Postoji li sloboda bez sigurnosti? Kakva je to sigurnost bez slobode? Kada govorimo o borbi protiv terorizma, gdje je granica između pretjerane represije i ostvarenja sigurnosti uz uvažavanje temeljnih ljudskih prava i sloboda? Kakav je odnos protuterorističkih strategija prema slobodi i sigurnosti? Koliku cijenu plaćaju liberalne demokracije kada dugoročno zanemaruju ljudska prava i slobode kako bi ostvarili sigurnost?

3. PROTUTERORIZAM SAD-a I EUROPSKE UNIJE

U prošlom poglavlju pružili smo uvid u problematiku definiranja terorizma i protuterorizma. Istaknuto je kako definiranje tih dvaju pojmova uvelike ovisi o interesima onih koji ih definiraju. Također, potrebno je ponovno napomenuti kako liberalne države u borbi protiv terorizma moraju poštivati određena ograničenja koja ih sprječavaju da postanu ono protiv čega se bore te da bi se sveobuhvatna protuteroristička strategija trebala, između ostalog, orijentirati i na uklanjanje uzroka koji su doveli do toga da terorizam postane sigurnosni problem. Zatim je opisan novi način shvaćanja problema terorizma koji je dobio zamah od napada na SAD 11. rujna 2001. Naposljetku, definirani su koncepti slobode i sigurnosti u liberalnim državama. Sve to poslužit će nam kao kontekst u koji ćemo smjestiti protuterorističke strategije Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije i način borbe protiv terorizma za koji mnogi autori tvrde da se izrazito promijenio nakon 11. rujna 2001. godine te da generira trajno izvanredno stanje¹⁰.

Da bi se ta teza potvrdila ili opovrgnula, kritičkom analizom diskursa analizirane su protuterorističke strategije i ostali relevantni sigurnosni dokumenti koji se također bave terorizmom. Analizom se obuhvatilo nekoliko kategorija: pogled na svijet (odnos prema globalizaciji i ranjivosti), način koncipiranja terorističke prijetnje, tj. predodžba o tzv. „novom terorizmu“, sredstva obrane protiv terorizma, te naposljetku, odnos između ljudskih prava i sloboda i sigurnosti. Zatim je komparativnom analizom prikazana usporedba američkog i europskog pristupa borbi protiv terorizma te su navedeni postignuti rezultati te borbe.

Ovim radom nastoji se dati doprinos postojećim istraživanjima koja se bave ovom ili sličnom tematikom, te doprinijeti razumijevanju načina na koji društveni akteri (prvenstveno misleći na vodeće političare) utječu na javno mišljenje i s kojom svrhom to čine.

Sam proces analize podrazumijeva pronalaženje, odabir, procjenu i sintezu podataka koji se nalaze u dokumentima koji se onda svrstavaju u određene teme i kategorije kroz analizu sadržaja. Korištena je diskurzivna analiza koja je usredotočena na konstruktivne učinke jezika (govorni i pisani) i analizu tekstova (dokumenata). (Bowen, 2009:28-29). Kritička analiza diskursa jedna je od metoda koju svrstavamo u skupinu metoda zajedničkog naziva diskurzivna analiza ili analiza rasprave.

¹⁰ O pojmu izvanrednog stanja detaljnije ćemo govoriti u idućem poglavlju u kojem će se izvanredno stanje povezati s biopolitičkom dimenzijom borbe protiv terorizma u liberalnim demokracijama.

Diskurzivna analiza jezik ne smatra tek sredstvom u službi održavanja ili opisivanja riječi, već drži da je njegova glavna značajka konstrukcija društvene zbilje (Afrić, 2011 prema: Šušnjara, 2017:20). Diskurs u kritičkoj analizi diskursa ima formu društvene prakse. To znači da je odnos između diskurzivnog čina obilježen međusobnim oblikovanjem – diskurs konstruira društveno znanje i identitete ljudi i društvenih skupina te odnose među njima, ali je, istovremeno, njima i uvjetovan (Wodak, Meyer, 2009 prema: Šušnjara, 2017:20).

Podaci su najvećim dijelom prikupljeni iz objavljenih dokumenata, službenih proglašavanja i strategija, izjava relevantnih političara, te analizom konkretnih protuterorističkih postupaka. Analizom je obuhvaćeno ukupno šesnaest dokumenata koji pokrivaju razdoblje od 2000. do 2016. godine. Analiza američkih dokumenata obuhvatila je analizu triju protuterorističkih strategija te pet nacionalnih strategija SAD-a (tzv. *Grand Strategies*) koje su izlazile od 2000. do 2015. godine. Europski dio analize obuhvaća tri „nacionalne“ strategije donesene u razdoblju od 2003. do 2016. godine, jednu protuterorističku strategiju iz 2005. godine te nekoliko nacrtova, izvješća i sličnih dokumenata koji tematiziraju sigurnosni aspekt terorizma i borbu protiv njega.

Kako bi se pružio uvid u kontekst u kojem su nastajale strategije, u prvom dijelu donesen je pregled najbitnijih događaja i odredbi koji se tiču terorizma i borbe protiv terorizma. U poglavlju o protuterorističkoj politici Europske unije, prije analize, opisan je i razvoj sigurnosti unutar Unije, te određene specifičnosti u ustroju Unije kako bi se pružio kontekst u kojem njezine sigurnosne strategije nastaju. Također, donesen je pregled svih recentnih terorističkih napada.

3.1. Protuterorizam Sjedinjenih Američkih Država

U jednom od prethodnih poglavlja analiziran je ključni događaj koji je utjecao na suvremenu predodžbu terorizma te na trenutni način borbe protiv terorizma, a u ovom ćemo poglavlju analizirati američki odgovor na napad i navesti brojne kritike koje dovode u pitanje opravdanost i legitimnost takvih poteza. Zatim ćemo analizirati protuterorističke strategije SAD-a kako bismo ustanovili kako definiraju terorizam i koliko se njihovo poimanje terorizma uklapa u koncept „novog terorizma“. Isto tako, analiza će obuhvatiti i odnos između sigurnosti i ljudskih prava u strategijama.

3.1.1. Odgovor na napad: „Rat protiv terora“ i izvanredno stanje

Uz globalni šok koji je napad 11. rujna 2001. godine izazvao, također je srušio postojeće sigurnosne strukture najmoćnije države na svijetu, dokazavši kako je američku nacionalnu sigurnost moguće ugroziti, i to s američkog teritorija (Bilandžić, 2014:285). Odgovor američkih vlasti uslijedio je odmah nakon napada i podrazumijevao je pokretanje globalnog rata protiv terorizma. Rat protiv terorizma (*War on terrorism*) kao izraz prvi je put upotrijebljen u zapadnim medijima krajem 19. stoljeća nakon učestalih napada sljedbenika anarhističnog pokreta na šefove država i vlada, a suvremena uporaba ovog izraza veže se uz kampanju izvršne vlasti SAD-a koja se nakon napada 11. rujna 2001. godine zasniva na poduzimanju svih mjera, uključujući i uporabu oružane sile, protiv pojedinaca, organizacija i država odgovornih za terorizam. Pravna sankcija izraza dogodila se tri dana nakon napada u kongresnoj Rezoluciji 23 (*Authorization for Use of Military Force Against Terrorists*) koja daje ovlast predsjedniku SAD-a za „poduzimanje svih nužnih mjera i odgovarajuće sile protiv onih nacija, organizacija i osoba za koje on smatra da su planirale, odobrile, počinile ili pomogle terorističkim napadima koji su se dogodili“¹¹. Isti dan tadašnji američki predsjednik George W. Bush proglašava izvanredno stanje i odlučno navještava „rat“¹². Pod tim nazivom izvedene su glavne američke vanjskopolitičke, vojne i sigurnosne operacije (od stvaranja „antiterorističke koalicije voljnih“ preko napada na Afganistan i Irak do promjena u ovlastima izvršne vlasti i sigurnosnih agencija u samom SAD-u) (Kardov, Žunec, 2005:958). Izvanredno stanje u SAD-u na snazi je već šesnaestu godinu zaredom, a od 11. rujna bilježimo porast ovlasti američkog predsjednika.

Šegvić (2002:6-8) navodi kako u američkoj ustavno pravnoj teoriji pojam *emergency* izražava ideju o ulozi širokih ovlasti kao instrumenta nužnog državnog intervencionizma u uvjetima velikih kriza i ekonomske depresije. Prema teoriji ratnih ovlasti, predsjednikova je dužnost obrana zemlje i njezinih temeljnih vrijednosti. Stoga se sve predsjedničke mjere poduzete za vrijeme rata ili neke druge opasnosti, ne smatraju diktatorskim postupcima, nego postupcima državnog dužnosnika koji ima velike i neodređene kompetencije i čiji postupci prolaze kontrolu Kongresa i Vrhovnog

¹¹ *Authorization for Use of Military Force Against Terrorists*. URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ40/pdf/PLAW-107publ40.pdf> (7.3.2016.).

¹² *Adress to a Joint Session of Congress and the American People* (20.9.2001): „Naš rat protiv terora počinje s Al-Qa'idom, ali tu ne staje. On neće stati dokle god svaka teroristička skupina koja djeluje globalno ne bude nađena, zaustavljena i poražena“. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> (5.3.2017.).

suda. Na temelju širokih ovlasti koje je Kongres odobrio predsjedniku, te brojnih zakonodavnih ovlasti koje su u rukama predsjednika (donošenje uredbi sa zakonskom snagom), predsjednik SAD-a postao je temeljna institucija zadužena za obranu ustavnog poretka, reda i sigurnosti, čije bi ovlasti trebale biti pod posebnom kontrolom legislative (uključujući i pravo na kongresni veto) i sudbene vlasti. Ta kontrola onemogućila bi autoritarno i diskrecijsko ponašanje šefa izvršne vlasti i spontano koncentriranje vlasti koje može dovesti u pitanje podjelu vlasti i vladavinu prava, osnovnih doktrina tog političkog sustava. Kongres je neposredno nakon napada ovlastio predsjednika SAD-a da poduzme sve potrebne mjere za zaštitu stanovništva i imovine od terorističkih napada u zemlji i inozemstvu¹³. Tom odredbom predsjednik dobiva ovlasti da donosi uredbu sa zakonskom snagom o bitnim pitanjima koja su inače u nadležnosti Kongresa te da upotrijebi vojne snage u borbi protiv terorizma. Za proširenje ovlasti na unutarnjem planu ključan je *Patriot Act*¹⁴ kojim predsjednik i savezna administracija dobivaju ovlasti poduzimanja niza mjera kako bi zaštitili zemlju od terorizma u koje većinom spadaju ograničenja prava i sloboda zajamčenih Ustavom.

Mnogobrojne kritike idu to te mjere da se problematizira i samo proglašenje „rata protiv terorizma“ ili „rata protiv terora“. Naime, kao što su se istaknuli mnogi nedostaci u događajima koji su se pod tim imenom odvijali, također su vidljivi i nedostaci u samom nazivu. Mnogima je sporna upotreba riječi „rat“ jer počinitelji napada nisu države nego transnacionalna teroristička grupa koja se ne nalazi unutar granica jedne zemlje i ima brojne nepoznate baze. Zatim, terorizam je taktika pa se postavlja pitanje kako ratovati protiv taktike? (Bromley, 2006:57). Kako je teror apstraktna imenica, vojna kampanja protiv nečeg apstraktnog u sebi sadržava određene, prema O'Loughlinu i korisne, nejasnoće i dvosmislenosti. Nije jasno tko je neprijatelj, gdje i kako će se bitka odvijati i kako će izgledati pobjeda (O'Loughlin, 2006:105). Ovaj izraz nije pravni već politički, a kontekst u kojem se koristi ukazuje na to da njegovi tvorci njime žele ostvariti opću nacionalnu mobilizaciju, tj. pridobiti naklonost domaće javnosti za poduzimanje svih mjera protiv navodnih terorista, organizacija i država koje ih podupiru. Izraz „rat protiv terorizma“ u suprotnosti je s osnovnim načelima međunarodnih odnosa jer podrazumijeva unilateralnu akciju, a ne međunarodnu

¹³ *Joint Resolution Authorizing the Use of Military Force Against Terrorist*, 14.9.2001. URL: <https://www.congress.gov/107/bills/sjres23/BILLS-107sjres23enr.pdf> (15.6.2017.).

¹⁴ „Zakon o jedinstvenosti i jačanju Amerike pružanjem odgovarajućih alata potrebnih za presretanje i ometanje terorizma“ (*Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001*).

suradnju, a pravosudnom modelu suzbijanja terorizma pretpostavlja vojno-obavještajni model koji se pokazao neuspješnim. Poslužio je kao opravdanje za stvaranje i primjenu instituta neprijateljskog borca i anticipativne samoobrane koji su vrlo dvojbeni iz motrišta suvremenog međunarodnog prava i suprotni zaštiti temeljnih ljudskih prava i sloboda.

Novu doktrinu nacionalne sigurnosti u svibnju 2002. godine obrazložio je tadašnji državni tajnik za obranu (*Secretary of Defense*) Donald Rumsfeld, kazavši kako su prevencija i preventivni udari (*preemptive actions*) jedina obrana protiv terorizma te da je američki zadatak pronaći neprijatelja i uništiti ga prije nego on udari na američke interese i ciljeve (Arkin, 2002 prema: Bilandžić, 2014:288). Iako je „rat protiv terora“ definiran u globalnim razmjerima, u stvarnosti je bio usmjeren na islamistički terorizam i Al Qa'idu, te na sve države koje su s njom povezane (Bilandžić, 2014:286). Šira međunarodna zajednica i NATO podržali su američku borbu protiv terorizma. Vijeće sigurnosti UN-a okarakteriziralo je napad na SAD kao prijetnju međunarodnom miru i sigurnosti, a NATO je prvi put od svog osnivanja aktivirao čl. 5 Ugovora o sjevernoatlantskom savezu koji navodi da se napad na jednu članicu Saveza smatra napadom na cijeli Savez¹⁵ (Bilandžić, 2014:286). U listopadu 2001. godine izvršili su vojnu operaciju „Trajna sloboda“ (*Enduring Freedom*) kojom su srušili talibanski režim u Afganistanu koji je pružao potporu Al Qa'idi. U ožujku 2003. godine, unatoč izostanku potpore Ujedinjenih naroda i podijeljenim mišljenjima unutar Europske unije¹⁶, provode vojnu akciju kojom su srušili irački totalitarni režim. Ovim akcijama uklonili su s popisa prijetnji dvije, prema američkom shvaćanju, „opake države“¹⁷ (*rogue states*) za koje se smatralo da su glavni izvori i sponzori međunarodnog terorizma (Bilandžić, 2014:286).

Samoobrana je plod nužnosti i opravdana je samo ako su sve druge mogućnosti već iscrpljene. Unatoč tomu, u slučaju Afganistana nije bila istražena nijedna od mnogobrojnih realističkih nevojnih opcija (npr. posredovanje Ujedinjenih naroda, postupak pred međunarodnim sudom). Države su odmah odbacile pregovore koje su im ponudili talibani i uzvratile nizom ultimatumata koji su potrajali do početka invazije.

¹⁵ Rezolucija 1368 Vijeća sigurnosti UN-a URL:

<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (7.3.2017.).

¹⁶ Njemačka i Francuska bile su protiv vojne intervencije u Iraku, dok je Velika Britanija bila američki saveznik u napadu na Irak (Prodan, 2009:14).

¹⁷ Opake države (*rogue states*) određene su, prema motrištu SAD-a, kao one koje sponzoriraju međunarodni terorizam ili su s njim povezane (Bilandžić, 2014:286).

Osim toga, Sjedinjene Države trebale bi se itekako namučiti da dokažu kako su njezini vojni napadi bili korisni, a kamoli nužni, u borbi protiv terorizma. Teroristički napad koji se dogodio nesumnjivo je upozorio na potrebu rješavanja problema koji se vežu uz terorizam (uključujući i uzroka koji do njega dovode), a ne potrebu traženja odgovora na pojedinačne terorističke akte. Amerikanci su izabrali potonju opciju odlučivši se za vojne udare na Afganistan i Irak za koje su posjedovali dokaze (prema kasnijim analizama neuvjerljive) da imaju veze s terorizmom i Al-Qa'idom. Vojnim intervencijama 2002. godine srušili su talibanski režim u Afganistanu i 2003. godine režim Sadama Husseina u Iraku. No, vojne pobjede nisu dovele do pobjede nad terorizmom. Preventivni udar označava novu formu odgovora u kontekstu globalnog rata protiv terorizma, no politika preventivnog udara ne odgovara na događaje tako što ih pokušava predvidjeti, ona ih uzrokuje i potiče. Prevencija donosi budućnost u sadašnjost, umjesto da se djelovanje u potpunosti orijentira na sadašnjost. Rezultat je toga da buduće posljedice postaju sadašnjost, bez obzira hoće li se one zaista i ostvariti u budućnosti (Massumi, 2005 pre,a: Vaughan-Williams, 2009:106). Kao spoj politike i nasilja (uporabom nasilja želi ostvariti političke ciljeve), terorizam je izraz nezadovoljstva, što se nikako ne može eliminirati uporabom vojnih sredstava (Bilandžić, 2005:233).

Američki „rat protiv terora“ podrazumijevao je i promjene unutar granica SAD-a. Javnost je promjene najviše osjetila stupanjem na snagu *Patriot Acta* u listopadu 2001. godine. *Patriot Act* podrazumijeva proširenje ovlasti izvršne vlasti, osobito na sigurnosnom području. To proširenje ovlasti odnosi se na nadzor građana, kontrolu komunikacija, kontrolu financijskih transakcija i kontrolu granica. Možemo reći kako je protuteroristička politika američke administracije ograničila demokraciju kako bi ostvarila sigurnosne uvjete. Također, još se jednom pokazalo kako su se građani i društva u ime sigurnosti spremni odreći dijela vlastite slobode (Bilandžić, 2014:286-287). Detaljan pregled najvažnijih proširenja ovlasti, koje su na snagu stupile *Patriot Actom* i ostalim zakonima i izvršnim odlukama, donose Kardov i Žunec (2005):

1. Sigurnosne službe mogu bez sudske naloga prikupljati podatke o građanima (osobne, financijske, zdravstvene podatke, podatke o tijeku školovanja, podatke o posjećivanju internetskim stranicama i knjigama posuđenima iz knjižnica).

2. Sigurnosne službe mogu bez sudskog naloga obavljati tajne pretrage prostorija, prisluškivanja i zapljene stvari čak i ako ne postoji konkretna sumnja da je izvršeno neko kazneno djelo.
3. Neamerički državljani mogu se držati pritvoreni na neodređeno razdoblje, bez podizanja optužnice, tj. sudskog procesa. Isto tako, građani SAD-a mogu se držati u pritvoru na temelju odluke izvršne, a ne sudbene vlasti, bez prava na proces i bez ograničenja zadržavanja.
4. Uveden je nadzor komunikacije između pritvorenika i odvjetnika, bez sudskog odobrenja. Optuženicima za djela protiv nacionalne sigurnosti oduzima se Ustavom zajamčeno pravo da se brane šutnjom.
5. Državnim i lokalnim vlastima naloženo je da ne objavljuju imena pritvorenih osoba.
6. Pooštrenjem imigracijskih propisa uvela se mogućnost da se neamerički građani hitno i bez obrazloženja mogu vratiti u zemlju podrijetla. Pooštrene su procedure na granicama i kriteriji za ulazak stranaca u zemlju, uvedene su biometrijske metode identifikacije uz stvaranje ekstenzivnih baza podataka.
7. Ograničila se dostupnost vladine dokumentacije.
8. Sigurnosne službe imaju ovlast sastavljanja popisa nepoželjnih putnika u zrakoplovima. Osobama na tim popisima zabranjen je ukrcaj, bez prava na obavijest o razlozima.
9. Ministarstvo vanjskih poslova ima ovlast da bilo koju domaću ili stranu skupinu koja sudjeluje u nasilnim djelatnostima proglasi terorističkom organizacijom.
10. Uvedene su vojne komisije koje mogu suditi i civilima pojednostavljenim postupkom; u suđenju pred tim komisijama kriterij validnosti dokaza mnogo su labaviji nego pred redovitim sudovima.

Vrlo je zanimljiv Proglas¹⁸ Ministarstva pravosuđa Sjedinjenih Američkih Država u kojem se obrazlaže što je *Patriot Act* i koje su njegove zasluge. Navodi kako su promjene koje je donio *Patriot Act* bile „skromni dodaci već postojećim zakonima koji su time naknadno preoblikovani kako bi očuvali živote i slobodu američkog naroda“. U Proglasu se ističu četiri dobrobiti *Patriot Acta*: omogućuje upotrebu već od prije dostupnih alata koji se koriste u istragama, olakšava razmjenu informacija i

¹⁸ Department of Justice, *The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty*; URL: https://www.justice.gov/archive/ll/what_is_the_patriot_act.pdf (15.3.2017.).

suradnju među vladinim agencijama, ažurira zakon kako bi odgovarao novim tehnologijama i novim prijetnjama, te da povećava kazne teroristima. Na kraju Proglasa zaključuje se kako bi „vladin uspjeh u prevenciji još jednog katastrofičnog događaja bio mnogo teži, ako ne i nemoguć bez *Patriot Acta*“.

Ovakav službeni stav američke vlade u potpunosti je suprotnosti s mnogobrojnim kritikama i zamjerkama na koje su ovi „skromni dodaci“ naišli kod dijela javnosti. Razne udruge za zaštitu građanskih prava, sveučilišta i političari raznih profila smatrali su da su ove ovlasti u suprotnosti s ustavno zajamčenim temeljnim građanskim pravima i slobodama. Naime isticalo se kako se uvode neopravdane pretrage, pravo da se odgovara za zločin samo na temelju prijave ili optužbe velike porote, ukida se pravo na brzo i javno suđenje pred nepristranom, teritorijalno nadležnom porotom te pravo na obavijest o naravi optužbe. Ukidanje kontrolnih mehanizama nad izvršnom vlasti smatralo se povredom načela odvajanja vlasti. Isto tako, smatralo se neopravdanim narušavanje zaštite tajnosti osobnih podataka preko kojih se stječe uvid u cjelokupan život pojedinca, pri čemu nije potreban dokaz o utemeljenoj sumnji da je taj pojedinac povezan s terorizmom. Same terorističke djelatnosti preširoko su definirane tako da mogu uključiti i djelovanje skupina koje zagovaraju stavove i politiku koji su u suprotnosti s onima koje zastupa vlast (*News Batch*, 2004 prema Kardov, Žunec, 2005:955). Nakon što su određeni dijelovi *Patriot Acta* istekli 1. lipnja 2015. godine, Senat je odobrio *Freedom Act* kojim se ti dijelovi produžuju sve do 2019. godine. No *Freedom Act*, za razliku od *Patriot Acta*, ne dozvoljava Nacionalnoj sigurnosnoj agenciji (*National Security Agency*) da nastavi s masovnim prikupljanjem telefonskih podataka. Prema ovom zakonu, da bi došli do tih podataka, trebaju dobiti dopuštenje federalnog suda (*USA Today*, 2.6.2015.).

Posebnu pozornost dobile su odredbe koje su se odnosile na imigrante, odnosno neameričke državljane, čija su prava, smatraju kritičari novih mjera, najviše ugrožena. Kritiziraju „rasno profiliranje“¹⁹, ali naročito rad i postojanje zatočeničkog logora u američkoj vojnoj bazi Guantanamo na Kubi. U logoru se nalaze zatočnici raznih državljanstava koji su uhićeni tijekom operacija u Afganistanu. Sporno je to što im nije priznat status ratnih zarobljenika (prema Ženevskim konvencijama i drugim Dopunskim protokolima), ali ni status civilnog uhićenika u nadležnosti redovnih sudova. Naime,

¹⁹ „Prikupljanje podataka o osobama koje odgovaraju određenom rasnom i kulturnom identitetu, u ovom slučaju arapskom, odnosno muslimanskom, neovisno o sumnjama da su upleteni u teroristička ili kaznena djela“ (Kardov, Žunec, 2005:956).

zatočnici u Guantanamu imaju poseban status i smatraju se tzv. „nezakonitim borcima“ (*unlawful combatants*) čime su stavljeni izvan redovitog pravosudnog sustava. Više su godina zatočeni bez optužbe, a nemaju pravo ni na sudsku reviziju uhićenja i pritvora, nije im dopušteno ni angažiranje odvjetnika, ni kontakt s vanjskim svijetom. Američke su vlasti ove odredbe pravdale činjenicama da se ne radi o američkim državljanima i time što Guantanamo nije američki teritorij pa stoga američko pravo na tom mjestu i za te ljude ne vrijedi (Kardov, Žunec, 2005:956).

Kritike su se također pojavile kada je postalo jasno da američke vlasti koriste torturu kao način iznudiivanja informacija od zatočenika, pod uvjetom da se takva ispitivanja ne događaju na teritoriju SAD-a. Tortura je zabranjena Ženevskim konvencijama, a i Opća deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. godine, uz jamčenje prava na život, slobodu, i sigurnost osobe, u čl. 5 ističe kako „nitko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom, ili ponižavajućem postupku ili kažnjavanju²⁰. Stav o upotrebi mučenja iznio je tadašnji ministar pravosuđa SAD-a Alberto Gonzales, kazavši kako je rat protiv terorizma „nova vrsta rata“ te da su odredbe Ženevske konvencije o ispitivanju neprijateljskih zatočenika zastarjele i staromodne (Kardov, Žunec, 2005:957).

Bez obzira na sve kritike upućene američkim vlastima na njihovu vanjsku i unutarnju politiku, i na očita kršenja međunarodnih zakona i normi, Sjedinjene Američke Države i dalje ne odustaju od nauma da svijet očiste od svih koji ne zastupaju njihove stavove i vrijednosti. Donedavni američki predsjednik Barack Obama obećao je da će zatvoriti Guantanamo, no zbog protivljenja u Kongresu uspio je tek smanjiti broj zatvorenika (*The Guardian*, 16.1.2017.). Prema zadnjim podacima u zatvoru se trenutno nalazi 45 pritvorenika, a novoizabrani predsjednik Donald Trump izjavio je kako više neće biti puštanja pritvorenika iz zatvora jer se radi o „iznimno opasnim osobama kojima ne treba biti dopušten povratak na ratišta“ (*The New York Times*, 17.2.2017.). Trump je krajem siječnja potpisao tzv. *Travel Ban*, odnosno odredbu kojom je zabranjen ulaz u SAD svim državljanima Irana, Iraka, Sirije, Libije, Somalije, Sudana i Jemena kako bi se spriječio ulazak terorista u zemlju. Osim široke osude javnosti i stručnjaka, ova je odredba naišla na neodobravanja saveznih sudova u SAD-u koji navode kako se radi o odredbi koja je nehumana i neustavna, i koja Ameriku ne čini sigurnijom, već naprotiv, manje sigurnom (*100 posto*, 11.3.2017.). No, američki je

²⁰Opća deklaracija o ljudskim pravima. URL: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src2.pdf (28.3.2017.).

Vrhovni sud u lipnju 2017. godine donio odluku kojom ukida značajne elemente odluka nižih sudova koje su blokirale kontroverznu zabranu putovanja. Također, sud je najavio da će tijekom jeseni saslušati argumente protiv zabrane i nastaviti s raspravom o njezinoj zakonitosti (*The Guardian*, 27.6.2017.). Što se tiče trenutne američke vanjske politike, ključno je njihovo sudjelovanje u građanskom ratu u Siriji koji je započeo 2011. godine. SAD se nalazi na strani sirijske opozicije i bori se protiv Islamske države u sklopu međunarodne koalicije. Trump je u kolovozu 2017. godine u obraćanju naciji istaknuo svoju frustriranost činjenicom da Amerika već 16 godina vodi rat bez pobjede te dosadašnjom vanjskom politikom koja je „trošila novac, vrijeme, energiju i živote kako bi gradila nacije po uzoru na američku“. On smatra da je fokus vanjske politike trebao biti stavljen na ostvarenje američke sigurnosti. Zatim je najavio promjenu u američkoj politici prema Afganistanu i Pakistanu koji, prema njemu, pružaju najviše utočišta teroristima. Istaknuo je kako će nova strategija temelje imati u uvjetima na terenu, a ne u unaprijed utvrđenim planovima te da više neće unaprijed otkrivati planove i datume vojnih napada. Pohvalio se kako je uklonio zabrane djelovanja ministru obrane i zapovjednicima na terenu te najavio daljnje proširenje njihovih ovlasti kako bi „ubojice bile svjesne činjenice kako nigdje nisu izvan dosega američke moći i vojske“. Smatra kako usmjerena upotreba vojne sile može stvoriti uvjete koji su potrebni za ostvarenje političkog napretka (*The Atlantic*, 21.8.2017).

3.1.2. Protuteroristička strategija SAD-a

Nakon što smo u prethodnom poglavlju naveli što američka vlada čini kako bi smanjila opasnost protiv terorizma te naveli kritike koje takav način borbe protiv terorizma izaziva, u ovom ćemo poglavlju analizirati konkretne tekstove protuterorističkih strategija Sjedinjenih Američkih Država od napada pa do danas. U tom razdoblju izdane su tri strategije koje se bave terorizmom, dvije su nastale u vremenu kada je George W. Bush bio predsjednik SAD-a, a jedna u vrijeme dok je Barack Obama obnašao tu dužnost²¹. Potrebno je napomenuti kako terorizam, kao glavni sigurnosni problem, dominira i u općim američkim sigurnosnim strategijama pa će se i one povremeno navoditi kako bi se određene postavke bolje objasnile analizom²².

²¹ *National Strategy for Combating Terrorism* (NSCT), 2003.; *National Strategy for Combating Terrorism* (NSCT), 2006.; *National Strategy for Counterterrorism* (NSCT), 2011.

²² *A National Strategy for Global Age*, 2000 (NSGA), 2001.; *The National Security Strategy of the United States of America* (NSS), 2002.; *The National Security Strategy of the United States of America* (NSS), 2006.; *National Security Strategy* (NSS), 2010.; *National Security Strategy* (NSS), 2015.

Već kod prvog čitanja američkih strategija zamjećuje se svojevrsna usuglašenost oko pogleda na svijet i budućnost. Naime, već u općoj sigurnosnoj strategiji Billa Clintona, koja je izašla prije terorističkog napada na SAD i predstavlja svojevrsni uvod u novo tisućljeće, vidljivo je isticanje globalizacije i otvorenosti granica i tržišta kao uvjeta koji proizvode nove prijetnje i mogu dovesti do smanjenja sigurnosti. Ističe se kako je potrebno identificirati i adresirati nove nacionalne sigurnosne izazove koji su naglašeni novim tehnologijama i otvorenim granicama (NSGA, 2001:4) te da je potrebno provesti pripreme za nesigurnu budućnost, tj. transformirati vojsku, diplomatski, obavještajni, pravni i ekonomski sektor (NSGA, 2001:8) kako bi se prilagodili promjenama koje donosi globalizacija (NSGA, 2001:13).

Nakon 11. rujna 2001. godine te prizivane „nove prijetnje“ realizirale su se u vidu terorizma čime borba protiv terorizma dolazi u fokus američkih sigurnosnih interesa, a ranjivost i osjetljivost zapadnih društava još se više ističu. George Bush već u uvodu svoje prve sigurnosne strategije napominje kako je neprijatelj u prošlosti trebao veliku vojsku i industriju da ugrozi Ameriku. No danas tajanstvene mreže pojedinaca mogu donijeti veliki kaos i patnju na američku obalu za trošak koji je manji od vrijednosti jednog tenka. Ističe da su teroristi organizirani da prodiru u otvorena društva i da moć modernih tehnologija okrenu protiv nas (NSS, 2002:3). Oni će iskoristiti globalni sustav trgovine, prijevoza i komunikacije kako bi izazvali strah, uništenje i smrt, kompromitirali našu nacionalnu sigurnost, smanjili povjerenje javnosti i oslabili našu volju za borbom. Budući da smo slobodno, otvoreno i demokratsko društvo, mi smo bili ranjivi i ostat ćemo ranjivi na ove opasnosti (NSCT, 2003:25). Živimo u vremenu munjevitih promjena, upozorava Barack Obama u svojoj prvoj sigurnosnoj strategiji 2010. godine. Uspjeh slobodnih naroda, otvorenih tržišta i društvenog napretka ubrzali su globalizaciju. Sve to dovelo je do napretka, no isto tako dovelo je i do jačanja opasnosti međunarodnog terorizma i širenja smrtonosnih oružja (NSS, 2010:i).

Smrtonosno oružje, odnosno, oružje za masovno uništenje u rukama terorista, posebna je bojazan američkih strategija i ističe se na više mjesta. Najveća prijetnja slobodi leži u raskrižju radikalizma i tehnologije. Kad se dogodi širenje kemijskog, biološkog i nuklearnog oružja, čak će i slabe države i male skupine moći postići katastrofalnu moć za napad na velike nacije (NSS, 2002:13). Žrtve 11. rujna pokazale su da su civili cilj terorista, a gubici bi bili veći da su došli do oružja za masovno uništenje (NSS, 2002:15). Iako političko nasilje može biti urođeno ljudskoj vrsti, ne možemo tolerirati teroriste koji žele kombinirati moći moderne tehnologije i oružje za

masovno uništenje kako bi prijetili samom pojmu civiliziranog društva (NSCT, 2003:29). Koliko je ozbiljno shvaćena ta prijetnja pokazuje Nacionalna sigurnosna strategija iz 2006. godine u kojoj se jedno cijelo poglavlje odnosi na sprječavanje neprijateljskih prijetnji oružjem za masovno uništenje (NSS, 2006:18-24). Naša najveća i najozbiljnija briga odnosi se na pitanje je li oružje za masovno uništenje u rukama terorista (NSCT, 2006:12). Prijetnje našem narodu, našoj domovini i našim interesima dramatično su se promijenile u zadnjih 20 godina. Konkurencija među državama traje, ali umjesto jednog nuklearnog neprijatelja Sjedinjenim Državama prijeti potencijalna prijetnja širenja nuklearnog oružja u rukama ekstremista koji se neće ustručavati u njegovu korištenju (NSS, 2010:17). Dakle, globalizacija i otvorenost društava u kombinaciji s mogućnošću da teroristi u svojim napadima koriste oružje za masovno uništenje dovele su do toga da se teroristička prijetnja shvaća kao nešto novo i nepredvidivo. Teroristička prijetnja danas „mutira“ u potpunu drukčiju prijetnju od prethodnih. Teroristi danas koriste prednost novih tehnologija kako bi raspršili svoje vodstvo, obuku i logistiku globalno, a ne samo regionalno (NSCT, 2003:8). Rezultat poroznih granica, brzih promjena u tehnologiji i većeg protoka informacija suočenost je SAD-a s novim prijetnjama koje predstavljaju strateške izazove našim interesima i vrijednostima (NSGA, 2001:7).

Kad se uzme u obzir sve navedeno – neprijatelja koji iskorištava napredak i otvorenost zapadnog društva te drastično promijenjene prijetnje s kojim se svijet suočava – kakav je odgovor na sve to? Kako se boriti protiv takvog neprijatelja? Koja su primjerena sredstva obrane i gdje su se u svemu tomu smjestila ljudska prava i ljudske slobode? U Nacionalnoj protuterorističkoj strategiji iz 2003. godine navodi se da se svijet mora boriti protiv zla (terorizam) čija je namjera prijetnja i uništenje naših osnovnih sloboda i našeg načina života (NSCT, 2003:1). Stoga je Amerika odlučila pokrenuti rat, točnije rat protiv terorista globalnog dometa. Neprijatelj nije politički režim, religija ili ideologija. Neprijatelj je terorizam – namjerno i politički motivirano nasilje protiv civila koje izvršavaju subnacionalne grupe ili tajni agenti. Terorizam je subverzija vladavine zakona kroz nasilje i strah. Također, ističe se kako je to rat koji je drukčiji od svih ostalih koje je Amerika vodila. Radi se o borbi koja će se voditi na brojnim frontama protiv neuhvatljivog neprijatelja (*elusive enemy*) i koja će potrajati (NSS, 2002:5). Sloboda i strah su u ratu koji se neće brzo i lako okončati (NSS, 2002:7). Nekoliko godina kasnije, točnije 2006. godine, u Nacionalnoj sigurnosnoj strategiji i dalje se ističe kako je Amerika u ratu i da se nalazi u ranoj fazi duge borbe (NSS,

2006:1). Napominje se kako se radi o konfliktu koji neće završiti brzo i lako te da je glavni prioritet osiguranje američkog tla od budućih napada (NSCT, 2003:1). Zanimljiv je odmak od izraza „rat protiv terora“ (*War on terror*) u strategijama nakon što je Obama postao predsjednik. Naime, strategije koje su donesene u to vrijeme koriste izraz „rat protiv dalekosežne mreže nasilja i mržnje“ (*war with a far-reaching network of violence and hatred*) što je još neodređeniji i nedorečeniji pojam od rata protiv terora. Iako im je u toj borbi potrebna međunarodna pomoć, ističu kako se neće bojati djelovati sami u samoobrani koja uključuje i preventivno djelovanje (NSCT, 2003:2). Neprestano se ponavlja kako je Amerika najposposobnija da osigura međunarodnu sigurnost te da su jedini sposobni za velike vojne akcije (NSS, 2010:17). Smatraju da je neosporna istina da Amerika mora biti vođa (NSS, 2015:i). Njihova iznimnost vidljiva je i kod stava o međunarodnoj suradnji. Ne priznaju Međunarodni kazneni sud (*International Criminal Court – ICC*) jer uvijek štite američko osoblje, no angažirani su u onim slučajevima ICC-a koji unapređuju američke interese i vrijednosti koji su u skladu sa zahtjevima američkog zakona (NSS, 2010:48).

Nakon što smo pobliže prikazali stav američkih strategija o ratu i neprijatelju protiv kojeg vode rat, potrebno je prikazati sredstva borbe za koja smatraju da će im donijeti pobjedu u tom dugom i nepredvidivom sukobu. Iako je jasno da je njihova borba protiv terorizma prvenstveno zasnovana na ratnoj paradigmi i ratnim sredstvima, spominje se i upotreba ostalih sredstava. Pa tako ističu potrebu korištenja svih alata u svom arsenalu – vojna moć, bolja obrana domovine, bolje provođenje zakona, obavještajni sektor i ulaganje velikih napora u sprječavanje terorističkog financiranja (NSS, 2002:3). Trijumf nad terorizmom neće se moći ostvariti samo vojnim putem. U borbi je potrebno koristiti sve elemente nacionalne moći – diplomacija, ekonomija, provedba zakona (*law enforcement*), financijske informacije, obavještajni sektor i, naposljetku, vojska (NSCT, 2003:1). Da bi ostvarili sigurnost, djelovat će na četiri fronta: napadat će teroristička uporišta, njihova vodstva, komunikacije, materijalnu i financijsku podršku (*Defeat*); lišit će teroriste sponzora, potpore i utočišta, osiguravajući da druge države prihvate odgovornost za ovu međunarodnu prijetnju (*Deny*); smanjit će uvjete koje teroristi iskorištavaju za širenje (*Diminish*); branit će Ameriku, njezine građane i interese (*Defend*) (NSCT, 2003:11-13). Kako rat protiv terorizma podrazumijeva i rat oružja i rat ideja, oni se bore na ratištu, ali promiču slobodu i ljudsko dostojanstvo kao alternativu terorističkoj opresiji i totalitarizmu pri čemu su im potrebna sva raspoloživa sredstva nacionalne moći (NSCT, 2006:1). Obavještajni sektor

smatraju prvom linijom obrane od terorizma i ističu kako ovaj rat zahtijeva različit opseg i različitu vrstu informacija od onih koje su se prikupljale za vrijeme Hladnog rata što zahtijeva transformaciju i nadogradnju obavještajnih sposobnosti. Amerika se oslanja na vojne snage u obrani američkih interesa, no u interakciji s drugim nacijama treba se oslanjati na diplomaciju (NSS, 2002:30).

Uz imperativ zaštite američkog teritorija i američkih građana, ističu i važnost promocije demokracije i ljudskog dostojanstva. Demokraciju suprotstavljaju terorističkoj tiraniji i ističu kako dugoročni pristup koji će ih dovesti do pobjede u ratu protiv terora podrazumijeva unaprjeđenje učinkovitosti demokracije (*Advancing effective democracy*), tj. napredak slobode i ljudskog dostojanstva (NSCT, 2006:9). Smatraju kako samo one nacije koje štite ljudska prava i jamče političke i ekonomske slobode imaju mogućnost ostvarivanja punog potencijala svog naroda (NSS, 2002:3). No i u ovoj kategoriji vidljiv je njihov unilaterizam i isticanje položaja vođe. Naime, promocija demokracije i ljudskog dostojanstva odnosi se na promociju američkih vrijednosti i njihova načina života. Nikad nećemo zaboraviti da se borimo za naše fundamentalne demokratske vrijednosti i način života (NSCT, 2003:2). Sjedinjene Države vjeruju kako su određene vrijednosti univerzalne i radit će na njihovoj međunarodnoj promociji. Univerzalne vrijednosti uključuju pravo pojedinca na mišljenje, pravo na okupljanje, pravo na vjeroispovijest, pravo na izbor vođe; uključuju i dostojanstvo, toleranciju i jednakost među svim ljudima i jednaku pravdu za sve. Oni promoviraju te vrijednosti tako što ih žive u Americi (NSS, 2010:35).

Na nekoliko mjesta u istoj strategiji nazire se da u osiguranju svoje sigurnosti nisu uvijek slijedili te vrijednosti. Naime, u Nacionalnoj strategiji za borbu protiv terorizma iz 2006. godine ističu kako ne postoji mogućnost da se okorjeli (*hard core*) teroristi rehabilitiraju ili spriječe u svom naumu te da će ih se zbog toga locirati, uhvatiti ili ubiti (NSCT, 2006:11). Četiri godine kasnije, u Nacionalnoj sigurnosnoj strategiji iz 2010. godine, navode kako se njihovo moralno vodstvo uglavnom temelji na snazi njihova primjera, a ne u nametanju vlastita sustava drugim narodima. Ipak, napominju, kako su tijekom godina za postizanje vlastite sigurnosti koristili određene metode koje su ugrožavale njihovu odanost vrijednostima koje promiču i njihovu poziciju vođe (NSS, 2010:10). Američka predanost demokraciji, ljudskim pravima i vladavini zakona ključni su izvori naše snage i utjecaja u svijetu. Njih mora podržavati i odbacivanje metoda kao što je mučenje jer nije u skladu s našim vrijednostima (NSS, 2010:2). Također, potrebno je zabraniti mučenje bez iznimke jer potkopava vladavinu zakona i nije učinkovit način

prikupljanja informacija. Isto tako, takve metode otuđuju SAD od ostatka svijeta, ali i služe teroristima kao alat za propagandu i regrutiranje, povećavaju volju neprijatelja da se bore protiv njih i ugrožavaju njihovu vojsku kad su zarobljeni. (NSS, 2010:36). U istoj strategiji najavljuje se i zatvaranje Guantanamo, ali ne zbog brojnih kritika i afera koje se vežu uz taj zatvor, već kako bi nasilnim ekstremistima uskratili jedan od najboljih alata za regrutiranje (NSS, 2010:22). Dakle, iako priznaju da su koristili određene sporne metode i da su protiv upotrebe mučenja, nigdje izričito ne govore da su provodili mučenja kako bi prikupili informacije od zatvorenika. Zaključuju kako SAD neće koristiti i podržavati te metode (NSS, 2010:36), a ne da ih više neće koristiti i podržavati, s obzirom na to da ih je koristio u prošlosti.

U Nacionalnoj protuterorističkoj strategiji iz 2011. godine navodi se kako je glavni princip njihove protuterorističke djelatnosti pridržavanje američkih temeljnih vrijednosti u koje ubrajaju poštivanje ljudskih prava, poticanje dobrog upravljanja, poštivanje privatnosti i građanskih sloboda, obveza prema sigurnosti i transparentnosti, održavanje vladavine zakona. To im omogućuje izgradnju široke međunarodne koalicije za borbu protiv zajedničke prijetnje (NSCT, 2011:4). Njihov pogled na *Patriot Act* u skladu je s navedenim. Radi se o zakonu koji promiče sigurnost uz zaštitu fundamentalnih sloboda (NSCT, 2006:4). Zaštitu digitalne infrastrukture – uz poštivanje privatnosti i građanskih sloboda – smatraju nacionalnim sigurnosnim prioritetom (NSS, 2010:27). Zaštita građanskih sloboda i privatnost sastavni su dio naše demokracije i ostvarivanja slobode. Stoga će uskladiti obveze prema tim vrlinama i osiguranje sigurnosti američkom narodu. To će postići snažnim nadzorom triju grana vlasti nad aktivnostima nacionalne sigurnosti i budnim pridržavanjem vladavine prava. Također, podupiru vladavinu prava jer sposobnost njezina provođenja unapređuje nacionalnu sigurnosti i jača njihovo vodstvo (NSS, 2010:37).

Nakon što je donesen pregled američkih postupaka i kritike na te postupke te pregled njihovih strategija, možemo donijeti nekoliko zaključaka. Na brojnim mjestima doista se da primijetiti širenje defetizma i ranjivosti u smislu promocije koncepta novog terorizma koji koristi prednosti globalizacije, otvorenih društava i njihovih tehnologija. Neprijatelj je nov i o njemu se ne zna puno, zna se tek da mu je u globaliziranom i otvorenom svijetu potrebno uložiti vrlo malo napora kako bi napao te da, uz te olakotne okolnosti, također želi izvoditi terorističke napade koristeći oružje za masovno uništenje. Dakle, možemo biti napadnuti i jednostavnim sredstvima (bombe, avioni, kamioni), ali i oružjem za masovno uništenje. Zamjećuje se i stalno ponavljanje kako je rat koji se vodi

dug i nepredvidiv te da mu se ne nazire brzi kraj. Iako govore kako pobjedu u ratu protiv terorizma ne može donijeti samo vojska i ističu i korištenja drugih sredstava, zastupljenost vojne tematike, pa i vojnog diskursa, jasno ukazuje na glavno sredstvo borbe protiv terorizma. Bitna odstupanja od ponašanja i onog što promiču u strategijama najvidljivija su u odnosu između ljudskih prava i sigurnosti. Naime, u strategijama ističu svoje poštivanje ljudskih prava i sloboda kao nečeg što pomaže u osiguranju sigurnosti, no u praksi je situacija drukčija. Brojne kritike i dokazi pokazuju da im ukidanja brojnih prava i kršenja privatnosti pojedinaca služe za ostvarenje sigurnosti. Stoga možemo zaključiti da, iako slobodu i sigurnost u strategijama smatraju pojmovima koji su srodni i koji se međusobno nadopunjuju, u praksi prednost daju sigurnosti za koju smatraju da je ne mogu ostvariti bez ukidanja prava i privatnosti.

3.2. Protuterorizam Europske unije

Kako bismo mogli analizirati protuterorizam na razini Europske unije prvo je potrebno opisati karakteristike terorizma u Europi te donijeti pregled najvažnijih terorističkih napada. Zatim će se opisati specifičnosti ustroja Europske unije i način na koji se isprepleću razvoj sigurnosti na razini Unije i borba protiv terorizma. Sve to potrebno je kako bi se pružio svojevrсни okvir unutar kojeg se smješta zasad jedina protuteroristička strategija na razini Unije. Kao i kod SAD-a, u analizi će se povremeno uključiti i ostale sigurnosne strategije i bitniji dokumenti kako bi analiza bila jasnija i sveobuhvatnija.

3.2.1. Terorizam u Europskoj uniji

Među najvažnijim ugrozama sigurnosti Europske unije uvijek se navodi terorizam. Više zemalja članica s terorizmom se bori desetljećima, a Europska je unija s terorizmom suočena od svog osnutka. Stoga ćemo u ovom poglavlju detaljnije opisati taj problem i donijeti pregled nedavnih terorističkih napada kako bismo protuterorističke napore Unije mogli staviti u odgovarajući kontekst.

Terorizam se u Europskoj uniji dijeli na međunarodni i unutarnji terorizam. Pod pojmom međunarodnog terorizma smatra se terorizam koji po bilo kojem od svojih obilježja prelazi granice nacionalnih država, a unutarnji se terorizam događa unutar granica jedne države (Prodan, 2009:16). Kada govorimo o unutarnjem terorizmu, potrebno je spomenuti cijeli niz europskih „domaćih“ terorističkih organizacija.

Svakako su najistaknutije nacionalističke skupine IRA (Irska republikanska armija) u Sjevernoj Irskoj i ETA (bask. *Euskadi ta Askatasuna*) u Španjolskoj²³. Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća, u gotovo svim europskim zemljama djelovala je barem jedna ljevičarska skupina koja je svoje ciljeve nastojala ostvariti terorističkim akcijama. Neke od njih su njemačka Frakcija Crvene Armije, talijanske Crvene brigade, francuska Direktna akcija, korzička Fronta za nacionalno oslobođenje Korzike, belgijska Borbena komunistička ćelija, grčka Revolucionarna organizacija 17. studenoga (Prodan, 2009:19-21).

Europska je unija stvarni cilj međunarodnih terorističkih organizacija zbog svoje pozicije u međunarodnoj zajednici, konkretnih političkih akcija i potpore SAD-u u ratu protiv terorizma, te činjenice da je 23 od 28 država EU-a u NATO-u (Prodan, 2009:16). Još konkretniji dokaz su i brojni napadi koji su se dogodili u Europi u proteklih nekoliko godina, a za koje su odgovornost preuzele međunarodne terorističke organizacije. Kao povod napada uvijek se isticala međunarodna aktivnost napadnutih država.

Jedan od prvih takvih napada dogodio se u Madridu 11. ožujka 2004. godine kada su u seriji koordiniranih eksplozija u javnom prijevozu poginule 192 osobe. Iako se prvo smatralo da je za napad odgovorna ETA, kasnija istraga pronašla je dokaze koji su ukazivali na povezanost s Al Qa'idom. Za napad su kaznom dugoročnog zatvora osuđena dvojica Marokanaca i jedan Španjolac. Iduću godinu, točnije 7. srpnja 2005. godine, London je suočen s terorističkim napadom. U samoubilačkom napadu četvorica napadača od kojih su trojica rođena i odrasla u Velikoj Britaniji (jedan podrijetlom s Jamajke, a trojica iz Pakistana), detonirali su eksplozivne naprave unutar londonske podzemne željeznice i u javnom autobusu. U napadu je poginulo 56 osoba, računajući i bombaše samoubojice. Al Qa'ida se smatra odgovornom i za ovaj napad.

Idući veći teroristički napad dogodio se 13. i 14. studenog 2015. godine u Parizu pri čemu je u šest koordiniranih napada život izgubilo najmanje 129 ljudi. Na mjestima napada pronađena je egipatska i sirijska putovnica, a jedan od počinitelja bio je francuski državljani. Odgovornost za napad preuzela je Islamska država. Nedugo nakon napada započinje opsežna potraga za Francuzom marokanskog podrijetla

²³ Suvremeni sjevernoirski sukob traje od 1969. godine i smatra se jednim od najdugotrajnijih i najkrvavijih sukoba suvremene Europe. U tom sukobu život je izgubilo 3600 osoba, a 47000 je ranjeno. U Španjolskoj 1950. godine nastaje baskijska teroristička organizacija ETA kao odgovor na tadašnji diktatorski režim. Sa svojim političkim krilom (*Herri Batasuna*), uporabom nasilja i terorizma bore se za neovisnu baskijsku državu (Prodan, 2009:19-20).

Salahom Abdeslamom za kojeg se utvrdilo da je sudjelovao u organiziranju napada. On je uhićen u ožujku 2016. godine u Bruxellesu odakle je izručen francuskim vlastima, a trenutno je u tijeku suđenje protiv njega. Samo četiri dana nakon Abdeslamova uhićenja, 22. ožujka 2016. godine, Bruxelles se suočava s terorističkim napadom na dvjema gradskim lokacijama u kojem je život izgubilo 38 osoba. Odgovornost za ovaj napad također preuzima Islamska država. Istraga je pokazala povezanost između ovog napada i onog u Parizu u studenom 2015. godine. Napad su počinila trojica belgijskih državljana marokanskog podrijetla. Zanimljiva je činjenica da je jedan od njih, Ibrahim El-Bakraoui uhićen u Turskoj zbog osumnjičenosti za terorizam. Turske su ga vlasti izručile Europi nakon čega su belgijske vlasti odlučile odbaciti optužbe. Još su dvije osobe uhićene zbog pomaganja u izvršenju napada i trenutno se nalaze u pritvoru. Nedugo nakon toga, 14. srpnja 2016. godine još je jedan teroristički napad šokirao Europu i svijet. Napad se dogodio u Nici u Francuskoj. Tunižanin Mohamed Lahouaiej-Bouhlel kamionom se zaletio u mnoštvo okupljeno na gradskoj šetnici pri čemu je usmrtio 86 osoba. Istraga je pokazala da je napadač imao psihičkih problema i da je nedugo prije napada radikaliziran. Odgovornost za napad također je preuzela Islamska država. Već 22. srpnja Europa se suočila s još jednim napadom. Napad se dogodio u jednom trgovačkom centru u Munchenu kada je 18-godišnji njemačko-iranski državljani David Sonboly otvorio vatru na posjetitelje. U napadu je poginulo 9, a ranjeno 36 osoba. Napadač se nakon napada ubio. I u njegovom slučaju istraga je pokazala da je imao određenih psihičkih problema zbog kojih je bio smješten u bolnicu. Pola godine kasnije, točnije 19. prosinca, Berlin se suočio sa sličnim napadom kao što je bio onaj u Nici. Naime, Tunižanin Anis Amri kamionom se zaletio u mnoštvo okupljeno na božićnom sajmu čime je ubio 12 osoba, a ranio njih 56. Počinitelj je uspio pobjeći s mjesta zločina, no ubijen je nekoliko dana kasnije u Italiji nakon što je zapucao na talijansku policiju. Odgovornost za ovaj napad preuzela je Islamska država. U Londonu se 22. ožujka 2017. godine dogodio napad ispred britanskog parlamenta u Londonu. U napadu su poginule 4 osobe, uključujući i jednog policajca. Napadača, 52-godišnjeg britanskog državljanina Khalida Masooda, usmrtio je drugi policajac. Iako je odgovornost za napad preuzela Islamska država, istraga je tu činjenicu opovrgnula, zaključivši, da unatoč očitij povezanosti s islamom i *jihadom*, Masood nije bio izravno povezan s Islamskom državom. Švedski glavni grad postao je 7. travnja poprište još jednog terorističkog napada. Uzbekistanski tražitelj azila kamionom se zaletio u mnoštvo pri čemu je usmrtio 5 osoba, a ranio ih 14. Dan prije francuskih predsjedničkih

izbora, 20. travnja, francuski državljani Karim Cheurfi u Parizu je puškom usmrtio jednog policajca, a teško ranio još dvojicu te njemačku turistkinju. Odgovornost za ovaj napad također preuzima Islamska država. Idući napad zabilježen je u Manchesteru na koncertu američke pjevačice Ariane Grande. Nakon što je koncert završio, 22-godišnji Britanac libijskog podrijetla u samoubilačkom napadu improviziranom bombom ubio je 21 osobu, a ranio ih 119. Istraga je pokazala da je bio u kontaktu s libijskim ogrankom Islamske države. Iduća dva napada također su se dogodila u Velikoj Britaniji. Početkom lipnja trojica napadača u Londonu nožem su usmrtili 8 osoba, a ranili 48. Otprilike dva tjedna nakon tog napada dogodio se još jedan napad i to blizu jedne od londonskih džamija. Napad je počinio 47-godišnji Britanac Darren Osborne. Britanske su vlasti napad okarakterizirale kao teroristički napad, no radi se o osveti za prethodne napade u Britaniji.

U Španjolskoj je 17. kolovoza 2017. godine izvršen još jedan teroristički napad. 22-godišnji Marokanac Younes Abouyaaqoub koji od svoje četvrte godine živi u Španjolskoj zabio se kombijem u šetače u poznatoj barcelonskoj ulici *La Rambla* pri čemu je usmrtio 14 osoba. Jedna su osobu teroristi ubili u svom bijegu, a jedna je žena smrtno ranjena nožem u napadu koji se dogodio nekoliko sati nakon napada u Barceloni u obližnjem gradiću Cambrilsu. Odgovornost za ovaj napad preuzela je Islamska država, a kao povod navode španjolsko sudjelovanje u koaliciji koja se bori protiv Islamske države.

U Izvješću o terorizmu u Europskoj uniji za 2016. godinu (*EU Terrorism Situation and Trend Report – Te-Sat 2017*)²⁴ istaknuto je kako je Europa suočena s džihadističkim terorizmom koji organizirano provodi Islamska država ili pojedinci inspirirani džihadističkom ideologijom i retorikom. Navodi se kako su u mnogim slučajevima izvršitelji terorističkih djela stranci koji u Uniji žive dugo ili osobe stranih nacionalnosti koje su odrasle u Europi. Također je istaknuto kako Islamska država koristi izbjegličku rutu kako bi u Europu uvela teroriste. Sve ovo, ističe se u Izvješću, dovelo je do porasta broja napada koji su usmjereni protiv azilanata i etničkih manjina. U Izvješću se navodi kako su u 2016. godini u Europskoj uniji zabilježena 142 neuspjela, spriječena i izvršena teroristička napada u kojima su poginule 142 osobe, a ranjeno je 379 osoba. Najveći broj napada, njih 99, izvršile su etno-nacionalističke i

²⁴ *EU Terrorism Situation and Trend Report – Te-Sat 2017*.

URL: <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017> (27.8.2017.).

separatističke grupe. Zatim slijede napadi koje su izvršili lijevi ekstremisti kojih je bilo 27, dok je 13 terorističkih napada okarakterizirano kao džihadistički, odnosno terorizam inspiriran religijom (*religiously-inspired terrorism*)²⁵. Unatoč tomu što je broj takvih napada manji od ostalih, oni izazivaju veći broj žrtava i veći odjek u medijima i javnosti i zbog toga se najviše tematiziraju u Izvješću²⁶.

Ako bolje promotrimo detalje navedenih napada, uočava se da su često izvršitelji građani europskih zemalja koji su potomci doseljenika u Europu. U mnogim slučajevima radi se o pojedincima (tzv. *lone wolves*, *lone actors*) koji nisu izravno bili povezani s terorističkom organizacijom. Stoga se nameće pitanje možemo li ovakve napade jednoznačno svrstati u međunarodni terorizam i rješenje problema tražiti samo u inozemstvu? Prodan (2009) je, analizirajući i uspoređujući terorističke mreže koje prijete Europi, došao do rezultata koji pokazuje da su članovi tih mreža većinom stanovnici Unije, tj. pripadnici prve, druge ili čak treće generacije europskih imigranata koji pripadaju srednjoj društvenoj klasi. Što potiče mladu osobu koja je rođena i odgojena u Europi da postane radikalizirana i napadne zemlju u kojoj je rođena i odgojena? Furedi (2009:148-153) smatra kako je otkrićem domaće radikalizacije razlika između njih i nas postala pomućena te da to otkriva rastuću napetost unutar samog zapadnog društva. Navodi kako činjenica da antizapadni nazor može biti fokus za radikalizaciju mladih u zapadnom svijetu otkriva problem koji zapadna društva imaju u poticanju entuzijazma i odanosti. Pojava „domaćeg antizapadnog radikalizma“ pokazuje kako za neke „naš način života“ izaziva mržnju i zgražanje, umjesto da im pruža pozitivni smisao. Prema njemu, razlog pojave ovakvog unutarnjeg terorizma je otuđenje od društva, a ne privlačnost druge opcije. Ističe lakoću spajanja antikonzumerističkih i ekoloških tema s radikalnim džihadizmom što opisuje kao spajanje unutrašnje vođenog antimodernizma s izvana inspiriranim antizapadnjaštvom. Stoga ćemo u narednom poglavlju obratiti pozornost na način na koji se službeni dokumenti i strategije bave ovim problemom te koliko je on uopće zastupljen.

3.2.2. Sigurnost Europske unije i borba protiv terorizma

Svaka od država članica problem terorizma rješava na nacionalnoj razini, dok Unija traži učinkovite načine rješavanja ovog najvećeg problema današnjice u okviru

²⁵ Od trinaest takvih napada, šest ih je povezano s Islamskom državom.

²⁶ U prethodnoj godini u terorističkim napadima ubijene su 142 osobe, od čega je 135 smrtno stradali bilo u terorističkim aktima koje su izvršili džihadisti.

zajedničke vanjske i sigurnosne politike²⁷ (Prodan, 2012:12). Borba protiv terorizma složeno je područje globalno, no na području Europske unije može se doimati još složenijim. Naime, ključan je preduvjet za uspješnu borbu protiv terorizma unutar Unije dobra suradnja država članica. Kamen spoticanja u takvoj suradnji svakako je činjenica da je zajednička vanjska i sigurnosna politika i dalje u domeni država članica te da o njima ovisi uspješnost borbe protiv terorizma, uz izostanak cjelovite zajedničke sigurnosne i obrambene politike²⁸ (Pedić, 2012:77).

Prvim korakom sustavnije borbe protiv terorizma smatra se osnivanje TREVI skupine (*Terrorisme, Radicalisme, Extremisme et Violence Internationale*) 1975. godine u Rimu čiji je glavni cilj bio unapređivanje policijske suradnje u borbi protiv terorizma. Kasnije je svaki novi ugovor na razini Unije donosio poboljšanja i efikasnije instrumente za razvoj projekta zajedničke vanjske i sigurnosne politike. No, u pogledu protuterorizma situacija je drukčija.

Nakon terorističkog napada na Sjedinjene Američke Države 11. rujna 2001. godine, Europska unija reagirala je vrlo brzo. Reakcija je predstavljala promjenu strateških prioriteta na vanjskopolitičkoj razini, području pravosuđa i unutarnjih poslova, te na eksternalizaciji područja „unutarnje sigurnosti“ Europske unije. Napad na SAD predstavlja stvarni početak transatlantske suradnje na strateškoj razini u području pravosuđa i unutarnjih poslova (Bilandžić, 2012:59). Dan nakon napada čelnici Unije obvezali su se da će angažirati sva sredstva kako bi se počinitelji tog terorističkog akta kaznili. Deset dana nakon napada Europska unija usvaja Akcijski plan za borbu protiv

²⁷ Ugovorom iz Maastrichta unutar drugog stupa ustanovljuje se Zajednička vanjska i sigurnosna politika - ZVSP (*Common Foreign and Security Policy - CFSP*) čija je svrha zaštita zajedničkih vrijednosti, interesa i integriteta EU, jačanja sigurnosti EU i međunarodne sigurnosti (Bilandžić, 2012:55). Tek je tada Europa na međunarodnoj sceni počela izražavati službene stavove o oružanim sukobima, ljudskim pravima i ostalim pitanjima o načelima i zajedničkim vrijednostima koje su osnova Europske unije (Prodan, 2009:11).

²⁸ „Proces europske integracije, još uvijek evolutivan proces, do sada je rezultirao posebnim političkim sustavom, vrlo složenim sustavom odlučivanja teško usporedivim s bilo kojim drugim političkim sustavom u svijetu. Taj je sustav sumarni rezultat dvaju komplementarnih i paralelnih procesa: prvog koji se tiče prijenosa moći s razine nacionalnih država na europsku razinu (odricanje dijela suvereniteta kao monopola na odlučivanje) i drugog koji podrazumijeva nastanak institucija i procesa odlučivanja na razini EU“ (Bilandžić, 2012:54-55). Neka su područja (vanjska trgovina, poljoprivreda, tržišno natjecanje) u potpunoj nadležnosti Unije, neka (javno zdravstvo, porezi) su u potpunoj nadležnosti država članica, a u nekima (vanjska i sigurnosna politika, policijska suradnja) se nadležnost dijeli. Još jedna posebnost Europske unije je i višerazinski sustav vladavine (*multi-level governance*) koji je suprotan državno-centričnoj vladavini (*state-centric governance*). Europske političke strukture integrirane su i diferencirane u vodoravnom i okomitom smjeru. Radi se o pregovaračkom sustavu u kojem odluke ovise o pregovaračkim sposobnostima i vještinama uključenih aktera, a sadržaj politika rezultat je interakcije između različitih razina odlučivanja i sporazuma niza organizacija i institucija, pri čemu često nadležnosti i uloge aktera odlučivanja nisu precizno utvrđene (Bilandžić, 2012:55, prema Vidačak, 2007).

terorizma (*Action Plan to Fight against Terrorism*) što naredne tri godine predstavlja temeljni dokument Unije za borbu protiv globalnog terorizma.

Dvije godine kasnije, točnije u prosincu 2003. godine, donosi se Europska sigurnosna strategija: Sigurna Europa u boljem svijetu (*A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy*). Radi se o prvom dokumentu u kojem su države članice postigle suglasnost i jasno artikulirale prijetnje i sigurnosne rizike unutar Europske unije te jasno navele načela i vodič za suprotstavljanje sigurnosnim izazovima. Strategija donosi pogled Unije na svijet u kontekstu globalnih trendova te opisuje instrumente za suočavanje s tim trendovima. Europska sigurnosna strategija predstavlja multidimenzionalni pristup sigurnosti koji uključuje sve elemente sigurnosti (političke, gospodarske, sociopolitičke, vojne, ekološke) i temelji se u implementaciji koja se fokusira na dijalog, suradnju i partnerstvo (Bilandžić, 2012:55-56). Također, u Strategiji je istaknuto kako je sigurnost preduvjet razvoja te da konflikt dovodi do razaranja infrastrukture, uključujući i onu socijalnu, potiče na razvoj kriminala i onemogućava normalnu ekonomsku aktivnost.). Strategijom su se odredili globalni izazovi i prijetnje europskoj sigurnosti među kojima je terorizam na prvom mjestu. Bilandžić (2012:57-58) napominje kako ova Strategija nije strategija u klasičnom smislu. Naime, ključno je pitanje bilo koje sigurnosne strategije što je referentni objekt sigurnosti, a jasno je kako Europska sigurnosna strategija ne pruža jasan odgovor na to pitanje. Stoga ju je Simon Duke opisao kao inspirativnu skicu, dokument općeg karaktera koji je više izjava o načelima, a manje vodič za konkretnu akciju. Također, sigurnost se odavno promatra kao jedinstven i nedjeljiv pojam, no Europska sigurnosna strategija orijentirana je tek na vanjsku dimenziju sigurnosti Europske unije.

Nakon madridskog terorističkog napada 2004. godine, Unija 25. ožujka 2004. godine donosi Deklaraciju o borbi protiv terorizma (*Declaration on Combating Terrorism*). Deklaracija se poziva na Povelju UN-a i obveze borbe protiv terorizma prema Rezoluciji 1368 koja je donesena nakon terorističkog napada na SAD i drukčije regulira odgovor svjetske zajednice na terorizam. Naime, terorizam se tom rezolucijom smatra prijetnjom svjetskom miru što obvezuje članice UN-a na borbu protiv terorizma, a od država članica UN-a zahtijeva se međusobna suradnja putem sporazuma o suzbijanju terorizma. Tri mjeseca nakon donose revidirani Akcijski plan za borbu protiv terorizma (*Revised EU plan of Action on Combating Terrorism*). Revidirani Akcijski plan navodi sljedeće strateške ciljeve Unije: onemogućiti teroristima prilaz financijskim i drugim ekonomskim resursima; podići učinkovitost radnih tijela EU i država članica

pri traženju terorista, njihovom procesuiranju pred sudom te pri sprječavanju počinjenja terorističkih napada; produbiti međunarodni konsenzus i ojačati međunarodno sudjelovanje u borbi protiv terorizma; osigurati sigurnost međunarodnog prometa i djelotvoran sustav nadzora vanjskih granica; povećati učinkovitost članica EU pri uklanjanju posljedica terorističkog napada; u okviru ZVSP usredotočiti se na Treće zemlje koje nemaju dovoljno razvijene kapacitete za borbu protiv terorizma (Prodan, 2009:13).

U studenom 2005. Vijeće EU usvojilo je Protuterorističku strategiju Europske unije (*The European Union Counter-Terrorism Strategy*)²⁹. Unatoč porastu terorističkih napada i neprestanom isticanju terorističke prijetnje, do danas je to ostala jedina strategija takvog tipa donesena na razini Unije.

Napredak se trebao ostvariti donošenjem Ustava Europske unije, no taj je pokušaj propao u proljeće 2005. čime se pokazala razjedinjenost država članica te nejedinstvo u aspektu borbe protiv terorizma³⁰. Propali projekt pokazao je da Europsku uniju nije moguće centralizirati zbog različitih interesa njezinih članica.

Nedugo nakon propadanja Ustava Europske unije dogodio se teroristički napad u Londonu. Kao reakcija na taj čin donosi se sporazum o očuvanju podataka iz telefonskih razgovora i elektronske pošte, a Unija svoje akcije usmjerava prema suprotstavljanju procesima radikalizacije i novačenju terorista, sprječavanju financiranja terorizma, te prema efikasnijim policijskim i pravosudnim aktivnostima. Isto tako, usmjerava se na postizanje većeg stupnja pripravnosti za adekvatan odgovor terorističkim aktivnostima, te prema vanjskim akcijama koje mogu doprinijeti efikasnoj protuterorističkoj borbi (Prodan, 2009:14).

Lisabonskim ugovorom³¹ zajednička stajališta i zajedničke akcije postaju stajališta i akcije Europske unije. Također, objedinjuje se funkcija visokog predstavnika za ZVSP i glavnog tajnika Vijeća u visokom predstavniku za vanjske poslove i sigurnosnu politiku (Pedić, 2012:71). Lisabonski je ugovor ključan i za odnos ljudskih

²⁹ O Protuterorističkoj strategiji Europske unije detaljnije će se govoriti u narednom poglavlju.

³⁰ Razjedinjenost na planu vanjske sigurnosti pokazala se kod neslaganja oko sudjelovanja u napadu na Irak 2003. godine. Kako je već spomenuto, Njemačka i Francuska bile su protiv vojne intervencije u Iraku, dok je Velika Britanija bila američki saveznik u napadu na Irak (Prodan, 2009:14).

³¹ Lisabonski ugovor potpisan je 2007. godine, a na snagu je stupio na samom početku 2009. godine. Prva asocijacija na Lisabonski ugovor svakako je ukidanje razlike između Europske zajednice i Europske unije, tj. isključivo zadržavanje naziva Europska unija. Također, smanjuje se razlika između triju stupova. Prema prijašnjim ugovorima Unija je temeljena na Europskim zajednicama kojima su dodana područja drugog i trećeg stupa, a Lisabonski ugovor to mijenja na način da izjednačava osnivačke ugovore. Konkretno za pitanje sigurnosti to znači da područja suradnje policije i pravosudnih tijela u potpunosti prelaze na razinu Europske unije (Dragović, Mikac, 2012:26-27).

prava i sigurnosti na razini Europske unije. Naime, ovim ugovorom Povelja o temeljnim pravima³² postaje obvezujuća za sva tijela Europske unije i na države članice kada provode pravo EU. No i kod ovog pitanja istaknula se važnost suvereniteta za države članice Europske unije. Naime, članak 51 razdvaja primjenu Povelje od primjene nacionalnih ustava. Povelja države članice obvezuje samo pri provođenju prava EU-a i njom se ne proširuju ovlasti ili nadležnosti Unije što se smatra jamstvom da se donošenjem Povelje neće povećati ovlasti Unije na štetu ovlasti država članica. Isto tako, prava obuhvaćena Poveljom nisu neograničena. Članak 52 dopušta ograničenja ako su predviđena zakonom, ako poštuju samu suštinu prava te ako su proporcionalna i nužna za zaštitu prava ostalih ili općeg interesa³³.

Proces fragmentiranog pristupa sigurnosti dovršen je 2010. godine kada je donesena Strategija unutarnje sigurnosti (*Internal security strategy for the European Union: Towards a European security model*). I u internoj strategiji terorizam je naglašen kao jedan od bitnijih problema i izazova koji će se, uz ostale prijetnje, nastojati riješiti integriranim pristupom, posredstvom Europskog sigurnosnog modela koji se temelji na integraciji četiriju područja:

1. policijsko djelovanje,
2. pravosudno djelovanje,
3. kontrola granica i
4. zaštita civila.

Iako se na nekoliko mjesta u Strategiji ističe da države članice imaju vlastite strategije nacionalne sigurnosti, istaknuta je i potreba za zajedničkim pristupom na razini Unije kako bi se učinkovitije odgovorilo na navedene prijetnje. Stoga je Unija prethodnih godina uvela niz instrumenata kojima se poboljšava suradnja. U strategiji je istaknuto kako Europol³⁴ i ostale agencije redovno provode procjenu rizika, osim

³² Povelju o temeljnim pravima svečano su proglasili Europski parlament, Vijeće i Komisija u Nici 2000. godine, no pravno obvezujuća postala je 2007. godine. Njome se određuju temeljna prava koja Europska unija i države članice moraju poštovati pri provedbi prava EU-a. Povelja je donesena kako bi se izričito priznala i učinila vidljivom uloga koju temeljna prava imaju u pravnom poretku Unije. Povelja ima sedam glava, od kojih se šest odnosi na različite tipove prava i načela (Dostojanstvo, Sloboda, Jednakosti, Solidarnost, Prava građana, Pravda), a posljednja glava objašnjava opseg primjene Povelje. URL: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hr/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.6.html (2.5.2017.).

³³ Povelja o temeljnim pravima. URL: http://info.hazu.hr/upload/file/adrias/ustav_europske_unije/str_63-75.pdf (2.5.2017.).

³⁴ Europski policijski ured za provedbu zakona (Europol) agencija je EU-a čija je zadaća pomagati tijelima za provedbu zakona u državama članicama u borbi protiv međunarodnog kriminala i terorizma. URL: <https://www.europol.europa.eu/about-europol> (15.2.2017.).

Europol i Eurojusta³⁵, istaknut je i Frontex³⁶ kao ključan za upravljanje vanjskim granicama Unije, uvedena je funkcija koordinatora za borbu protiv terorizma (*Counterterrorism Coordinator*), koriste se brojni alati za prepoznavanje, razmjenu informacija i provode se zajedničke operacije i istrage³⁷. Zadnji dio Strategije unutarnje sigurnosti Europske unije odnosi se na principe i načela kojima će se osigurati zaštita od navedenih ugroza. Sigurnost je opisana kao fundamentalno ljudsko pravo koje se mora postići poštujući načela zaštite temeljnih prava i sloboda čovjeka, načela transparentnosti i odgovornosti sigurnosnih politika. Ističe se dijalog koji se temelji na toleranciji, poštivanju i slobodi izražavanja kao sredstvo kojim će se nadići razlike. Ključni su elementi integracija, socijalna inkluzija i borba protiv diskriminacije te važnost solidarnosti i međusobnog povjerenja među državama članicama.

Iste je godine usvojen akcijski plan za provedbu strategije pod naslovom „Pet koraka prema sigurnijoj Europi“ (*Five steps towards a more secure Europe*). Jedan od strateških ciljeva u tom akcijskom planu je prevencija terorizma s naglaskom na sprječavanje radikalizacije i novačenja članova terorističkih organizacija. Također, s ciljem koordinacije svih sigurnosnih aktivnosti na razini EU stvoren je Stalni odbor za unutarnju sigurnost (*Standing Committee on Internal Security – COSI*) (Bilandžić, 2014: 283). U Izvješću o primjeni Strategiji unutarnje sigurnosti Europske unije naznačena je potreba donošenja nove verzije Strategije unutarnje sigurnosti za razdoblje od 2015. do 2020. godine. Sredinom 2015. godine izašao je Nacrt Vijeća Europske unije o novoj Strategiji unutarnje sigurnosti za razdoblje do 2020. godine (*Draft Council Conclusions on the Renewed European Union Internal Security Strategy 2015-2020*) u kojem su terorizam i radikalizacija navedeni kao glavni prioriteti na polju sigurnosti unutar Unije.

Vidljivo je kako unutar Europske unije postoje interesi za suzbijanjem problema terorizma. Osnovana su brojna tijela i izdao se niz dokumenata koji se bave terorizmom. Unatoč tomu, i europskoj višegodišnjoj izloženosti unutarnjem i međunarodnom

³⁵ Ured za pravosudnu suradnju Europske unije (Eurojust) podupire pravosudnu suradnju i suradnju nacionalnih nadležnih tijela u borbi protiv organiziranog kriminala i terorizma. URL: <http://www.eurojust.europa.eu/about/background/Pages/History.aspx> (15.2.2017.).

³⁶ Agencija za europsku graničnu i obalnu stražu (Frontex) pomaže zemljama EU-a i zemljama pridruženima schengenskom prostoru u upravljanju njihovim vanjskim granicama. Također pomaže pri usklađivanju graničnih kontrola u cijeloj Uniji i olakšava suradnju graničnih tijela u svim zemljama EU-a tako što im pruža tehničku potporu i prenosi stručna znanja. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_hr (15.2.2017.).

³⁷ U ovom dijelu istaknuti su europski uhiđbeni nalog (*European Arrest Warrant*), smrzavanje financijskih sredstava, baze podataka (*Schengen information system*), razmjena podataka o DNK-u i otiscima prstiju kako bi se smanjio broj nepoznatih uzoraka na mjestima zločina.

terorizmu, Europska unija još nije donijela jedinstvenu provedbenu protuterorističku politiku (Bilandžić, 2010:187). Literatura (Bilandžić, 2010; Prodan, 2009) navodi više razloga koji su doveli do takve situacije: način odlučivanja u 2. stupu EU-a³⁸, složen odnos EU-a i NATO-a, istovremenost članstva u objema organizacijama, složena struktura država članica Europske unije (blokofske, neutralne i bivše komunističke nesvrstane). No kao ključan razlog nameću se nacionalni interesi država članica koji prevladavaju nad interesima Unije. Iako su se nacionalne države složile u pogledu suradnje u protuterorističkom kompleksu na razini Unije, u praksi nisu sklone Uniji prenijeti dovoljno ovlasti za provedbu efikasne nadnacionalne protuterorističke politike što je stanoviti paradoks EU. To je glavni razlog zašto je protuterorizam unutar EU i dalje nacionalni problem zbog čega se Bilandžić (2014) s pravom pita treba li Unija uopće asistirati državama u suočavanju sa sigurnosnim izazovima ili preuzimati njihovu ulogu (Bilandžić, 2014:284)?

Prethodno je navedeno kako se Europska sigurnosna strategija ne može smatrati strategijom u strogom smislu te riječi. Slično se može reći i za Strategiju unutarnje sigurnosti, kao i za Protuterorističku strategiju Europske unije. Stoga se navodi kako je ona više zbornik pravila i načela za ostvarenje suradnje u sigurnosnom području među državama članicama te između Unije i država članica. Brojni su stručnjaci u pitanje doveli i mogućnost uspostave europskog modela sigurnosti jer bez obzira na sve integracijske procese, međunarodni procesi i međunarodna sigurnost i dalje su bitno određeni (neo)realističkim državocentričnim pristupom sigurnosti. Bilandžić stoga upozorava na stanoviti paradoks EU jer se države načelno slažu o suradnji na razini Unije, ali ne daju Uniji dostatno ovlasti kako bi se bavila sigurnosnim izazovima. Nadalje, autor ističe kako je mogućnost uspostave europskog modela sigurnosti moguće analizirati i kroz prizmu ugrožavanja. Model je usmjeren na zajedničku agendu i „zajednička ugrožavanja“, no prijetnje i ugrožavanja iz Strategije nisu jednako izražena niti imaju jednak učinak u svim članicama Europske unije što u pitanje dovodi suradnju država članica i funkcionalnost modela. Bilandžić zaključuje kako unatoč navedenim problemima, višestruko istaknuta potreba integracije unutarnje i vanjske dimenzije dovodi do donošenja strategije „nacionalne sigurnosti“ Europske unije i ističe kako će

³⁸ Amsterdamskim ugovorom (1999.), uz jednoglasno odlučivanje, uvela se i mogućnost konstruktivne suzdržanosti jedne trećine zemalja članica koje bi time bile izuzete iz provedbe zajedničkih aktivnosti. Lisabonskim ugovorom (2009.) uveden je oblik glasovanja prema kojem jedna trećina suzdržanih zemalja mora predstavljati i trećinu stanovništva EU, čime se pogodovalo velikim državama (Pedić, 2012:70).

vrijeme pokazati hoće li nadnacionalna EU i u tom kompleksu dodati obilježja „državnosti“ (Bilandžić, 2012:63-64).

3.2.3. Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku – pomak prema „državnosti“ i „tvrdoj moći“

Zadnja europska strategija, Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku (*A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy - EUGS*) izdana je u lipnju 2016. godine pod motom „Zajednička vizija, zajedničko djelovanje: jača Europa“.

Pri čitanju Strategije, vidljiva su dva elementa, tj. dvije fronte kojima se Strategija bavi. Prva fronta tiče se odnosa unutar Unije, a druga se odnosi na međunarodni poredak i položaj Europske unije u tom poretку. Kada govorimo o prvom području, odnosima unutar Unije, u cijelom tekstu Strategije istaknut je imperativ zajedničkog i udruženog djelovanja svih članica Unije. Naime, Federica Mogherini³⁹ u predgovoru ističe kako je postojanje Unije trenutno narušeno i upitno (EUGS, 2016:3), a upravo zajedničko djelovanje i zajednička vizija smatraju se preduvjetima opstanka i jačanja Unije. Kao glavni princip vanjskog djelovanja istaknuta je ujedinjenost (*Unity*) koja će omogućiti da se postigne više no što bi se postiglo pojedinačnim djelovanjem država članica. Dalje se napominje kako ne postoji sukob između nacionalnih i europskih interesa te da samo istinska unija (*true union*) može doprinijeti sigurnosti, napretku i demokraciji te pozitivno utjecati na svjetska događanja (EUGS, 2016:16). Istaknuto je kako suradnja na području obrane unutar Unije mora postati stvarna obveza i norma jer nacionalno-orijentirane obrambene strategije nisu dovoljne za rješavanje postojećih problema (EUGS, 2016:45-46). Također je potrebno napomenuti kako se na više mjesta u Strategiji koristi se etnik Europljani (*Europeans*) ili se umjesto njega koristi osobna zamjenica „mi“ (*We*) što možemo okarakterizirati kao svojevrsni pomak prema „državnosti“ kako je Bilandžić (2012) i najavio te pomakom prema jasnijem određenju referentnog objekta sigurnosti što se smatralo jednim od nedostataka svih prijašnjih strategija i razlogom njihove nedorečenosti i ograničenog djelovanja. Poziv na zajedničko i udruženo djelovanje koje mora postati norma za nas, tj. Europljane, možemo protumačiti kao pomak prema „državnosti“ i pokušaj uspostavljanja istinske zajedničke vanjske i sigurnosne politike koja će na prvo mjesto stavljati interese Unije.

³⁹ Federica Mogherini visoka je predstavica Unije za vanjske poslove i sigurnosnu politiku te potpredsjednica Europske komisije.

No i dalje ostaje otvoreno pitanje koji su to interesi i tko će imati veće pravo glasa pri određivanju europskih interesa.

Drugo područje kojim se Strategija bavi odnosi se na međunarodni poredak i mjesto koje Unija zauzima u tom poretku. Naime, ovom strategijom Unija se izričito smješta na globalnu mapu kao jedan od globalnih igrača koji se zalaže, kako je istaknuto na više mjesta u tekstu, za multilateralni globalni poredak koji se temelji na međunarodnom zakonu i zaštiti ljudskih prava i Ujedinjenim narodima kao jezgrom takvog poretka (EUGS, 2016:14). No iako ističe svoju predanost međunarodnom zakonu i ljudskim pravima, Strategija smatra kako će uspostavljanjem boljeg obrambenog sustava i europske obrambene industrije pružiti bolju sigurnost Uniji, ali i osigurati bolji kredibilitet na globalnoj razini. Kada govore o kolektivnoj obrani, ne osporavaju primat NATO-a, no ističu potrebu zaštite država članica Europske unije koje nisu članice NATO saveza kao i potrebu jačanja europskih sigurnosnih i obrambenih modela koji trebaju osigurati Uniji zajedničko djelovanje unutar NATO-a, ali i autonomno djelovanje. Osim NATO-a, spominje se i važnost jačanja europskih obrambenih sposobnosti u kontekstu zdravijeg partnerstva sa SAD-om (EUGS, 2016:20).

Kako bi ostvarila bolji kredibilitet na globalnoj razini i osigurala viši stupanj sigurnosti Unije, Strategija se zalaže na svojevrstni zaokret prema „tvrdoj moći“ (*hard power*)⁴⁰. Federica Mogherini u predgovoru ističe kako je Unija glavni provoditelj „meke moći“ (*soft power*). Ističe kako će Unija i dalje ostati glavni nositelj civilne moći (*civilian power*), no da isključivo civilna moć nije dovoljna u svijetu u kojem se okolnosti neprestano mijenjaju. Zaključuje se kako meka i tvrda moć „idu ruku pod ruku“ (EUGS, 2016:4). Stoga je na više mjesta u tekstu istaknuta hitna potreba bolje opremljenosti europskog sigurnosnog i obrambenog sustava kako bi bili sposobni graditi mir, jamčiti sigurnost i zaštitu ljudskih života, naročito civila (EUGS, 2016:30). U poglavlju u kojem tematiziraju europski sigurnosni poredak (*The European Security Order*) navode kako su njegove temeljne karakteristike suverenost, neovisnost, teritorijalni integritet država, nepovredivost granica i mirno rješavanje sporova. Ali se isto tako napominje kako se mir i sigurnost više ne podrazumijevaju kao uvjeti koji vladaju unutar ili izvan Unije (EUGS, 2016:32). Time opravdavaju zaokret prema

⁴⁰ U elemente meke moći spadaju upotreba političkih i diplomatskih sredstava, gospodarskih inicijativa, upravljanja krizama, humanitarne pomoći, dok tvrda moć podrazumijeva upotrebu vojne sile i vojnih resursa u postizanju sigurnosti.

„tvrdoj moći“, navodeći nedostatnost „meke moći“ u krhkom svijetu, te posljedično i potrebu poboljšanja kredibiliteta na polju sigurnosti i obrane kako bi se osigurala sigurnost Unije (EUGS, 2016:44). Znakovito je usporediti sigurnosni model koji je opisan u Europskoj unutarnjoj strategiji iz 2010. godine u kojem se vojni kapaciteti ne navode kao elementi osiguranja Unije⁴¹.

Jedna od zamjerki prijašnjim strategijama odnosila se na fragmentiran pogled na pitanje sigurnosti. Da se zaključiti kako ni u ovoj Strategiji taj problem nije riješen. Naime, iako se na više mjesta ističe međupovezanost internih i eksternih elemenata u svijetu koji je sve povezaniji, jasno je da Unija i dalje u svojim strateškim sigurnosnim dokumentima zanemaruje probleme unutar Unije, ili se njima nedovoljno bavi⁴² kada govori o sigurnosnim problemima unutar EU.

3.2.4. Protuteroristička strategija Europske unije

Nakon što smo opisali ustroj i specifičnosti Europske unije, opisali ključne događaje i dokumente koji se odnose na sigurnost Unije, te opisali problem terorizma s kojim se Unija suočava i ključne trenutke u borbi protiv terorizma na razini EU, u ovom poglavlju detaljnije ćemo analizirati dosad jedinu protuterorističku strategiju donesenu na razini EU – Strategiju Europske unije za suzbijanje terorizma⁴³ iz studenog 2005. godine. Kako bi analiza bila sveobuhvatnija, u nju su uključene i dvije sigurnosne strategije Europske unije u kojima je terorizam glavni sigurnosni izazov⁴⁴, te druga bitna izvješća i dokumenti⁴⁵. U analizu je uključena i Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku koju možemo smatrati svojevrsnim pomakom prema „nacionalnosti“ Unije pa će se analizirati način na koji je taj pomak utjecao na borbu protiv terorizma na razini Unije. Kao i kod analize američkih strategija, posebna će se pozornost obratiti na način koncipiranja terorističke prijetnje, odnos između globalizacije i ranjivosti, opasnost od oružja za masovno uništenje. Zatim će se

⁴¹ Detaljnije o modelu pogledati na 41. stranicu rada.

⁴² Prvenstveno se radi o problemu radikalizacije i regrutiranja unutar Unije o čemu će se detaljnije govoriti u poglavlju koje se bavi protuterorističkom politikom Europske unije.

⁴³ *The European Union Counter-Terrorism Strategy* (EUCTS), 2005.

⁴⁴ *European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World* (ESS), 2003; *Internal security strategy for the European Union* (ISS), 2010.

⁴⁵ *Report on Implementation of the European Security Strategy: Providing Security in a Changing World* (2008); *The final implementation report of the EU Internal Security Strategy 2010-2014* (2014); *The European Agenda on Security* (2015), *Draft Council Conclusions on the Renewed European Union Internal Security Strategy 2015-2020* (2015).

analizirati sredstva obrane i problem radikalizacije⁴⁶ te na koji se način u europskim strategijama tematizira odnos ljudskih prava i sigurnosti. Na samom kraju, umjesto zaključka o europskim strategijama, usporedit će se koncepti terorizma, borbe protiv terorizma te odnos između ljudskih prava i sigurnosti u američkim i europskim strategijama, pri čemu će se uzeti u obzir razlike između dviju zajednica i njihov utjecaj na sličnosti ili razlike u strategijama.

Kako je svijet u kojem živimo predstavljen u europskim sigurnosnim strategijama? Kakav je njihov odnos prema globalizaciji? Živimo u svijetu koji donosi pregršt prilika, ali i u kojem smo suočeni s dosad neviđenim prijetnjama. U eri globalizacije udaljene prijetnje mogu biti jednako opasne kao one bliske (ESS, 2003:6). Svijet nakon Hladnog rata podrazumijeva sve veću otvorenost granica u kojem su interni i eksterni aspekti sigurnosti neizbježno povezani. Razvoj trgovine i ulaganja, razvoj tehnologije i širenje demokracije donijeli su slobodu i napredak mnogim ljudima. No neki su globalizaciju vidjeli kao uzrok frustracije i nepravde. Razvoj je, također, povećao mogućnost nedržavnih skupina da utječu na međunarodna događanja. Povećao je europsku neovisnost, ali i ranjivost međusobno povezane infrastrukture transporta, energije, prijenosa informacija i drugih područja (ESS, 2003:2). Ključne prijetnje s kojima se Europa suočava, među kojima terorizam zauzima prvo mjesto, u Europskoj sigurnosnoj strategiji opisane su kao raznovrsnije, manje vidljive i manje predvidljive (*more diverse, less visible, less predictable*) (ESS, 2003:3). U Izvješću o primjeni Europske sigurnosne strategije iz 2008. godine također se ističe globalizacija kao faktor koji doprinosi razvoju kompleksnijih i međusobno povezanih prijetnji (2008:1). Ekonomski napredak i slobodno demokratsko društvo koje se temelji na zakonu generiraju napredak među europskim građanima, ali također pružaju i rizike jer teroristi i ostali kriminalci iskorištavaju te slobode (ISS, 2010:11). Europska je unija prostor otvorenosti u kojem su interni i eksterni aspekti sigurnosti povezani. Unija je područje sve veće međuovisnosti, dopušta slobodno kretanje ljudi, ideja, tehnologije i resursa. Takav okoliš iskorištavaju teroristi kako bi ispunili svoje ciljeve. Ovaj kontekst zahtijeva usklađenu i kolektivnu akciju u duhu solidarnosti (EUCTS, 2005:1). Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku poziva na ujedinjenost zbog sve kompleksnijeg svijeta u kojem se događaju promjene u raspodjeli globalne moći i

⁴⁶ Kako se problem radikalizacije nameće kao vrlo bitan i aktualan za problem terorizma u Europskoj uniji, prilikom analize posebna će se pažnja obratiti na način na koji se strategije bave tim problemom.

difuzija moći (EUGS, 2016:16). Također, u Strategiji se napominje kako živimo u vremenu egzistencijalne krize koja je na snazi u cijelom svijetu (EUGS, 2016:7) koji je opisan kao krhak (EUGS, 2016:5) i sve složeniji (EUGS, 2016:16). Upozorava nas se da živimo u svijetu predvidivih nepredvidljivosti što zahtijeva bržu i fleksibilniju reakciju na nepoznato koje se nalazi pred nama⁴⁷ (EUGS, 2016:46).

Navodi se kako je terorizam ozbiljna prijetnja sigurnosti i vrijednostima demokratskog društva, pravima i slobodama građana te da se ne može opravdati ni pod kojim okolnostima. Istaknuta je strateška obveza Europske unije da se bori protiv terorizma globalno, poštujući ljudska prava te da učini Europu sigurnijom, uz osiguranje života u području slobode, sigurnosti i pravde (EUCTS, 2005:6). Terorizam nastoji potkopati otvorenost i tolerantnost naših društava, a predstavlja sve veću stratešku prijetnju cijeloj Europi. Sve češće teroristički pokreti imaju dobre resurse, povezani su elektroničkim mrežama i spremni su za neograničeno nasilje koje izaziva masovne žrtve (ESS, 2003:3) Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku upozorava kako „politika straha“ predstavlja izazov europskim vrijednostima i europskom načinu života (EUGS, 2016:19). Uz terorizam, kao potencijalno najveća prijetnja istaknuta je proliferacija oružja za masovno uništenje. Navodi se kako bi najstrašniji scenarij bio kada bi se teroristi domogli oružja za masovno uništenje. U tom bi slučaju mala skupina mogla nanijeti štetu koja je prije bila dostupna samo državama i vojskama (ESS, 2003:3-4). Zanimljivo je kako se ta opcija uopće ne razmatra u Protuterorističkoj strategiji Europske unije, a ne spominje se ni u Strategiji unutarnje sigurnosti Europske unije. No, u Globalnoj Strategiji Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku iz 2016. godine ponovno se ističe kako proliferacija oružja za masovno uništenje predstavlja rastuću prijetnju za Uniju i ostatak svijeta. Pri tome se zalažu za multilateralne dogovore, ugovore koji potiču smanjenje i kontrolu oružja i takvih režima (EUGS, 2016:41). U Nacrtu⁴⁸ iz 2015. godine i Globalnoj strategiji Europske unije pojavljuje se termin „hibridne prijetnje“ (*hybrid threats*). One se, uz terorizam, klimatske promjene, ekonomsku nestabilnost i energetska nesigurnost, smatraju najvećim ugrozama za Europsku uniju (EUGS, 2016:9, 18). Napominje se kako su hibridne prijetnje, uz terorizam i organizirani kriminal, ugroze koje ne poznaju granice (EUGS, 2016:50). Zanimljivo je primijetiti kako taj termin nije obrazložen niti

⁴⁷ „We live in a world of predictable unpredictability. We will therefore equip ourselves to respond more rapidly and flexibly to the unknown lying ahead“ (EUGS, 2016:46).

⁴⁸ *Draft Council Conclusions on the Renewed European Union Internal Security Strategy 2015-2020* (2015).

u jednom od tih dvaju dokumenata pa nam tako ostaje nepoznato što taj termin podrazumijeva te čega su hibridne prijetnje hibrid? Jedino je jasno obrazložena činjenica da one, kao takve, zahtijevaju opsežan i koordiniran odgovor (*Draft*, 2015:6), te „čvršće institucionalne veze između vanjske politike i unutarnjeg područja slobode, sigurnosti i pravde“ (EUGS, 2016:50)⁴⁹.

Nove prijetnje zahtijevaju i novi odgovor na njih. Napominje se kako je tradicionalni koncept samoobrane bio utemeljen na obrani od invazije, dok će u suočavanju s novim prijetnjama prva linija obrane često biti u inozemstvu. Također, istaknuta je važnost prevencije konflikta i prevencije prijetnji za koje se navodi kako nikad ne mogu započeti prerano. Ističe se kako nijedna nova prijetnja nije samo vojna, stoga se ne može rješavati isključivo vojnim putem. Stoga se zalažu za kombinirane akcije koje koriste političke, diplomatske, vojne i društvene aktivnosti. Ističu važnost uspostave obrambene agencije⁵⁰ (*establishment of a defence agency*) te potrebu izdvajanja više sredstava u transformaciju vojske. No, napominju kako vojne intervencije uzrokuju civilni kaos što uvjetuje potrebu razvoja građanskih resursa koji se mogu nositi s kriznim situacijama. Također, istaknuta je i potreba jačanja diplomatskih kapaciteta u vidu boljeg razumijevanja i komunikacije kod udaljenih problema te potreba za boljom razmjenom podataka koja će dovesti do zajedničke procjene prijetnji (*common threat assessments*) (ESS, 2003:7-12). Pet godina kasnije, u Izvješću o primjeni Europske sigurnosne strategije, ističu ključnu ulogu prevencije kako prijetnje ne bi postale izvor sukoba. Potrebna je koherentna upotreba raznih instrumenata (politički, diplomatski, razvojni, ekonomski, humanitarni, društveni, vojni) te poboljšanje kapaciteta za dijalog i posredovanje (2008:9).

Nacrt Vijeća Europske unije iz 2015. godine identificira četiri prioriteta područja u borbi protiv terorizma: pojačana primjena Schengenskog okvira, bolja

⁴⁹ Vodeći se značenjem riječi hibrid, možemo zaključiti kako se pojam „hibridne prijetnje“ odnosi na prijetnje koje su sačinjene od više prijetnji istodobno. U ovom slučaju, možemo pretpostaviti kako se radi o kombinaciji terorizma i organiziranog kriminala, te ostalih ugroza koje su navedene u strategijama (ekonomska nestabilnost, energetska nesigurnost). Međutim, nigdje nije izričito navedeno čega su „hibridne prijetnje“ hibrid te koliki udio u takvim prijetnjama ima određena ugroza. Kako je istaknuto da odgovor na njih zahtijeva čvršću povezanost vanjske i unutarnje dimenzije sigurnosti, možemo zaključiti da se radi o prijetnjama koje prelaze granice Unije, no isto tako, mogu se pronaći i unutar Unije. Izostanak jasne definicije svakako utječe na jačanje atmosfere nesigurnosti te služi kao potvrda nekoliko puta ponovljene činjenice kako živimo u svijetu koji neprestano postaje kompleksniji i nepredvidljiviji.

⁵⁰ Europska obrambena agencija (*European Defence Agency – EDA*) sa sjedištem u Bruxellesu osnovana je 2004. godine. Pomaže u razvijanju vojne djelatnosti 27 država članica EU (svim državama članicama EU, osim Danske). Promiče suradnju, pokreće nove inicijative i uvodi rješenja za poboljšanje obrambenih sposobnosti. Također, onim državama članicama koje su voljne, pomaže u razvoju zajedničkih obrambenih sposobnosti. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/eda_en (15.7.2017.).

internetska zaštita, borba protiv nedopuštene trgovine oružjem i poboljšana razmjena informacija i operativna suradnja (2015:2). Kako je već navedeno, Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku donosi pomak prema sredstvima tvrde moći te ističe hitnu potrebu zajedničkog djelovanja u istinskom smislu stvarne obveze ulaganja i sudjelovanja u obrambenim djelatnostima na razini Unije, ali zahtijeva i veću stratešku autonomiju. U posebnom poglavlju Strategije pozornost je stavljena na protuterorizam. Strategija smatra kako su na tom području ključni povećano ulaganje u protuterorizam te solidarnost među državama članicama. Stoga će se zalagati za još bolju razmjenu informacija i obavještajnu suradnju između država članica i europskih agencija (EUGS, 2016:21). Najavljuje se veće bavljenje obrazovanjem, komunikacijom, kulturom, mladima i sportom kao glavnim područjima borbe protiv ekstremnog nasilja. Također, kao najjači „protuotrov“ za ekstremno nasilje istaknuta je potreba življenja vlastitih vrijednosti unutar i izvan Unije⁵¹ (EUGS, 2016:21).

Europska unija u globalnoj borbi protiv terorizma sebe vidi kao globalnog igrača koji ima odgovornost za globalnu sigurnost i izgradnju. Zalažu se za učinkovit multilateralni sustav koji će biti sposoban za suočavanje s globalnim i kompleksnim prijetnjama. Ističu potrebu razvoja snažnije međunarodne sigurnosti i razvoja suradnje među međunarodnim institucijama. Bitan im je međunarodni poredak utemeljen na pravu te, za razliku od SAD-a, potiču razvoj Međunarodnog kaznenog suda (*International Criminal Court*). Slično se navodi i u Globalnoj strategiji Europske unije u kojoj se napominje kako se Europska unija kao zajednica opredijelila za međunarodni poredak koji je utemeljen na međunarodnom zakonu i principima Povelje Ujedinjenih naroda koja je zasnovana na osiguranju mira, ljudskih prava, održivog razvoja i trajnog pristupa globalnim resursima (EUGS, 2016:39). Novost u strateškim dokumentima Unije svakako je isticanje potrebe za jačanjem kapaciteta kako bi Unija imala mogućnost autonomnog djelovanja pri postizanju sigurnosti unutar Unije, ali i izvan nje (EUGS, 2016:9), te u svrhu „zdravijeg transatlantskog partnerstva“ sa Sjedinjenim Američkim Državama (EUGS, 2016:20).

U Protuterorističkoj strategiji naglašavaju stratešku obvezu borbe (*combat*) protiv globalnog terorizma uz poštivanje ljudskih prava što će Europu učiniti sigurnijom i dopustiti njezinim građanima da žive u prostoru slobode, sigurnosti i pravde (EUCTS,

⁵¹ U Globalnoj strategiji Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku u te vrijednosti uvršteni su: poštivanje i promocija ljudskih prava, fundamentalnih sloboda i vladavina zakona (EUGS, 2016:15).

2005:6). Protuteroristička strategija Europske unije ima četiri stupa koji predstavljaju sveobuhvatan i proporcionalan odgovor na međunarodnu terorističku prijetnju:

1. Prevencija terorizma (*Prevent*),
2. zaštita od terorizma (*Protect*),
3. obavještajno istraživanje usmjereno na onemogućavanje izvršenja terorističkih akata i kazneno procesuiranje počinitelja terorističkih akata (*Pursue*),
4. odgovor na izvršene terorističke napade (*Respond*).

Kada se govori o prevenciji terorizma, ističe se potreba sprječavanja radikalizacije i identificiranja i borbe protiv metoda, propagande i stanja koja pojedince privuku terorizmu. Europska sigurnosna strategija pritiske modernizacije, kulturalne, političke i socijalne krize te otuđenja mladih u stranim državama smatra uzrocima religijskog ekstremizma, te navodi kako je Europa baza i meta takvog terorizma, no ne navode uzroke koji dovode do otuđenja u stranim državama (ESS, 2003:3). Europska protuteroristička strategija zauzima sličan stav, ističući kako je ovakav tip terorizma trenutno glavna prijetnja Uniji kao cjelini, a kada govore o uvjetima koji stvaraju okoliš u kojem pojedinci mogu biti lako regrutirani (slaba ili autokratska vladavina, brza i neregulirana modernizacija, manjak političkog i ekonomskog napretka te obrazovnih prilika), vidljivo je da je naglasak u Strategiji na uvjetima koji se nalaze izvan Unije uz napomenu kako ti uvjeti unutar Unije nisu generalno prisutni, ali u pojedinom dijelu populacije mogu se pronaći. I u ovom aspektu ističu globalizaciju kao glavnog krivca koji je omogućio lakši pristup radikalnim idejama te ističu potrebu nadzora putovanja u zone konflikta, ograničavanje aktivnosti onima koji provode radikalizaciju, smanjenje pristupa terorističkom obučavanju (EUCTS, 2005:7-9). Zbog orijentiranosti na vanjsku dimenziju sigurnosti, propustili su otkriti uzroke unutar Unije koji dovode do radikalizacije i regrutiranja drugih i trećih generacija doseljenika. Navedeni uzroci odnose se na uvjete koje možemo pronaći uglavnom izvan Europske unije i koji se ne odnose na mlade ljude koji su rođeni i odrasli unutar Europske unije. Adresirali su samo okvir u kojem se olakšava regrutiranje i radikalizacija (globalizacija), no ne i uzroke unutar Unije u kojima su mladi više skloni radikalizaciji. Ništa bolje ne bave se problemom regrutiranja i radikalizacije ni u recentnim strateškim dokumentima. Pa tako Globalna strategija Europske unije tek navodi kako će se radikalizaciji suprotstaviti širenjem partnerstva s civilnim društvom, privatnim sektorom i žrtvama terorizma (EUGS, 2016:21).

Iako je prevencija terorizma prvi stup Strategije, navodi se kako je zaštita od terorizma zapravo ključna za protuterorističku strategiju. Istaknuto je kako je na državama članicama odgovornost zaštite ključnih meta, dok osiguranje sigurnosti granica, transporta i druge međugranične infrastrukture zahtijeva učinkovitu kolektivnu akciju. Takva kolektivna akcija odnosila bi se na bolju zaštitu vanjskih granica, bolju razmjenu putničkih podataka, učinkovitiju graničnu kontrolu, uključivanje biometričkih podataka u putničke dokumente te poboljšanju sigurnost u zrakoplovnom i morskom transportu (EUCTS, 2005:10-11). Slično kao i u dijelu koji se odnosi na prevenciju, u ovom dijelu Strategije jasno je da je naglasak na prijetnjama koje dolaze izvan granica Unije. Stoga Bilandžić (2010:187) zaključuje kako je, smjestivši većinu prijetnji izvan EU, ova Strategija u potpunosti zanemarila pedesetogodišnje iskustvo unutarnjeg terorizma.

Treći stup govori o sprječavanju izvršenja terorističkih djela i kaznenom procesuiranju počinitelja takvih djela. Istaknuto je kako će teroriste privesti pravdi uz poštivanje ljudskih prava i međunarodnih zakona. Naznačena je važnost sprječavanja terorističkih akata i njihov progon izvan granice EU. Ciljevi se odnose na sprječavanje planiranja, regrutiranja, financiranja i pristupa materijalnim sredstvima za napad te na privođenje pravdi uz poštivanje ljudskih prava i međunarodnog zakona. Države članice imaju odgovornost da kod očuvanja nacionalne sigurnosti brinu i o sigurnosti Unije kao cjeline. Ističe se kako se europski uhiđbeni nalog⁵² pokazao kao važan alat u borbi protiv terorizma te da je trenutni prioritet europski istražni nalog (*European Evidence Warrant*)⁵³ kako bi dokazi o teroristima bili dostupni svim članicama. Isto tako, bitan je naglasak stavljen na uvođenje biometrike u europske putovnice, poboljšanje razmjene podataka i razvoj novih IT sustava (*Visa Information System* i druga generacija *Schengen Information System*) (EUCTS, 12-15). I u ovom dijelu Strategije posebno je

⁵² Europski uhiđbeni nalog (*European Arrest Warrant*) nalog pojednostavljeni je prekogranični sudski postupak predaje za potrebe vođenja kaznenog progona ili izvršenja kazne zatvora ili naloga za oduzimanje slobode. Nalog koji izda pravosudno tijelo jedne zemlje EU-a vrijedi na cijelom području EU-a. Europski uhiđbeni nalog u primjeni je od 1. siječnja 2004. Zamijenio je dugotrajne postupke izručenja među zemljama EU-a. URL: https://e-justice.europa.eu/content_european_arrest_warrant-90-hr.do (20.6.2017.).

⁵³ Od 22. svibnja 2017. izvođenje dokaza u EU-u uređeno je Direktivom o Europskom istražnom nalogu. Europski istražni nalog sudska je odluka koju izdaje ili potvrđuje pravosudno tijelo u državi članici EU-a za poduzimanje istražnih mjera u drugoj državi članici EU-a u cilju izvođenja dokaza u kaznenim stvarima. Europski istražni nalog obuhvaća sve istražne mjere (osim uspostave zajedničkog istražnog tima) te se može izdati u kaznenim, upravnim i građanskim postupcima ako bi odluka mogla rezultirati postupkom pred kaznenim sudom. URL: https://e-justice.europa.eu/content_evidence-92-hr.do?clang=hr (20.6.2017.).

naznačeno kako većina terorističkih prijetnji dolazi izvan Europe što opravdava globalnu dimenziju sprječavanja terorističkih djela.

U četvrtom dijelu Strategije ističe se potreba suočavanja s posljedicama napada kad se on dogodi, uz naznaku kako napadi mogu imati učinak i izvan granica Europske unije. Kod takvog incidenta, navodi se, bit će potrebna brza razmjena informacija, koordinacija medija, upotreba svih resursa, uključujući i vojne (EUCTS, 2005:15-16). U svakom dijelu Strategije istaknuta je važnost država članica u provedbi odgovornih nacionalnih politika što potvrđuje zaključke iz prethodnih poglavlja o prevladavanju važnosti nacionalnih interesa država članica nad interesima Unije.

Posebno mjesto u europskim sigurnosnim strategijama zauzimaju sloboda i sigurnost. Europska unija, njezine institucije i države članice 50 godina promoviraju i omogućuju sigurnost i slobodu. Europa jamči poštivanje ljudskih prava, vladavinu zakona i solidarnost (ISS, 2010:7). Kada govore o europskom sigurnosnom modelu, ističu kako treba biti utemeljen na principima i vrijednostima Unije – poštivanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda, vladavina zakona, demokracija, dijalog, tolerancija, transparentnost i solidarnost (ISS, 2010: 8). Također, Izvješće o primjeni Europske sigurnosne strategije naglašava kako je Europska protuteroristička strategija bazirana na poštivanju ljudskih prava i međunarodnog prava (2008:4). Europska agenda o sigurnosti ističe kako sigurnost i sloboda nisu dva suprotstavljena pojma, te da je pristup Unije baziran na demokratskim vrijednostima otvorenih društava, uključujući vladavinu zakona i obvezu poštivanja i promicanja fundamentalnih prava. Sve sigurnosne mjere, dalje napominju, moraju biti u skladu s načelima nužnosti, proporcionalnosti i zakonitosti. Adresirana je potreba za transparentnijom i odgovornijom demokratskom kontrolom kako bi vratili povjerenje građana. Stoga je europski parlament preuzeo ulogu suradnika u donošenju zakona (*co-legislator*) kako bi osigurao demokratski nadzor (2015:3). Sigurnost se ističe kao preduvjet razvoja (ESS, 2003:2). Takav odnos vidljiv je i u Izvješću o primjeni Europske sigurnosne strategije u kojem se napominje kako nema održivog razvoja bez mira i sigurnosti, te bez razvoja i smanjenja siromaštva. Ljudska prava smatraju se ključnim dijelom te jednadžbe (2008:8). Europska globalna strategija za vanjsku i sigurnosnu politiku posebno se bavi otpornošću (*resilience*) koju stavlja u odnos sa sigurnosti. Navodi kako je otporna država sigurna država. Ističe kako je sigurnost ključ napretka i demokracije, ali i obrnuto. Napominju kako će EU promicati ljudska prava kroz dijalog i podršku, čak i u najtežim slučajevima (EUGS, 2016:3-26).

3.3. Usporedba američkog i europskog protuterorističkog modela

Analizom protuterorističkih strategija i ostalih bitnih dokumenata koji tematiziraju sigurnost u SAD-u i Europskoj uniji, uočile su se sličnosti i razlike u pristupu borbi protiv terorizma. Prije nego što krenemo govoriti o tim sličnostima i razlikama, potrebno je istaknuti ulogu političke zajednice, političkih aktera i načina donošenja odluka u SAD-u i Europskoj uniji. Predsjednik SAD-a ujedno je i vrhovni vojni zapovjednik koji može nametnuti određena rješenja, donositi uredbe kojima može derogirati Kongres i čitav niz institucija koje čine demokratski poredak. S druge strane, Europska unija nema te ovlasti pa joj preostaje da se „uklopi“ u odnose raznim posredovanjima, međunarodnom pomoći ili mirovnim misijama. Razlika je vidljiva i u sigurnosnim kulturama unutar dviju zajednica. EU svoje snage usmjerava na donošenje međunarodnih zakona kojima se reguliraju univerzalna ljudska prava, nastojeći sve potencijalne sukobe svesti na minimum. S druge strane, SAD svoju vanjsku i sigurnosnu politiku vodi tako što u centar svih interesa postavlja svoje nacionalne interese, pri čemu previše ne brinu o tome kakav dojam to ostavlja kod ostatka svijeta (Prodan, 2014:51-52). Potvrda ovog mišljenja vidljiva je i u njihovim protuterorističkim strategijama. Naime, SAD više puta ponavlja kako im je cilj širenje demokracije i blagostanja diljem svijeta, no vrlo je indikativno da se radi o širenju „njihova načina života“, tj. o njihovoj interpretaciji koja govori da je taj način života univerzalan i dobar za sve i ne ostavlja prostora za raspravu o drukčijem načinu života. Isto tako, pozivaju se na suradnju s međunarodnom zajednicom, ali ističu kako se neće ustručavati samostalno djelovati u obrani vlastitih ciljeva i interesa. Njihov stav o borbi protiv terorizma i međunarodnoj zajednici najbolje prikazuje izjava Georgea Busha koja govori kako postoje samo dvije opcije – „Ili ste s nama, ili ste protiv nas“⁵⁴. Svoj povlašteni položaj potvrđuju i odbijanjem priznavanja rada Međunarodnog kaznenog suda. S druge strane, Europska unija zalaže se za uspostavu učinkovitijeg multilateralnog sustava o kojem, smatraju, ovisi razvoj sigurnosti i napretka. Iako kao temelj tog sustava vide Ujedinjene narode, ističu potrebu suradnje s NATO savezom, ali i pokazuju zaokret prema vojnom diskursu i pojačanju vojnih kapaciteta kako bi Uniji osigurali veći kredibilitet na globalnom polju te omogućili autonomnije djelovanje, neovisno o NATO-u ili SAD-u.

⁵⁴ *Adress to a Joint Session of Congress and the American People* (20.9.2001): „Svaka nacija u svakoj regiji sada mora donijeti odluku. Ili ste s nama, ili ste s teroristima“. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> (21.6.2017.).

Sličnosti se zamjećuju u načinu na koji koncipiraju nove prijetnje i odnosu prema globalizaciji i napretku. Naime, i SAD i EU tematiziraju nove i nepredvidljive prijetnje u koje prvenstveno smještaju terorizam i oružje za masovno uništenje. Kao posebno opasna situacija, istaknuta je opasnost da teroristi dođu do oružja za masovno uništenje koje bi koristili u svojim napadima. Kada se radi o oružju za masovno uništenje, ipak se da primijetiti da su europske sigurnosne strategije time manje zaokupljene od američkih⁵⁵. Kada se govori o globalizaciji, obje strane smatraju je glavnim uzrokom širenja i nastajanja novih prijetnji i razlogom zbog kojeg su ranjiviji i dostupniji za terorističke napade. Nove prijetnje u recentnijim europskim sigurnosnim dokumentima dobivaju i naziv „hibridne prijetnje“. Taj pojam u tim dokumentima uopće nije obrazložen, no unatoč tomu ističe se potreba za novim pristupom rješenju tih prijetnji.

Terorizam definiraju na sličan način, kao politički motivirano nasilje koje je usmjereno na nevine i kao prijetnju vrijednostima demokratskih društava. Kada tematiziraju potrebna sredstva obrane od terorizma, obje strane ističu kako se ne radi o isključivo vojnoj prijetnji zbog čega je potrebna upotreba široke palete instrumenata. No vrlo je očito kako je američka protuteroristička strategija prvenstveno bazirana na upotrebi vojne sile, a europska veću važnost pridaje diplomatskim sredstvima, poboljšanju dijaloga i shvaćanja drugih kultura te humanitarnoj pomoći. Smatraju da se vojna sredstva trebaju koristiti samo u slučaju rastavljanja suprotstavljenih strana jer vojna intervencija izaziva civilni kaos. SAD prevenciju promatra u vojnom smislu, kao još jedan od načina za očuvanje svojih interesa i svoga teritorija, dok Europska unija prevenciju tematizira u političkom i društvenom smislu, kao prevenciju konflikta i prevenciju prijetnji uspostavom civilnog društva. Europska strategija kombinira meku moć i tvrdu moć za rješavanje sigurnosnih problema na način da instrumenti meke moći dominiraju (upotreba političkih i diplomatskih sredstava, gospodarskih inicijativa, upravljanja krizama, humanitarne pomoći), a vojno djelovanje (tvrda moć) smatra se posljednjim sredstvom. Američka strategija bazirana je isključivo na elementima tvrde moći, tj. na upotrebi vojne sile (Prodan, 2014:53). No potrebno je napomenuti kako Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku iz 2016. godine, iako ističe važnost elemenata meke moći, donosi zaokret Unije prema tvrdoj moći.

⁵⁵ Problematika oružja za masovno uništenje tematizira se u svim analiziranim američkim protuterorističkim strategijama, dok se oružje za masovno uništenje ne spominje u Protuterorističkoj strategiji Europske unije, već samo u Europskoj sigurnosnoj strategiji i u nedavnoj Globalnoj strategiji Europske unije.

Ljudska prava i slobode definirani su na vrlo sličan način u objema strategijama. Naime, i Sjedinjene Američke Države i Europska unija ističu važnost ljudskih prava i sloboda i slična prava i slobode smatraju bitnima. Unatoč tomu, koriste ih u drukčijem kontekstu. SAD u većini slučajeva govori o univerzalnim vrijednostima⁵⁶ i o njihovoj bitnoj ulozi da te vrijednosti šire u svijetu, dok EU o ljudskim pravima govori kao o nečemu što je inherentno Europskoj uniji od njezina postanka, i kao preduvjetu razvoja i napretka. Kada govorimo o odnosu između slobode i sigurnosti, također možemo primijetiti određene razlike. Europska unija na više mjesta ističe povezanost tih dvaju pojmova i opisuje ih kao pojmove koji se nadopunjuju, dok SAD ta dva pojma smješta u zajednički kontekst tek kod spominjanja *Patriot Acta* koji, za razliku od brojnih kritika, smatra zakonom koji je doprinio povećanju sigurnosti uz očuvanje fundamentalnih sloboda. U američkim se strategijama primjećuje česta upotreba pojma ljudsko dostojanstvo (*human dignity*) prema kojem, navodi se, imaju obvezu. No, ovaj pojam nema točno određeno značenje i može se različito interpretirati. Također, europske sigurnosne i protuterorističke strategije ističu povezanost sigurnosti i napretka, dok se takva veza ne pojavljuje u američkim sigurnosnim i protuterorističkim strategijama u kojima se sigurnost promatra samo iz aspekta zaštite američkih interesa, građana i američkog teritorija. Međutim, u Globalnoj strategiji Europske unije primjećuje se pomak prema američkom shvaćanju univerzalnih vrijednost, tj. unutar Strategije primjećuje se pomak prema američkom načinu shvaćanja vlastite uloge i obveze širenja mira i promocije ljudskih prava u cijelom svijetu.

Kako je već navedeno, da bi protuteroristička strategija bila uspješna, mora prepoznati uzroke koji dovode do razvoja terorizma te raditi na otklanjanju takvih uzroka. U američkoj Nacionalnoj strategiji za borbu protiv terorizma iz 2003. godine govore o strukturi terora čija su baza siromaštvo, korupcija, religiozni i etnički sukobi. To su uvjeti u kojima teroristi pronalaze prilike koje iskorištavaju u svoju korist tako što im služe kao opravdanje za njihova djela i za širenje potpore. Uvjerenje da je teror legitiman način za sučeljavanje s takvim uvjetima i uzrokovanje političke promjene temeljni je problem koji terorizmu omogućava da se razvija i raste (NSCT, 2003:6). Europska protuteroristička strategija ističe potrebu identificiranja metoda, propagande i uvjeta u kojima su ljudi privučeni terorizmu. Pa tako smatraju da su slaba ili autokratska

⁵⁶ Univerzalne vrijednosti uključuju pravo pojedinca na mišljenje, pravo na okupljanje, pravo na vjeroispovijest, pravo na izbor vođe; uključuju i dostojanstvo, toleranciju i jednakost među svim ljudima i jednaku pravdu za sve. Oni promoviraju te vrijednosti tako što ih žive u Americi (NSS, 2010:35).

vladavina, brza i neregulirana modernizacija, manjak političkog i ekonomskog napretka i obrazovnih prilika glavni uvjeti u kojim je radikalizacija lakša. Napominju kako su to uvjeti koji se unutar Unije mogu pronaći unutar određenih dijelova populacije, no ne navode koja je to populacija ni što je uzrokovalo te uvjete, iako se navodi kako je takav terorizam najveća prijetnja Uniji kao cjelini (EUCTS, 2005:7-9). Zaključak je kako se potreba otklanjanja uzroka u strategijama pojavljuje tek deklarativno i nedorečeno, ili se uopće ne tematizira.

Zanimljiva je i usporedba odnosa prema propagandi u američkim i europskim strategijama. Američka sigurnosna strategija iz 2010. godine navodi kako prevelika upotreba vojske donosi uteg i opasnost da ih se poistovjeti samo s vojskom, te da neprijatelj želi da pretjeraju u upotrebi vojnih sredstava kako bi to mogli iskoristiti u propagandi protiv njih. Korištenje Guantanamo kao najjačeg sredstva propagande koje neprijatelj koristi, navode kao razlog zbog kojeg će zatvoriti taj zatvor (NSS, 2010:18-22). S druge strane, europske strategije o utjecanju na propagandu govore u smislu jačanja civilnog društva i boljeg prenošenja poruke. Ističu kako je vrlo bitno da njihova politika ne potiče i jača podjele. Ove alate uvode kako bi utjecali na percepciju o Europi i smanjili utjecaj radikalizma na društvo i vjerske skupine (EUCTS, 2005:8). Amerika ne vidi ništa sporno u pretjeranoj upotrebi sile i Guantanamo u smislu da se radi o nečemu što nije u skladu s njihovim vrijednostima, problem se javlja tek onda kada neprijatelj počne to iskorištavati u propagandne svrhe, a Europa propagandi pristupa s civilnog stajališta koje se trudi smanjiti razlike i bolje prenijeti poruku zajedništva i solidarnosti.

3.4. Rezultati protuterorističkih strategija SAD-a i Europske unije

Uzevši sve navedeno u obzir, preostaje nam navesti rezultate strategija. Većina autora smatra kako je američki odgovor na napad 11. rujna, a ne teroristički napad, teroristima omogućio pobjedu. Suspenzija i ograničenja prava uvedeni *Patriot Actom*, a danas produženi *Freedom Actom*, optužbe za provođenja mučenja u Afganistanu i nad zatvorenicima u Guantanamo te samo postojanje Guantanamo i neodređeni status tamošnjih zatvorenika, te uvođenje tzv. *Travel Bana*, smatraju se nekim od djela kojima su se američke vlasti približile neprijatelju protiv kojeg se bore i kojega opisuju kao tiranina koji koristi brutalnost i represiju kako bi postigao svoj cilj. Prodan (2014:62-63)

stoga zaključuje kako je SAD uspio srušiti režime u Afganistanu i Iraku, no nije iskorijenio terorizam. Upotreba prvenstveno vojnih instrumenata u borbi protiv terorizma dovela je do neravnoteže političkog sustava na unutarnjem planu, a na međunarodnom planu do kontraefekta, tj. do širenja međunarodnog terorizma. Neravnoteža na unutarnjem planu prvenstveno se odnosi na činjenicu da je izvanredno stanje u Americi na snazi proglašeno šesnaestu godinu zaredom, te na porast ovlasti američkog predsjednika⁵⁷ nakon napada 11. rujna. Kongres je neposredno nakon napada ovlastio predsjednika SAD-a da poduzme sve potrebne mjere za zaštitu stanovništva i imovine od terorističkih napada u zemlji i inozemstvu⁵⁸. Tom odredbom predsjednik dobiva ovlasti da donosi uredbе sa zakonskom snagom o bitnim pitanjima koja su inače u nadležnosti Kongresa te da upotrijebi vojne snage u borbi protiv terorizma. Za proširenje ovlasti na unutarnjem planu ključan je *Patriot Act* kojim predsjednik i savezna administracija dobivaju ovlasti poduzimanja niza mjera kako bi zaštitili zemlju od terorizma u koje većinom spadaju ograničenja prava i sloboda zajamčenih Ustavom (Šegvić, 2002:8).

Što se tiče Europske unije, situacija je malo složenija za donošenje konačnog suda. Naime, kako je istaknuto, strategije donesene na razini Europske unije moramo promatrati kao skice, tj. kao svojevrsni naputak državama članicama kako postupati. Važnost država članica u provođenju politika koje se tematiziraju u strategijama, više je puta istaknuta. Svaka od država članica problem terorizma rješava samostalno na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Iako se ističe potreba zajedničkog odgovora na terorizam, Europska unija u tom procesu pruža okvir za pomoć u koordinaciji nacionalnih politika, olakšava razmjenu informacija te propisuje načela dobrog vladanja (EUCTS, 2003:8). Imajući to u vidu, možemo zaključiti kako Europska unija, promatrajući razinu njezinih institucija, nije svojim postupcima ugrozila temelje

⁵⁷ U američkoj ustavno pravnoj teoriji pojam *emergency* izražava ideju o ulozi širokih ovlasti kao instrumenta nužnog državnog intervencionizma u uvjetima velikih kriza i ekonomske depresije. Prema teoriji ratnih ovlasti, predsjednikova je dužnost obrana zemlje i njezinih temeljnih vrijednosti. Stoga se sve predsjedničke mjere poduzete za vrijeme rata ili neke druge opasnosti, ne smatraju diktatorskim postupcima, nego postupcima državnog dužnosnika koji ima velike i neodređene kompetencije i čiji postupci prolaze kontrolu Kongresa i Vrhovnog suda. Na temelju širokih ovlasti koje je Kongres odobrio predsjedniku, te brojnih zakonodavnih ovlasti koje su u rukama predsjednika (donošenje odredbi sa zakonskom snagom), predsjednik SAD-a postao je temeljna institucija zadužena za obranu ustavnog poretka, reda i sigurnosti, čije bi ovlasti trebale biti pod posebnom kontrolom legislative (uključujući i pravo na kongresni veto) i sudbene vlasti. Ta kontrola onemogućila bi autoritarno i diskrecijsko ponašanje šefa izvršne vlasti i spontano koncentriranje vlasti koje može dovesti u pitanje podjelu vlasti i vladavinu prava, osnovnih doktrina tog političkog sustava (Šegvić, 2002:6-7).

⁵⁸ *Joint Resolution Authorizing the Use of Military Force Against Terrorist*, 14.9.2001. URL: <https://www.congress.gov/107/bills/sjres23/BILLS-107sjres23enr.pdf> (15.6.2017.).

demokratskog društva pa terorističke organizacije u tom smislu ne uspijevaju realizirati svoje ciljeve (Prodan, 2014:63). Posljednja strategija donesena na razini Europske unije predstavlja pomak prema državnosti i tvrdoj moći kroz isticanje potrebe da deklarativna obveza zajedničkog djelovanja postane stvarna obveza svih država članica Unije. Globalna strategija Europske unije za vanjsku i sigurnosnu politiku tako, uz isticanje potrebe daljnjeg razvoja civilnih sredstava, inzistira na poboljšanju vojnih kapaciteta i sposobnosti čime se približila diskursu američkih strategija koje razvoj vojnih potencijala smatraju najbitnijim dijelom postizanja sigurnosti.

Iako nam još predstoji vidjeti na koji način će taj razvoj teći u Uniji, situacija je raznolikija kad se spustimo na razinu država članica pa čak i država kandidatkinja za ulazak u Europsku uniju. U Francuskoj je izvanredno stanje uvedeno nakon napada u Parizu 13. studenoga 2015. godine, a trebalo je biti ukinuto nakon Europskog nogometnog prvenstva. No 17. srpnja 2016. godine dogodio se napad u Nici zbog čega su francuske vlasti odlučile izvanredno stanje produžiti do kraja siječnja 2017. godine (*Jutarnji list*, 20.7.2016.). U prosincu 2016. godine odlučeno je da se izvanredno stanje produži do kraja srpnja 2017. godine čime je ovo razdoblje izvanrednog stanja u Francuskoj najduže od uvođenja te mjere za vrijeme Alžirskog rata (1954.-1962.) (*Nacional*, 15.12.2016.). Brojni napadi koji su se dogodili u Europi u protekle dvije godine pokazuju kako Europa nije uspjela iskorijeniti terorizam sa svoga područja. Naprotiv, problem terorizma još se više aktualizirao. Sve veći problem svakako je radikalizacija potomaka doseljenika u EU koji su rođeni i odgajani u Uniji. Naime, to je profil počinitelja većine napada zabilježenih u prethodne dvije godine. Unatoč tomu, europski strateški dokumenti koji se bave pitanjem sigurnosti propuštaju se ozbiljno početi baviti ovim problemom, svrstavši ga tek u element čiji su korijeni izvan Unije. Stoga je potrebno bolje analizirati uzroke i stanja koja dovode do radikalizacije mladih koji su potomci doseljenika.

Za Europu je bitan i slučaj Turske koja je službeni kandidat za ulazak u Europsku uniju od 1999. godine. Uz brojne probleme koji se navode u procesu pregovora, bitni su nam nedavni događaji i proglašenje izvanrednog stanja u Turskoj. Naime, izvanredno stanje uvedeno je nakon neuspjelog vojnog udara na državni vrh u srpnju 2016. godine, a u travnju 2017. godine produženo je za još tri mjeseca (*Al Jazeera*, 18.4.2017.). Kombinacija izvanrednog stanja i referenduma o ustavnim promjenama kojim je usvojeno proširenje predsjedničkih ovlasti i prijelaz s

parlamentarnog na predsjednički sustav, dovode u pitanje mogućnost turskog članstva u Europskoj uniji (*HRT*, 16.4.2017.).

Dosadašnji tekst poslužio nam je kao kontekstualni okvir za iduće poglavlje. Definiravši pojmove terorizma i protuterorizma, opisavši odnos slobode i sigurnosti u liberalnim demokracijama te pruživši uvid u protuterorističku politiku Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije, definirali smo svojevrсни kontekstualni okvir koji nam služi kao uvod u iduće poglavlje. Jasno je kako je terorizam trenutno glavna prijetnja zapadnom svijetu te da je time smješten u sferu izvanrednosti i sekuritiziran. Stoga ćemo u poglavlju koje slijedi definirati pojam izvanrednog stanja u političkom smislu, detaljnije opisati način na koji (protu)terorizam generira izvanredno stanje te povezati borbu protiv terorizma i izvanredno stanje smještanjem tih dvaju pojmova u biopolitički okvir.

4. (PROTU)TERORIZAM KAO GENERATOR IZVANREDNOG STANJA: BIOPOLITIČKA DIMENZIJA BORBE PROTIV TERORIZMA

Vidjeli smo kako je jedan od načina borbe protiv terorizma na nacionalnoj razini uvođenje izvanrednog stanja. Kako bismo taj pojam mogli smjestiti u biopolitičku dimenziju i analizirati utjecaj izvanrednog stanja na liberalne demokracije, prvo je potrebno definirati pojam izvanrednog stanja.

4.1. O izvanrednom stanju

Arhetipom modernog instituta izvanrednog stanja može se smatrati institut rimskog prava *iustitium*. Izraz u doslovnom prijevodu označava prekid, tj. suspenziju prava te je implicirao suspenziju ne samo upravljanja pravdom nego i prava kao takvog (Agamben, 2008:59-60). U Velikom rječniku hrvatskoga jezika izvanredno stanje definirano je kao stanje ugroženosti mira, zdravlja i života građana i sigurnosti državnog poretka zbog izvanrednih okolnosti (prirodne katastrofe, ratna opasnost i sl.) koje proglašava najviši organ izvršne vlasti čime suspendira neke propise i proglašava privremene mjere (Anić, 2009:499). Možemo reći da je izvanredno stanje izuzetna situacija u kojoj država odstupa od načela ustavnog poretka, odnosno privremeno suspendira ustavom zajamčena prava građana kako bi zaštitila nacionalnu sigurnost ili druge vrijednosti neophodne za opstanak nacije (Derenčinović, 2005:72). Radi se o proširenju ovlasti vojne vlasti na civilnu sferu, a s druge strane događa se suspenzija ustava (ili onih ustavnih normi koje štite slobodu pojedinca) što se onda stapa u jedinstven pravni fenomen koji nazivamo izvanrednim stanjem. Dakle, pretpostavka je da izvanredno stanje implicira povratak na neko izvorno stanje u kojem se razlika između razina vlasti (izvršna, zakonodavna, sudbena) još nije razvila (Agamben, 2008:15). Gardašević (2011:1295) ističe kako izvanredno stanje na ustavnopravnoj razini rezultira kriznim poremećajem nadležnosti između ustavnih institucija (predstavnička, izvršna i sudbena tijela) te da komparativna praksa dovodi do zaključka kako se ovaj proces uobičajeno odvija u korist koncentracije ustavnih ovlasti u rukama izvršnih tijela, uz istovremeno potiskivanje krizne uloge zakonodavstva i sudstva, što se najčešće formulira kao zahtjev zakonodavnog i sudbenog samoograničavanja.

Iako nitko ne osporava da izvanredne situacije poput terorizma zahtijevaju izvanredne mjere, potrebno je istaknuti da postoje određeni uvjeti koji se i u

izvanrednim situacijama moraju ispuniti. Prvo, ograničenje prava mora biti privremeno, dok traje ugroza; ako postane trajno, zajednica gubi svoj smisao. Zatim, ograničenje mora biti sumjerljivo s ugrozom, odnosno, ono mora biti razmjerno malo zlo za daleko veće dobro – opstanak zajednice kojoj je svrha sloboda. Naposljetku, ograničenje mora biti legalno i legitimno, predviđeno ustavom i zakonima te prihvaćeno od građana (Škoro Pevec, 2003 prema: Kardov, Žunec, 2005:953). Također, prema članku 4. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, svako ograničenje prava i sloboda u uvjetima izvanrednih okolnosti mora biti zasnovano na načelima zakonitosti, razmjernosti i potrebe. Ne smije biti na štetu nederogabilnih prava⁵⁹ zajamčenih međunarodnim ugovorom i običajnim pravom te ne smije značiti diskriminaciju na temelju rase, boje kože, spola, jezika, religije ili socijalnog podrijetla (Derenčinović, 2005:72). Dakle, temeljna je postavka u svim društvima da u izvanrednim uvjetima glavnu ulogu u društvu preuzima izvršna vlast što za sobom povlači pitanje opravdavaju li te specifične okolnosti baš uvijek akcije izvršne vlasti i zadiru li izvan ustavnih ovlasti i ciljeva koje je država tim akcijama trebala ostvariti u zaštiti ustavnopravnog poretka (Marković, 2009:216).

4.2. Biopolitika i liberalne demokracije

U prethodnim poglavljima obrazloženo je trenutno stanje vezano uz pitanje terorizma i opisan je odgovor liberalnih demokracija na terorizam koji podrazumijeva pokretanje rata protiv terorizma i dugogodišnje izvanredno stanje. Stav je vladajućih u liberalnim demokracijama da je terorizam prijetnja koju ne možemo predvidjeti i savladati te da će se protiv terorizma voditi dugotrajan rat. Vidjeli smo i da takav diskurs dovodi do širenja osjećaja straha što će neki smatrati opravdanjem za uvođenje izvanrednog stanja i restrikcija, a Furedi će to smatrati dokazom koji pokazuje u kolikoj se krizi nalaze zapadne političke elite. Sve što je prethodno u radu navedeno dovodi nas do biopolitičke dimenzije borbe protiv terorizma. Kako bismo što bolje opisali i razjasnili biopolitičku dimenziju borbe protiv terorizma u liberalnim demokracijama, potrebno je definirati i objasniti što je biopolitika te predstaviti najvažnije autore koji su se bavili biopolitikom, povezavši je s liberalnim formama vladanja.

⁵⁹ Nederogabilna prava prema Međunarodnom paktu o građanskim pravima i slobodama su: pravo na život, zabrana mučenja, zabrana ropstva i prisilnog rada, zabrana uhićenja zbog nemogućnosti izvršenja ugovorne obveze, zabrana retroaktivnosti, pravo na priznavanje pravne odgovornosti, pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi (Derenčinović, 2005:72).

Problematicom ovih pitanja detaljno se bavio talijanski filozof Giorgio Agamben, povezujući izvanredno stanje i biopolitiku. Koncept biopolitike preuzima od Michela Foucaulta koji u „Rođenju biopolitike“, glavnom predavanju iz 1979. u kojem se spominje pojam i riječ biopolitika, izričito kaže da se moderno doba biopolitike može izvesti iz liberalne forme vladavine“ (Paić, 2009:19). Za njega liberalizam nije ekonomska teorija ili politička ideologija, već posebno umijeće upravljanja ljudskim bićima, odnosno opći okvir biopolitike. S pojavom liberalizma, nikako ne prije, postavlja se pitanje kako upravljati subjektima koji su istovremeno i živa bića i političke osobe (Lemke, 2011:45-48). Razvojem biopolitike, navodi Foucault, život postaje centar političkih strategija, a biopolitika predstavlja specifičnu modernu formu primjene moći (Lemke, 2011:33). Možemo reći kako pojavom biopolitike život i njegovi mehanizmi ulaze u područje svjesnog računa (Foucault, 2004 prema: Paić, 2009:18). On rođenje biopolitike veže uz disciplinarnu regulaciju života i smrti u modernim političkim porecima (Foucault, 1994 prema: Paić, 2009:13). Iz toga proizlazi kako biopolitika nije dodatak ili proširenje pojma politike, već predstavlja sasvim novo određenje temelja moderne politike (Foucault, 2004 prema: Paić, 2009:18).

Za razliku od Foucaulta koji je razvoj biopolitičkih mehanizama u 17. i 18. stoljeću vidio kao povijesni prekid, Agamben inzistira na logičkoj povezanosti suverene moći i biopolitike. Točnije, biopolitika je prema njemu srž suverene moći. (Lemke, 2011:53). Oslanjajući se na Foucaulta, Agamben tvrdi kako razvoj i trijumf kapitalizma ne bi bio moguć bez disciplinske kontrole koju je uvela nova biomoć koja kroz prikladnu tehnologiju stvara tzv. „krotka tijela“ koja su joj potrebna (Agamben, 2006:9).

Da bi bolje opisao na koji se način biopolitikom kontroliraju pojedinci, u teoriju uvodi binarni par *bios* – *zoe*. *Zoe* se odnosi na činjenicu da je pojedinac živ, na njegov goli život, a *bios* predstavlja politički život. Koristeći tu razliku i gore opisano Foucaultovo poimanje biopolitike, Agamben zaključuje kako su moderni državni mehanizmi fokusirani na *zoe*, tj. na golo postojanje ljudskog tijela (Kurelić, 2009a:146). Tvrdi da temeljni kategorijalni par zapadnjačke politike nije prijatelj – neprijatelj, nego goli život – politička egzistencija, odnosno *zoe* – *bios*, uključenje i isključenje (Agamben, 2006:14). „Ako je išta karakteristično za modernu demokraciju u usporedbi s klasičnom, tada je to činjenica da se ona sveudilj predstavlja kao revindikacija i oslobođenje *zoe*, da se ustrajno trsi transformirati taj isti goli život u formu života i pronaći, ako tako možemo reći, *bios zoe*“ (Agamben, 2006:15). Agamben tvrdi da je odlika današnjeg svijeta nepostojanje razlike između ovih dvaju života, tj. on tvrdi da je

cjelokupni ljudski život postao goli život i da je politika u stanju trajne pomrčine (Agamben, 1998 prema: Edkins, 2009: 27). Kada život postaje goli život, odbacuju se aspekti osobnosti i uvode protokoli komunikacije i administracije koji ljude tretiraju kao objekte (Edkins, 2009: 19).

Figuri suverena suprotstavlja antičku figuru *homo sacra* kao nositelja golog života. „Suveren i *homo sacer* su simetrične figure na dvije krajnje granice poretka koje imaju jednaku strukturu i korelati su u smislu da je suveren onaj kojemu su svi ljudi potencijalno *homines sacri*, a *homo sacer* je onaj spram kojega su svi ljudi potencijalno suvereni“ (Agamben, 2006:77). *Homo sacer* je izvorno pojam iz rimskog prava koji opisuje osuđenika kaznom stavljenog u specifičan položaj. „Sveti je čovjek onaj kojega je puk osudio zbog zločina; i nije ga dopušteno žrtvovati, a onaj tko ga ubije neće biti osuđen zbog ubojstva“ (Agamben, 2006:66). Agamben figuru iz rimskog prava koristi kako bi objasnio situaciju u kojoj se vrlo lako mogu naći građani suvremenih država. Naime, jedna je od njegovih teza da smo svi potencijalni *homines sacri* jer funkcionalne liberalne demokracije u sebi imaju totalitarni biopolitički potencijal (Kurelić, 2009b:12).

Za tematiziranje sadašnjeg stanja u svijetu, koristi koncept logora za čije mu je formiranje kao inspiracija poslužila politička teorija H. Arendt. No, bitna je razlika da Arendt smatra da je logor ono što totalitarne poretke razlikuje od ostalih te da je istinsko političko djelovanje brana totalitarizmu, dok Agamben tvrdi suprotno, smatrajući logor prostorom susreta golog života *homo sacra* i neograničene predatorske moći suverena. On u središte stavlja biopolitiku jer smatra da je do temeljnog loma došlo u trenutku kada su se nacionalne države, nakon Prvog svjetskog rata i suočene s gospodarskom krizom, počele baviti biološkim životom nacije. To je trenutak u kojem je izvanredno stanje postalo pravilo, a logor važna institucija. Naslanjajući se na pogled Carla Schmitta prema kojem je suveren onaj koji odlučuje o izvanrednom stanju i može suspendirati zakone za očuvanje poretka, Agamben ideju suvereniteta pomiče dalje, zaključivši kako moderna država ima izvanredno stanje ukalkulirano u redovno funkcioniranje (Kurelić, 2009b:12-14). Prema Agambenu, kod Hobbesa se temelj suverene moći ne nalazi u slobodnom prijenosu prirodnih prava podanika suverenu, već ponajprije u suverenovu očuvanju njegova prirodnog prava da učini bilo što bilo kome, što se sad pokazuje kao pravo kažnjavanja (Agamben, 2006:95). Možemo reći kako je totalitarni potencijal suvremenih liberalnih demokracija vidljiv u mogućnosti izvršne vlasti da se prema građanima ponaša kako ju je volja, pravdajući to sigurnosnim zahtjevima čime bi se svijet u kojem živimo mogao pretvoriti u globalni logor, a

izvanredno stanje postati pravilo u kojem je svatko potencijalni *homo sacer*, što Agamben naziva novim svjetskim poretom. (Kurelić, 2009b:13).

4.3. Izvanredno stanje: iznimka ili pravilo?

Što za liberalnu demokraciju znači neprestano produživanje trajanja izvanrednog stanja? Možemo li ga smatrati nečim što je, kako Agamben smatra, doista ukalkulirano u redovno funkcioniranje suvremenih država? Kako ukidanje ljudskih prava i sloboda utječe na liberalnu demokraciju kao poredak koji se ponosi poštivanjem ljudskih prava i privatnosti?

Protuterorističke bi aktivnosti trebale biti usmjerene na odgovor i prevenciju budućih terorističkih događaja, ali i na reakcije javnosti na prijetnje. Osim što moraju objektivno građane učiniti sigurnima, trebaju im i stvoriti subjektivni osjećaj sigurnosti i osjećaj pouzdanja da vlasti djeluju u tom smjeru (Stohl, 2006:67). No analizom smo utvrdili kako strategije svojim diskursom o novom terorizmu i novim prijetnjama time zapravo šire osjećaj nesigurnosti i straha. Koji je cilj vođenja rata protiv apstraktnog pojma ili taktike kojem se ne nazire kraj i za koji nam se neprestano ističe kako će trajati dugo? Mnogi autori to smatraju opravdanjem za uvođenje i održavanje izvanrednog stanja i ograničenja prava koja uz to slijede čime se, smatraju, uvelike narušavaju temeljne postavke liberalnih demokracija čiji je jedan od glavnih ciljeva uspostavljanje poretka u kojem se nesmetano konzumiraju prava i slobode.

Kada govorimo o borbi protiv terorizma, zapadne su se demokracije uvijek priklanjale primjeni zakona i izvođenju terorista pred lice pravde kroz za to određene sudske postupke. No već spomenuta prekretnica u toj borbi (napad 11. rujna 2001.) upozorila je na vrlo tanku crtu između demokracije i kršenja demokracije od njezinih čuvara. Nakon 11. rujna 2001. stručnjaci su se podijelili u dvije struje. Jedna se struja zalaže za borbu protiv terorizma svim raspoloživim pravnim sredstvima, dok druga inzistira na korištenju i drugih sredstava u borbi protiv terorizma (Marković, 2009:218). Poduzete mjere nakon 11. rujna 2001., te mjere koje se provode i danas diljem svijeta jasno pokazuju da se politika priklonila stavovima potonje struje i u borbi protiv terorizma koristi sva raspoloživa sredstva (pravna, vojna, diplomatska). Kao jedno od glavnih obilježja tzv. „rata protiv terorizma“ spominju se eskalacija i intenzifikacija militarizacije u provođenju zakona i opadanje građanskih sloboda. Neke od mjera koje

su se počele primjenjivati, ili o kojima se raspravljalo, su zatvaranje bez suda, ukidanje prava na šutnju i branitelja, prisluškivanje razgovora između odvjetnika i klijenta, primjena torture i droga u iznudi priznanja, pojačavanje nadzora i sužavanje prava na privatnost, te veliko povećanje sredstava namijenjenih vojnom i poluvojnom sektoru.

U binarno definiranim okvirima – “s nama ili protiv nas” i “dobro protiv zla” – protivnici državne politike (novinari, akademici, političari, javne ličnosti i aktivisti), ocrnjuju se, osuđuju, marginaliziraju i kažnjavaju, tako da se kritika prigušuje, ako se baš ne može i sasvim ušutkati. Sasvim je, međutim, jasno da domaće “protuterorističke” mjere nisu tek reakcije na događaje, već da su to naprotiv proaktivne mjere sasvim u skladu s uvjerenjem prema sve represivnijoj državi. Neraspoznatljiva granica između vojske i policije – uobičajena u demokracijama u povoju i militariziranim državama – postaje sve jasnijom odlikom već utvrđenih država u kojima raste poluvojno obavljanje policijske službe i rast uloge vojske u provođenju mjera unutrašnje sigurnosti (McCulloch, 2004:89-94). Kršenja ljudskih prava su izravna i neizravna, što znači da pogađaju i osobe osumnjičene za terorizam, ali i sve građane kojima su zbog restriktivnih i represivnih državnih mjera u svrhu zaštite nacionalne sigurnosti ugrožena osnovna prava i slobode – pravo na slobodu izražavanja i okupljanja, pravo na slobodu kretanja i slično. Odgovornost za takve postupke snose države u kojima se i inače učestalo krše ljudska prava, ali i države koje u manično-depresivnim pokušajima zaštite nacionalne sigurnosti teroriziraju one koje su obvezni štititi od terorizma – vlastite građane (Derenčinović, 2005:71).

Kako je vidljivo, brojni autori kritiziraju i osporavaju suvremeni način borbe protiv terorizma, smatrajući ga samo izgovorom za održavanje izvanrednog stanja. Furedi to ne osporava no on smatra da je politička klasa na obje strane Atlantika u otvorenoj defenzivi te da njihovo panično bavljenje terorizmom jednako tako može biti i posljedica vlastite zbunjenosti i nemogućnosti da problemu prida smisao (Furedi, 2009:66). Kao primjer u kolikoj se krizi nalaze zapadne političke elite, Furedi navodi način na koji se objašnjava pojava unutarnjeg terorizma i tendencija radikalizacije. Povezuje ih se s utjecajem vanjskih globalnih snaga koje šire antizapadne osjećaje kako bi skrenuli pažnju s krize koju autoritet elita ima na domaćem terenu. U stvarnosti se antiamerikanizam i neuvažavanje zapadnog načina života⁶⁰ generiraju unutar samog Zapada (Furedi, 2009:225-226). Iako navodi da politiziranje i dramatiziranje sigurnosti

⁶⁰ „Ti osjećaji su najsustavnije izraženi kroz kulturalne kritike konzumerizma, kapitalističke sebičnosti, pohlepe i ambicije“ (Furedi, 2009:226).

potiče cvjetanje tržišta straha te da je potaknulo represivni službeni stav spram građanskih sloboda, smatra da to nije vrsta neke makijavelističke agende, već imperativ zapadne kulture opreza (Furedi, 2009:213).

Agamben ide korak dalje, zaključivši kako je izvanredno stanje već ukalkulirano u funkcioniranje liberalnih demokracija. Hotimično stvaranje izvanrednog stanja (koje čak ni ne mora biti proglašeno u službenom smislu) postalo je jedna od glavnih praksi suvremenih država, čak i takozvanih demokratskih. Izvanredno nam se stanje, kao paradigma vladanja u suvremenom svijetu, nameće kao prag neodlučnosti između demokracije i apsolutizma (Agamben, 2008:11). Ulogu u tomu imaju i protuterorističke strategije koje, neprestano ističući dugotrajnost borbe protiv terorizma te ranjivost zapadnih demokracija, proizvode trajno izvanredno stanje koje se ne mora ni proglasiti. Zapravo se radi o tome da nam takvo stanje postaje novo normalno stanje. Svojim diskursom postižu da stanovništvo nove odredbe zaštite sigurnosti smatra potrebnima.

Američki *Patriot Act* predstavlja radikalno brisanje svakog pravnog statusa pojedinca, čime proizvodi biće koje se pravno ne može imenovati niti se igdje svrstati. Osobe u Guantnamu nisu ni ratni zarobljenici, niti imaju status optuženog za bilo koji zločin prema američkim zakonima. Oni su objekt nedefiniranog zatočeništva, i u vremenskom smislu, i u smislu same njegove prirode jer u potpunosti izmiču zakonu i sudskoj kontroli. Jedino ih se može usporediti s položajem Židova u nacističkim logorima koji nisu imali ni građanska prava, ni pravni identitet, zadržavši tek onaj židovski (Agamben, 2008:12-13). Zemlja koja bi trebala braniti slobodu i ljudska prava u Guantnamu je otvorila agambenovski logor *par excellence*, a osobe koje su zatočene u njemu savršeni su primjer *homo sacra* (Kurelić, 2009b:14). Za Agambena ne postoji razlika između Auschwitza i Guantanama, u oba slučaja radi se o mjestima u kojima su pritvorenici u potpunosti nezaštićeni i reducirani na goli život (Kurelić, 2009a:148).

Tematizirajući problematiku provođenja torture u suvremenom svijetu, Humphrey ističe kako je suvremeno mučenje primjer politike okrutnosti koja je milijune ljudi stavila u dezorijentirani prostor *homo sacra*. U prošlosti su činovi mučenja bili javni kako bi se iskazala apsolutna i centralizirana moć suverena, no danas su suvremene metode ispitivanja i mučenja skrivenog i tajnog karaktera jer, kako tvrdi Agamben, nijedna moderna država nema apsolutnu moć te mučenje mora provoditi u prostoru izvan zakona, tj. u kampu. Opravdanje za postojanje kampa pronalazi u izvanrednom stanju i suspenziji zakona koju ono podrazumijeva (Humphrey, 2002: 29-34).

Još jedan *primjer homo sacra* u suvremenom svijetu su izbjeglice. Izbjeglica je osoba koja je prisiljena napustiti svoju državu i pronaći utočište u drugoj. Problem nastaje kada ljudsko biće koje bi trebalo imati ljudska prava time što je ljudsko biće sazna da su ljudska prava zaštićena samo unutar države, a njegova pozicija nepripadanja nijednoj državi znači da se nalazi izvan čovječnosti, sveden je tek na goli život (Kurelić, 2009a:147). „U sistemu Države-nacije, takozvana se sveta i neotuđiva prava čovjeka pokazuju lišenima bilo kakve zaštite i bilo kakve realnosti u onom trenutku u kojem ih nije moguće predstaviti kao prava državljanina neke države“ (Agamben, 2006:109). Povezivanje imigracija i terorizma urodilo je mjerama povećanog nadzora na granicama, odbijanja primanja izbjeglica i tražitelja azila, te deportacija čak i u zemlje gdje su im životi bili ugroženi (Kardov, Žunec, 2005:962). Nedavni su primjeri izbjeglička kriza u Europi i uvođenje zabrane ulaska u SAD državljanima sedam muslimanskih država. Na djelu je, smatraju Kardov i Žunec (2005), sistemska nemoć modernih nacija-država da primjereno odgovore prijetnjama globalnog terorizma što se jasno očituje u eroziji građanskih prava i zatvaranju političke zajednice pred „vanjskom“ prijetnjom⁶¹. Pojava čovjeka bez države, nevezanog za nacionalni teritorij dovodi u pitanje međunarodni poredak. Kao pokušaj da se takav čovjek lokalizira stvoren je logor izdvojen iz pravnog poretka, tj. ne-mjesto unutar kojeg se pravila ne primjenjuju.

Brojni će autori isticati kako je strah od terorizma, iznikao naročito nakon razaranja u Americi, doveo do pretvaranja društva u društvo nadziranja, a pojedince u latentne rasiste i netolerantne ljude opterećene predrasudama čiji se život pretvorio u život u vječnom strahu (Marković, 2009:226). „U kolektivnoj histeriji koja je zahvatila sve pore modernog društva, svjedoci smo jedinstvenog paradoksa u kojem smo mi istodobno policajci dužni motriti ponaša li se netko u našoj okolini sumnjivo, ali smo i sumnjivci podložni nadzoru onih koje i sami nadziremo“ (Derenčinović, 2005:4). Vaughan-Williams (2009) tako ističe vidljive i nevidljive načine kontrole u Londonu⁶² kao primjere erozije konvencionalne razlike između privatne i javne sfere. U tom se dijelu referira na Agambenovu tezu kako u političkom prostoru Zapada više ne postoji klasična razlika između *zoe* i *bios*, između privatnog i političkog života. Vaughan-Williams zaključuje kako su u prošlosti takvi primjeri zamućivanja granice između

⁶¹ To se prvenstveno odnosi na američki Travel Ban, zatim neodlučnost Europske unije oko problema migranata, stigmatiziranje etničkih manjina i porast broja napada na manjine unutar Unije.

⁶² U vidljive načine smješta postavljanje kamera za nadzor na javnim mjestima, tzv. CCTV sustav, a manje vidljivim načinima kontrole smatra uvođenje Oyster kartica (kartica koja objedinjuje sve vrste javnog prijevoza) i GPS satelitsku tehnologiju (Vaughan-Williams, 2009:107).

privatnog i javnog prostora bili marginalizirane iznimke (npr. koncentracijski kampovi s kraja 19. i početka 20. stoljeća) u kojima je život bio sveden na goli i lišen bilo kakvog političkog statusa kao primjer apsolutnog biopolitičkog prostora. Agamben smatra kako kampovi nastaju iz izvanrednog stanja i čine prostor koji je paradoksalno smješten i unutar i izvan pravnog prostora. Kamp je prostor koji se otvara kada stanje iznimke postane trajno. Stoga se danas kamp, kao apsolutni biopolitički prostor, nalazi unutar nacionalne države (Vaughan-Williams, 2009:107-108).

To nas, posljedično, dovodi do Agambenove teze o mogućnosti stvaranja globalnog logora u kojem su svi potencijalni *homines sacri*. Kao što ima mogućnost odlučivanja o izvanrednom stanju, suveren ima pravo odlučiti o tome tko je *homo sacer*, na koga će se pravila odnositi, a tko će iz pravila biti isključen. „U modernoj je biopolitici suveren onaj koji odlučuje o vrijednosti ili nevrijednosti života kao takvog. Život kao takav, kojemu je s deklaracijama o pravu bio dodijeljen princip suverenosti, postaje sada samo scena suverene odluke“ (Agamben, 2006:124). „Novi svjetski poredak, kao regulirano izvanredno stanje poprima konture planetarne tiranije u kojoj je suveren kao globalni vukodlak onaj koji odlučuje koji će se zločini protiv čovječnosti tolerirati, a koji ne, te kako će se na njih reagirati, a globalni mediji osiguravaju privid nearbitrarnosti vojnih intervencija“ (Kurelić, 2009b:14).

Bez obzira na to smatrate li da se radi o opravdanju za uvođenje izvanrednog stanja ili o imperativu zapadne kulture opreza i krize autoriteta elita, ili se slažete s Agambenovom tezom o redovnosti izvanrednog stanja u liberalnim demokracijama, neosporna je činjenica, kako navodi Bilandžić (2014), da suvremeno državno protuterorističko djelovanje pruža uvid u transformaciju političke moći država. Suvremeni terorizam postao je sekuritizirano pitanje, a logika sigurnosti u tim okvirima povezana je s tajnošću državnog djelovanja, izvanrednim mjerama i paničnošću. Takav odgovor na terorizam podriva temelje na kojima su države izgrađene. Time zapravo terorizirani teroriziraju sami sebe. Izvanredno stanje stupilo je na snagu jer su nove terorističke prijetnje zahtijevale nove mjere. Određenje terorizma kao egzistencijalne prijetnje značilo je uvođenje novih forma moći, uključujući i biopolitiku. Jedna od temeljnih funkcija države (pružanje sigurnosti građanima) produbljena je i proširena na način da je objekt državnih projekcija postao život. Novouspostavljene tehnike i procedure za upravljanje ljudskim ponašanjem i životom dovele su do de(politizacije) života i transformacije interesa politike sa političkog života (*bios*) na goli život (*zoe*) (Bilandžić, 2014:306). „Posljedice proglašenja izvanrednog stanja i rata kojem se ne

može sagledati kraj na smisao i svrhu političke zajednice koja u njemu sudjeluje jesu ponajprije u tome što ograničenje prava i sloboda nema sagledivo vremensko ograničenje. U tom slučaju ograničenje prava i sloboda postaje trajno, a time se onda trajno mijenjaju i smisao i svrha političke zajednice“(Kardov, Žunec, 2005:959). Jasno je da države imaju pravo na borbu protiv terorizma, ali nemaju pravo na neograničenu slobodu jer ona može dovesti u pitanje čitav moralni okvir unutar kojeg su izgrađeni međunarodni zakoni. Ako borba protiv terorizma ne ostane u okvirima zakona i teorije pravednog rata, dovodi se u situaciju izjednačavanja s terorizmom (Brčić, 2007:15).

5. ZAKLJUČAK

U suvremenom svijetu koji je globaliziran, otvoren i međusobno povezan terorizam se smatra najvećom i najopasnijom prijetnjom. Iako terorizam kao taktika za postizanje političkih ciljeva nije nedavnog podrijetla, na međunarodnoj razini još uvijek ne postoji općeprihvaćena definicija. Glavni je razlog tomu činjenica da se terorizam promatra kroz političku prizmu i da njegovo definiranje ovisi o interesima onih koji ga definiraju pa će tako isti čin za jednu stranu biti terorizam, a za drugu borba za slobodu. Također, suvremeni terorizam opisuje se kao potpuno novi koncept koji se ne može predvidjeti i potpuno razumjeti. Brojni autori takvo viđenje smatraju pogrešnim te navode kako je novo tek takvo poimanje terorizma. Koncept novog terorizma zamah dobiva nakon terorističkih napada na SAD 11. rujna i američkog pokretanja globalnog rata protiv terorizma. Novi odgovor na „novi terorizam“ podrazumijevao je uglavnom vojni odgovor. Osim toga, na snagu stupaju brojni zakoni i odredbe kojima se uvode brojna ograničenja sloboda i prava koja se smatraju bitnim postavkama liberalnih demokracija.

Analiza protuterorističkih strategija SAD-a i Europske unije pokazala je kako obje zajednice, unatoč različitim pristupima borbi protiv terorizma, na isti način definiraju nove prijetnje i imaju isti odnos prema globalizaciji i napretku. Glavna prijetnja je terorizam i oružje za masovno uništenje uz napomenu da europske sigurnosne strategije manje pozornosti pridaju oružju za masovno uništenje od američkih. Prednosti modernih društava i otvorenost granica, smatraju se uvjetima u kojima je teroristima olakšano izvođenje terorističkih napada. Obje strane ističu kako je terorizam politički motivirano nasilje te da se ne može riješiti isključivo vojnim putem. No usporedivši diskurs američkih protuterorističkih strategija te njihove postupke u ratu protiv terorizma, jasno je kako je njihova protuteroristička strategija prvenstveno bazirana na upotrebi vojne sile. S druge strane, europska više naglašava politička i civilna sredstva, a vojna smatra posljednjim alatom jer vojna intervencija izaziva civilni kaos. Posljednja europska sigurnosna strategija donosi zaokret prema elementima tvrde moći, no tek nam predstoji vidjeti na koji će način to utjecati na borbu protiv terorizma unutar Unije. Također, obje strane imaju isti odnos prema ljudskim pravima i slobodama, ističući ih kao vrlo bitne u borbi protiv terorizma. No, SAD većinom govori o širenju univerzalnih vrijednosti u svijetu, dok EU polazi od sebe i ističe inherentnost ljudskih prava i sloboda svojoj zajednici. U američkim strategijama nije posebno

istaknuta veza između slobode i sigurnosti (osim kod opisa *Patriot Acta*), dok Europska unija ističe povezanost tih dvaju pojmova te uspostavljaju odnos između sigurnosti i napretka u kojem je sigurnost preduvjet napretka neke zajednice. Sigurnost se u američkim strategijama promatra samo iz aspekta zaštite američkih interesa, građana i američkog teritorija.

Zaključno možemo ustanoviti kako nijedan pristup, unatoč brojnim sličnostima i razlikama, nije uspio riješiti problem terorizma. Dapače, teroristička prijetnja postala je još izraženija i složenija. Učinci američkih strategija vidljivi su na vanjskom, ali i na unutarnjem planu. Brojna kršenja ljudskih prava i međunarodnih konvencija, povećan nadzor i povećane ovlasti izvršnih vlasti pravdale su se državnim imperativom obrane vlastitih građana. Što se tiče europskih strategija, zbog specifičnog ustroja Europske unije njihov domet nije toliko izražen kao domet američkih strategija. To je razlog zbog kojeg unutar Unije nailazimo na razne odgovore na terorističke napade, migrantske krize i slično.

Izvanredno stanje kao sredstvo uspostave veće nacionalne sigurnosti uvedeno je u Sjedinjenim Državama, Francuskoj i Turskoj, no ni to nije pomoglo u rješavanju terorističke prijetnje. Stoga su sve glasnije kritike koje smatraju kako su zapadne političke elite kreirale koncept novog terorizma i novih prijetnji kako bi opravdale narušavanja ljudskih prava i sloboda. Svojim postupcima zapravo postižu kontraefekt i nalaze se u opasnosti da postanu kao neprijatelj protiv kojeg se bore i kojeg opisuju kao tiranina koji terorom i represijom želi ostvariti vlastite interese. Ograničenja i izvanredne mjere trebaju imati ograničen vremenski rok trajanja. No trenutno se nalazimo u situaciji kada se ne nazire kraj potrebi za izvanrednim mjerama. Iako je ta potreba dijelom stvarna, dijelom je i produkt protuterorističkih strategija i postupaka koji neprestanim naglašavanjem kako se radi o ratu koji neće brzo završiti, isticanjem ranjivosti i defetizma i širenjem panike, stvaraju privid neprestane potrebe za izvanrednim stanjem i izvanrednim mjerama.

Stoga se nije teško složiti s Agambenom i njegovom tvrdnjom kako je izvanredno stanje zapravo stanje koje je ukalkulirano u redovno stanje liberalnih demokracija, te da se time manifestira totalitarni biopolitički potencijal suvremenih država koje stavljaju naglasak tek na golo postojanje života, a ne na politički život pojedinca. Izvanredno stanje, kojem se ne nazire kraj, podriva temelje liberalnih demokracija. Agamben navodi kako su *homines sacri* zatvorenici u Guantnamu i izbjeglice, no isto tako upozorava kako dugotrajnim ili redovnim izvanrednim stanjem

svi podliježemo mogućnosti da postanemo *homines sacri*, a da zapadne liberalne demokracije postanu veliki globalni logor. To je opasnost na koju nas upozorava ne samo Agamben, već i brojni postupci u borbi protiv terorizma koji idu tome u prilog.

POPIS LITERATURE

KNJIGE I ČLANCI:

- Agamben, G. (2006) *Homo sacer: Suverena moć i goli život*. Zagreb: Multimedijalni institut/Arkzin d.o.o.
- Agamben, G. (2008) *Izvanredno stanje*. Zagreb: Naklada Deltakont d.o.o.
- Anić, V. (2009) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- Berrington, E. (2004) *Prikazivanje terora pri legitimiranju rata*. U: Scraton, P. (ur.) *Antologija neslaganja*: Onkraj 11. rujna. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Bilandžić, M. (2005) *Tajne operacije CIA-e kao komponenta vanjske politike SAD-a u posthladnoratovskom razdoblju*. *Polemos*, 8 (1-2):221-238.
- Bilandžić, M. (2010) *Sjeme zla: Elementi sociologije terorizma*. Zagreb: Plejada d.o.o.
- Bilandžić, M. (2012) *Prema strategiji „nacionalne“ sigurnosti Europske unije? – Analiza Strategije unutarne sigurnosti Europske unije*. *Policija i sigurnost*, 21(1):49-69.
- Bilandžić, M. (2014) *Sjeme zla: Uvod u studije terorizma*. Zagreb: Despot Infinitus d.o.o.
- Bowen, G. A. (2009) *Document Analysis as a Qualitative Research Method*. *Qualitative Research Journal*, 9(2):(27-40).
- Brčić, M. (2007) *Terorizam i liberalno-demokratska država*. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 1 (1):5-20.
- Bromley, S. (2006) *The logic of American power*. U: Colas, A., Saull, R. (ur.) *The War on Terrorism and the American „Empire“ after the Cold War*. Abingdon: Routledge.
- Buntig, M. (2004) *Opasnost od američke okrutnosti*. U: Scraton, P. (ur.) *Antologija neslaganja*: Onkraj 11. rujna. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Chomsky, N. (2004) *Epilog 11. rujna: Kamo ide ovaj svijet?*. U: Scraton, P. (ur.) *Antologija neslaganja*: Onkraj 11. rujna. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Derenčinović, D. (2005) *Ogledi o terorizmu i antiterorizmu*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Dragović, F., Mikac, R. (2011) *Stvaranje sigurnosnih politika Europske unije*. *Policija i sigurnost*, 21(1):22-48.
- Edkins, J. (2009) *Biopolitics, communication and global governance*. U: Closs Stephens, A., Vaughan-Williams, N. (ur.) *Terrorism and the Politics of Response*. Abingdon: Routledge.
- Furedi, F. (2009) *Poziv na teror: Rastuće carstvo nepoznatog*. Zagreb: Naklada Ljevak.

- Gardašević, Đ. (2011) *Američki egzekutivni unilateralizam i „rat protiv terorizma“*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 61(4):1295-1337.
- Gotchev, A. (2006) *Terrorism and Globalization*. U: Richardson, L. (ur.) *The Roots of Terrorism*. New York: Routledge.
- Gray, J. (1999) *Liberalizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Green, P. (2004) *Pitanje državnog zločina*. U: Scraton, P. (ur.) *Antologija neslaganja*: Onkraj 11. rujna. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Horjan, A., Šuperina, M. (2012) *Izgradnja strategije unutarnje sigurnosti Europske unije: U pet koraka prema sigurnijoj Europi*. *Policija i sigurnost*, 21(1):70-104.
- Hudson, B. (2004) *Pozadina 11. rujna: Izvjesnosti i dvojbe*. U: Scraton, P. (ur.) *Antologija neslaganja*: Onkraj 11. rujna. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Humphrey, M. (2002) *The Politics of Atrocity and Reconciliation: From terror to trauma*. London: Routledge.
- Kardov, K., Žunec O. (2005) *Terorizam i građanska prava i slobode*. *Društvena istraživanja*: časopis za društvena pitanja, 14(6):947-968.
- Kurelić, Z. (2009a) *Telos of the Camp*. *Politička misao*, 46(3):141-156.
- Kurelić, Z. (2009b) *Globalni logor*. *Politička misao*, 46(4):9-17.
- Lemke, T. (2011) *Biopolitics: an advanced introduction*. New York: New York University Press
- Marković, S. (2009) *Terorizam i druga krizna stanja suvremenog društva i njihov utjecaj na ograničavanja ljudskih prava i demokraciju*. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 16 (1):215-230.
- McCulloch, J. (2004) *Otpor i teror: Pouke iz Irske*. U: Scraton, P. (ur.) *Antologija neslaganja*: Onkraj 11. rujna. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- O'Loughlin, B (2006) *The Bush regime: intellectual antecedents*. U: Colas, A., Saull, R. (ur.) *The War on Terrorism and the American „Empire“ after the Cold War*. Abingdon: Routledge.
- Paić, Ž. (2009) *Preobrazba biopolitke*. *Politička misao*, 46(1):7-27.
- Pedić, Ž. (2012) *Odnos međunarodnoga i europskoga pravnog okvira za suzbijanje terorizma*. *Zagrebačka pravna revija*, 1 (1):57-80.
- Perešin, A. (2010) *Državni terorizam: borba za slobodu ili teški zločin?*. *Političke analize*: tromjesečnik za analizu hrvatske i međunarodne politike, 1 (3):60-62.
- Prodan, T. (2009) *Protuteroristička politika Europske unije*. *Polemos*, 12(1):11-27.
- Prodan, T. (2014) *Komparativna analiza protuterorističkih strategija Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije*. *Polemos* 17(1-2):49-69.

- Stohl, M. (2006) *Counterterrorism and Repression*. U: Richardson, L. (ur.) *The Roots of Terrorism*. New York: Routledge
- Šegvić, S. (2002) *O ratnim ovlastima predsjednika SAD-a nakon terorističkog napada 11. rujna 2001*. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 52(6):1-15.
- Šušnjara, D. (2017). *Politika straha i terorizam: komparativna analiza protuterorističkih strategija Europske unije i Sjedinjenih Američkih Država*. (Diplomski rad)
- Townshend, Ch. (2003) *Terorizam*. Sarajevo: TKD Šahinpašić
- Vaughan-Williams, N. (2009) *The shooting of Jean Charles de Menezes: New border politics?* U: U: Closs Stephens, A., Vaughan-Williams, N. (ur.) *Terrorism and the Politics of Response*. Abingdon: Routledge.
- Weinberg, L. (2006) *Democracy and Terrorism*. U: Richardson, L. (ur.) *The Roots of Terrorism*. New York: Routledge.
- Wilkinson, P. (2002) *Terorizam protiv demokracije: odgovor liberalne države*. Zagreb: Golden marketing.

DOKUMENTI:

- A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*. Brussels, lipanj 2016.
URL:https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/regions/files/eugs_review_web_0.pdf (27.8.2017.).
- A National Security Strategy for a Global Age*. The White House, prosinac 2000. URL: <http://nssarchive.us/NSSR/2001.pdf> (30.3.2017.).
- Authorization for Use of Military Force Against Terrorists*. URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/PLAW-107publ40/pdf/PLAW-107publ40.pdf> (7.3.2016.).
- Draft Council Conclusions on the Renewed European Union Internal Security Strategy 2015-2020*. Council of the European Union. Brussels, lipanj 2015. URL: <http://www.statewatch.org/news/2015/jun/eu-council-iss-draft-conclusions-9416-15.pdf> (27.8.2017.).
- EU Terrorism Situation and Trend Report – Te-Sat 2017*. Europol.
URL:<https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017> (27.8.2017.).
- European Security Strategy - A Secure Europe in a Better World*. Council of the European Union, Brussels, prosinac. 2003. URL: <http://www.consilium.europa.eu/hr/documentspublications/publications/2009/european-security-strategy-secure-europe-better-world/> (25.3.2017.).
- European Union Terrorism Situation and Trend Report 2017 - Te-Sat 2017*. Europol, The Hague, lipanj 2017. URL: <https://www.europol.europa.eu/activities->

[services/main-reports/eu-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2017](#)
(27.8.2017.).

Internal security strategy for the European Union: Towards a European security model. Council of the European Union, Brussels, ožujak 2010. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC3010313ENC.pdf (25.3.2017.).

Joint Resolution Authorizing the Use of Military Force Against Terrorist, 14.9.2001. URL: <https://www.congress.gov/107/bills/sjres23/BILLS-107sjres23enr.pdf> (15.6.2017.).

National Security Strategy. The White House, 27. svibnja 2010. URL: <http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf> (30.3.2017.).

National Security Strategy. The White House, 6. veljače 2015. URL: <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf> (30.3.2017.).

National Strategy for Combating Terrorism. The White House, veljača 2003. URL: <https://ia800504.us.archive.org/22/items/nationalstrategy29185gut/29185.txt> (30.3.2017.).

National Strategy for Combating Terrorism. The White House, rujan 2006. URL: http://www.globalsecurity.org/security/library/policy/national/counter_terrorism_strategy.pdf (30.3.2017.).

National Strategy for Counterterrorism. The White House, lipanj 2011. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/counterterrorism_strategy.pdf (30.3.2017.).

Opća deklaracija o ljudskim pravima. URL: http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src2.pdf (28.3.2017.).

Povelja o temeljnim pravima. URL: http://info.hazu.hr/upload/file/adrias/ustav_europske_unije/str_63-75.pdf (2.5.2017.).

Report on Implementation of the European Security Strategy: Providing Security in a Changing World. European Council, prosinac 2008. URL: <https://europa.eu/globalstrategy/en/report-implementation-european-security-strategy-providing-security-changing-world> (25.3.2017.).

The European Agenda on Security. European Commission, Strasbourg, travanj 2015. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/basic-documents/docs/eu_agenda_on_security_en.pdf (25.3.2017.).

The European Union Counter-Terrorism Strategy. Council of the European Union, Brussels, studeni 2005. URL: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&f=ST%2014469%202005%20REV%204> (25.3.2017.).

The National Security Strategy of the United States of America. The White House, rujan 2002. URL: <http://nssarchive.us/NSSR/2002.pdf> (30.3.2017.).

The National Security Strategy of the United States of America. The White House, ožujak 2006. URL: <http://nssarchive.us/NSSR/2006.pdf> (30.3.2017.).

The USA PATRIOT Act: Preserving Life and Liberty. Department of Justice. URL: https://www.justice.gov/archive/ll/what_is_the_patriot_act.pdf (15.3.2017.).

United Nations Security Council Resolution 1368 URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement> (7.3.2017.).

INTERNETSKI IZVORI:

100 posto (11.3.2017.) *Američki sudac uspio spriječiti zabranu ulaska u SAD ženi i djetetu iz Sirije*. URL: <http://100posto.hr/news/jedan-je-americki-sudac- uspio-sprijeciti-zabranu-ulaska-u-sad-zeni-i-djetetu-iz-sirije> (28.3.2017.).

Address to a Joint Session of Congress and the American People (20.9.2001) URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> (5.3.2017.).

Al Jazeera (18.4.2017.) *Turkey to extend state of emergency by three months*. URL: <http://www.aljazeera.com/news/2017/04/turkey-extend-state-emergency-months-170418034656371.html> (23.5.2017.).

HRT (16.4.2017.) *Turska: Erdogan proglasio pobjedu na referendumu*. URL: <http://vijesti.hrt.hr/383843/turci-glasuju-na-povijesnom-referendumu-o-sirenju-erdoganovih-ovlasti> (22.6.2017.).

Jutarnji list (20.7.2016.) *Francuska produžila izvanredno stanje za 6 mjeseci*. URL: <http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/francuska-produzila-izvanredno-stanje-za-6-mjeseci-moramo-nauciti-zivjeti-s-prijetnjom/4543904/> (1.4.2017.).

Nacional (15.12.2016.) *Francuska produžila izvanredno stanje do srpnja 2017*. URL: <http://www.nacional.hr/francuska-produzila-izvanredno-stanje-do-srpnja-2017/> (1.4.2017.).

The Atlantic (21.8.2017.) *Full Transcript: Donald Trump Announces His Afghanistan Policy*. URL: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/08/full-transcript-donald-trump-announces-his-afghanistan-policy/537552/> (27.8.2017.).

The Guardian (16.1.2017.) *US transfers 10 Guantanamo prisoners to Oman*. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/16/us-transfers-10-guantanamo-prisoners-to-oman-barack-obama> (28.3.2017.).

The Guardian (27.6.2017.) *Trump travel ban: US supreme court partially lifts block on order*. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jun/26/trump-travel-ban-supreme-court-block-partially-lifted> (15.7.2017.).

The New York Times (17.2.2017.) *The Fight Over Guantanamo's Parole Board, Explained.*

URL: <https://www.nytimes.com/2017/02/17/us/politics/guantanamo-bay-parole-periodic-review-board.html?ref=todayspaper&r=0> (28.3.2017.)

USA Today (2.6.2015.) *Senate approves USA Freedom Act.* URL:

<https://www.usatoday.com/story/news/politics/2015/06/02/patriot-act-usa-freedom-act-senate-vote/28345747/> (23.3.2017.).

INTERNETSKE ADRESE:

https://e-justice.europa.eu/content_evidence-92-hr.do?clang=hr

https://e-justice.europa.eu/content_european_arrest_warrant-90-hr.do

https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/frontex_hr

https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/eda_en

<http://www.eurojust.europa.eu/about/background/Pages/History.aspx>

<https://www.europol.europa.eu/about-europol>

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hr/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.6.html

<http://www.abc.net.au/news/2011-09-05/september-11-newspaper-front-pages/2870784>

SAŽETAK

Terorizam se trenutno smatra najvećim sigurnosnim problemom i izazovom u zapadnim društvima te je zbog toga sekuritiziran. Sekuritiziranjem terorizma njegovo rješavanje omogućuje upotrebu aktivnosti koje nadilaze uobičajene političke prakse. Jedna je od takvih praksi uvođenje izvanrednog stanja na neodređeno vrijeme što dovodi u opasnost temeljne postavke liberalnih demokracija. Stoga su se u ovom radu, kritičkom analizom diskursa protuterorističkih strategija Sjedinjenih Američkih Država i Europske unije, prikazali način na koji se u strategijama formira pogled na svijet (odnos prema globalizaciji i ranjivosti), predodžba o tzv. „novom terorizmu, sredstva obrane protiv terorizma te odnos između ljudskih prava i sigurnosti. Rezultati komparativne analize američkog i europskog pristupa borbi protiv terorizma pokazuju određene sličnosti i razlike. No unatoč tomu, nijedan pristup nije uspio pobijediti ili ublažiti terorističku prijetnju. Dapače, svojim diskursom i postupcima koje provode, države zapadnih društava generiraju trajno izvanredno stanje. Ulogu u tomu imaju i protuterorističke strategije svojim neprestanim isticanjem dugotrajnosti i nepredvidivosti borbe protiv terorizma te ranjivosti zapadnih demokracija. Sve to dovodi nas do teze Giorgia Agambena koji smatra kako je hotimično stvaranje izvanrednog stanja, koje ne mora ni biti proglašeno u službenom smislu, postalo glavna praksa suvremenih država, čime se otkriva totalitarni potencijal suvremenih liberalnih demokracija. Time zapadni svijet dolazi u opasnost da postane globalni logor, tj. svijet u kojem je izvanredno stanje pravilo, a ne iznimka i u kojem je svaki pojedinac potencijalni *homo sacer*.

Ključne riječi: terorizam, protuteroristička strategija, liberalne demokracije, sloboda i sigurnost, Agamben, biopolitika, izvanredno stanje.

SUMMARY

Terrorism is currently considered to be the biggest security problem and challenge in Western societies and is therefore securitized. By securitization of terrorism, its resolution enables the use of policies that go beyond normal political practice. One of such practices is the introduction of a state of emergency for an indefinite period of time, which endangers the foundations of liberal democracies. Therefore, in this paper, by applying method of critical discourse analysis to counterterrorism strategies of the United States of America and the European Union, it is shown the way in which strategies form a world view (relation to globalization and vulnerability), the notion of so-called “new terrorism”, defense resources against terrorism, and the relationship between human rights and security. The results of a comparative analysis of the US and European approach to combating terrorism show some similarities and differences. Nevertheless, no approach has succeeded in overcoming or alleviating the terrorist threat. In contrary, with their discourse and the procedures they are conducting, the states of the Western societies generate a permanent state of emergency. Counterterrorism strategies also play a role in this, as they constantly point out the long-term and unpredictable nature of the fight against terrorism and the vulnerability of Western democracies. Considering all this, we come to the thesis of Giorgio Agamben, who claims that the intentionally creation of a state of emergency, which does not have to be officially proclaimed, has become the mainstream practice of contemporary states, revealing the totalitarian potential of modern liberal democracies. Therefore, the Western world is in danger of becoming a global camp, a world in which the state of emergency is a rule, not an exception, and where every individual is a potential homo sacer.

Key words: terrorism, counterterrorism strategy, liberal democracy, freedom and security, Agamben, biopolitics, state of emergency.